

VILNIAUS UNIVERSITETAS

SIMONAS ŠABANOVAS

ŠIUOLAIKINĖS LIETUVOS TERITORIJŲ SOCIALINĖ
RAIDA

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, sociologija (05 S)

Vilnius, 2016

Disertacija rengta 2012– 2016 metais Vilniaus universitete

Mokslinis vadovas:

prof. dr. Boguslavas Gruževskis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai,
sociologija – 05 S)

TURINYS

ĮVADAS.....	5
1. ŠIUOLAIKINĖS SOCIALINĖS RAIDOS SAMPRATA IR VERTINIMAI	13
1.1. Socialinė raida, kaita, dinamika?	13
1.2. Modernumas, vėlyvasis modernumas ar postmodernumas?.....	20
1.3. Socialinės raidos ir gerovės tyrimų apžvalga.....	22
a. Socialinės gerovės tyrimų apžvalga.....	22
b. Socialinės raidos tyrimų apžvalga	28
1.4. Modernios socialinės raidos vertinimas.....	30
1.5. Šiuolaikinės socialinės raidos atspindžiai teritorijoje.....	38
1.6. Tvarios plėtros koncepcija	43
1.7. Apibendrinimas.....	45
2. TERITORIJŲ SOCIALINĖS RAIDOS VERTINIMO IR PROGNOZAVIMO METODIKA.....	47
2.1. Tyrimo struktūros apžvalga.....	47
2.2. Tyrimo etapų apžvalga.....	50
2.3. Darbo metodų apžvalga.....	53
2.4. Modernios socialinės raidos vertinimo metodika (rodikliai ir jų indikatoriai)	56
2.5. Modelio, skirto prognozuoti modernią socialinę raidą, kūrimo prielaidos	63
2.6. Tyrimo apribojimai	66
2.7. Tyrimo etika	67
3. ŠIUOLAIKINĖS LIETUVOS TERITORIJŲ RAIDOS BRUOŽAI IR JŲ PERSPEKTYVOS	68
3.1. Socialinės struktūros vertinimas	68

3.2. Gamybinės jėgos.....	75
3.3. Infrastruktūra	84
3.4. Verslumas.....	88
3.5. Globali komunikacija.....	98
3.6. Politinė struktūra (demokratija).....	100
3.7. Urbanizacija.....	101
3.8. Teritorinė hierarchinė struktūra.....	106
3.9. Modernios socialinės raidos vertinimas.....	107
3.10. Modernios socialinės raidos prognostinio modelio sukūrimas	116
3.11. Apibendrinimas.....	126
IŠVADOS.....	133
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	137
PRIEDAI	144
<i>1 priedas Modernios socialinės raidos vertinimas 2004-2014 metais.....</i>	<i>144</i>
<i>2 priedas. Numatomi modernios socialinės raidos rodikliai Lietuvos savivaldybėse (pagal sukurtus prognostinius modelius) .....</i>	<i>147</i>

ĮVADAS

Paskutiniai du dešimtmečiai yra išskirtiniai, nes pasaulis pasiekė proveržį žmogaus socialinėje raidoje. Žmonės gyvena ilgiau, turi galimybę gauti švaraus gėlo vandens, daugiau vaikų gali eiti į mokyklas, daugelis žmonių gali pasinaudoti elementariais buitinais patogumais (Human Development Report, 2015). Šiuolaikiniame moksle tampa svarbu suprasti socialinę raidą ne tik šiais elementariais požymiais, bet labiau išsivysčiusių valstybių visuomenes nagrinėti platesniu požiūriu. Svarbu praplėsti elementų pasirinkimą, kurie naudojami apibūdinti ir fiksuoti kaitą, kuri vyksta Lietuvoje, nes Lietuvos statistikos departamentas pateikia faktinius situacijos rodiklius, bet ne jų kompleksus ar išvestinius kaitos rodiklius.

Visuomenėje vyksta nuolatiniai kaitos procesai, kurie performuoja visuomenės sistemas. Socialinė raida – tai procesai, kurie formuoja naujas žmogaus pasirinkimo galimybes (Hawkins, Weis, 1996). Socialinė raida atspindi visuomenės pažangą ir galimybę patenkinti individų poreikius. Lietuvoje, kurioje plėtojama socialinės gerovės infrastruktūra, formuojasi nauja socialinė struktūra. Modernistinės idėjos formuoja kitą požiūrį į naujus darinius, kurie transformuoja mūsų visuomenes (Giddens, 2005).

Aktualumas. Modernios socialinės raidos klausimas Lietuvoje aktualus, nes besikeičiame pasaulyje, svarbu suprasti, kiek pokyčiai Lietuvoje atitinka Europos ir kitose išsivysčiusiose šalyse vykstančius procesus, o kiek jie yra specifiniai ar kardinaliai priešingi. Atsakymas į šiuos klausimus leidžia suvokti Lietuvos visuomenės raidos perspektyvas ir numatyti galimus mechanizmus situacijos keitimui. Ypač svarbūs yra socialiniai, aplinkos ir ekonomikos indikatoriai (Castells, 2002). Pavyzdžiui, socialiniai indikatoriai gali būti panaudoti kaip modernios visuomenės atspindžiai ir formuoti vis didėjančią įtaką valstybės valdyme (Merkys, Brazienė, Kondrotaitė, 2008). Taikant regioninę politiką valstybėje būtina atsižvelgti į šiuos faktorius.

2002 m. priimtame Lietuvos Respublikos teritorijos bendrajame plane atspindi poreikis reguliuoti socialinių, ekonominių objektų ir reiškinių diferenciaciją skirtingose teritorijose (Lietuvos Respublikos Seimas, 2002).

Juk nelygė skirtinguose aspektuose sukelia demografines, socialines, ekonomines problemas, kurios sumažina galimybes asmenims, gyvenantiems kai kuriose Lietuvos vietovėse. Taigi kuriant naująją Lietuvos Respublikos teritorijos bendrąjį planą svarbu taikyti šiame darbe nustatytas išvagas apie skirtingą socialinę kaitą, kad nebūtų didinama atskirtis visuomenėje.

Šis darbas svarbus, nes jame nagrinėjama ne tik socialinė kaita, bet ir prognozuojama ateitis skirtingose Lietuvos teritorijose. Čia svarbu pasirinkti tinkamas priemones bei atsižvelgti į darbo rezultatus, kurie suteiks galimybę spręsti atskirties klausimus teritorijose.

Kontekstas. Socialinė gerovė – tai skirtingų indikatorių konglomeracija visuomenėje, kuri padeda siekti pilnavertiško ir labiau dvasiškai, socialiai, ekonomiškai aprūpinto gyvenimo, kurio siekia daugelis išsivysčiusių valstybių. Vis tik jos lygio konstatavimas neparodo socialinės raidos proceso. Mokslininkų darbuose išskiriami du požiūriai – objektyvistinė ir subjektyvistinė socialinė gerovė (Diener, Lucas, 1999). Šiame darbe remiamasi objektyvistinės (ekonominės) gerovės samprata, kuri yra formali, nes individo gerovę sudaro pasaulio atitikimas jo norams, o ne laimės supratimas, pasitenkinimo jausmas, kuris kitaip įvardinamas kaip mentalinė gerovė (Jokubaitis, Norkus, 2006). Objektyvistinės gerovės terminas neatsiejamas nuo įtakingo britų kilmės 1998 m. Nobelio premijos laureato A. Senn darbais, kuriuose socialinė gerovė apibūdama kaip žmonių pajėgumų išvystymas, kuris atspindi, ką „asmuo gali padaryti ar gali pasiekti“ (Jokubaitis, Norkus, 2006). Objektyvistinę gerovę galima įvertinti empiriniais duomenimis bei nustatyti jos pokyčius.

Pavyzdžiui, vienas iš socialinių indikatorių yra nedarbas, kuris yra viena didžiausių problemų pasaulio šalyse (Human Development Report, 2015), nes dėl darbo trūkumo ir nuo darbo vietų tipų, priklauso socialinė ir ekonominė regiono gerovė. Didelis nedarbas sukelia socialinių ryšių kaitą bendruomenėse, šeimose ir kituose institutuose (Ruškus, 2008). Europos Sąjungos šalys ypač susiduria su ilgalaikių bedarbių problema ir socialinės infrastruktūros negeba jiems padėti. Darbo rinkos kaitą gali nulemti skurdo, gyvenimo lygio, socialinės atskirties paplitimas visuomenėje, kas atitinkamai

neigiamai veikia visuomenės raidą, šalies socialinį stabilumą bei ekonominės raidos perspektyvas. „Pažanga lemia sparčią ūkio struktūrinę kaitą, o kartu sunaikina uždarbio ir pragyvenimo galimybes ištisoms profesijoms“ (Norkus, 2008, p. 507). Taigi dažnai teigiamais laikomi pokyčiai vienoje srityje, iš tiesų gali pasirodyti neigiama prasme kitose, kaip šiuo atveju – tam tikra prasme padidinti nedarbą.

Nelygybė užprogramuota pasaulio socialinėje ir ekonominėje sistemoje (The World Bank, 2015). I. Wallerstein teigia, kad joje egzistuoja trijų lygių valstybės, kurios tarpusavyje palaiko ryšius, kurie formuoja nelygybę. Tai pirmiausia metropolijos, kolonijos ir kvazivalstybės (Wallerstein, 2000). Šie santykiai pastebimi šiuolaikiniame pasaulyje ne tik tarp valstybių, bet ir kituose teritoriniuose lygiuose bei ne tik situacijos pagrindime, bet ir pokyčiuose šiuolaikiniame pasaulyje.

Modernistinės idėjos formuoja naują požiūrį į naujus darinius, kurie transformuoja mūsų visuomenes (Giddens, 2005), todėl jos yra kelias į pokyčių nagrinėjimą ir ateities ekstrapoliaciją (Beck, 1995). Tai suponuoja ir šiame darbe suformuotus **ginamuosius teiginius**.

1. *Moderni socialinė raida – tai elgesio tradicijų kaita sukeliant pokyčius, kurie formuoja ateitį ir yra įvairialypiai bei keičiasi priklausomai nuo jų lemiančių aštuonių indikatorių grupių;*
2. *Lietuvos visuomenėje vykstantys šiuolaikinės kaitos netolygumai nustatomi apsibrėžus ir vertinant modernios socialinės raidos indikatorius (socialinė struktūra, gamybinės jėgos, infrastruktūra, verslumas, globalios komunikacijos, politinės struktūros (demokratijos), urbanizacija ir teritorinės hierarchinės sistemos).*
3. *I. Wallerstein pasaulio sistemų teorija tinka paaikškinti objektyviosios socialinės gerovės ir socialinės raidos pokyčius ne tik globaliu mastu, bet ir regioninių bei lokalinių;*
4. *Lietuvoje susiformavę trys pagrindiniai branduoliai - Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos su supančiosiomis kvaziperiferijomis, o didžiausia iš jų yra Vilniaus, apimanti Širvintų raj., Vilniaus raj., Trakų raj., Šalčininkų raj., Elektrėnų savivaldybes, kuri sutraukia*

resursus iš pasienio regionų bei nykstančių branduolių kaip Panevėžio ir Šiaulių.

5. *Modernios socialinės raidos prognostiniai modeliai atspindi didėjančią atskirtį tarp periferinių, kvaziperiferinių ir branduolių teritorijų Lietuvoje.*
6. *Pastebima Lietuvos ekonominiam potencialui pavojinga tendencija, kai modernios socialinės raidos lėtėjimas yra nulemtas intensyvaus socialinių ir ekonominių rodiklių reikšmių prastėjimu (pvz. gyventojų skaičiaus mažėjimo) savivaldybėse, labiausia su vyraujančia kaimo gyventojų struktūra, todėl ekonominėms krizėms atsparesnės savivaldybės su vyraujančia miestų gyventojų struktūra.*

Toks požiūris ir visuomenėje vykstantys pokyčiai lėmė šio darbo tyrimo objektą. Tad daktaro disertacijos tyrimo **objektas** – socialinė raida, jos kismo charakteristikos (rodikliai, matavimo galimybės) bei pokyčiai Lietuvos teritorijose.

Darbo **tikslas** – nustatyti šiuolaikinės socialinės raidos požymius ir jų pagrindus įvertinti atitinkamus pokyčius Lietuvos teritorijose bei parengti galimų pokyčių modelius. Tyrimo tikslui pasiekti keliami **uždaviniai**:

1. Atlikus informacijos šaltinių sistemimą apibūdinti modernios socialinės raidos sampratą;
2. Naudojant skirtingų teorinių prieigų socialinės raidos apibūdinimus išgryninti modernią socialinę raidą charakterizuojančius požymius ir jų matavimų rodiklius.
3. Analizuoti socialinę gerovę teritoriniame pjūvyje aiškinančias teorijas ir susintetinti modernios socialinės raidos netolygumo teritorijoje modelį;
4. Naudojantis statistikos duomenimis apibrėžti socialinę gerovę atspindinčių rodiklių faktines reikšmes Lietuvos savivaldybėse bei apibendrinti jų pokyčius, kurie charakterizuoja modernią socialinę raidą Lietuvos savivaldybėse;

5. Sukurti galimų socialinės raidos pokyčių Lietuvos savivaldybėse modelius, kurie atspindėtų šių teritorijų raidą (matematinį ir kartografinių metodų pagalba).

Tyrimo naujumas. Šis tyrimas skirtas įvertinti laikotarpį nuo 2004 m. iki 2014 m. ir prognozuoti iki 2019 m. Tai laikotarpis, kai Lietuva yra Europos Sąjungoje, taip pat šiuo laikotarpiu buvo įvykusi pasaulio ekonomikos krizė. Teigiami poslinkiai ir atsparumas neigiamiems sukuria galimybę vertinti Lietuvos savivaldybes socialinės gerovės kontekste.

1. Wallerstein'o teorinė pasaulio sistemų raidos prieiga pritaikyta vienos atskiros šalies socialinės raidos pokyčių vertinimui.
2. Parengta ir pagrįsta rodiklių, charakterizuojančių šalies socialinę raidą, sistema, kuri gali būti panaudojama situacijos analizei bei atitinkamų pokyčių prognozavimui
3. Atlikta modernios socialinės raidos analizė atskirų Lietuvos teritorijų (savivaldybių) lygmenyje, kurios duomenys (taikant regresinę ir kartografinę analizę) panaudoti sukuriant socialinės raidos pokyčių modelį.

Tyrimo originalumas. Šiame darbe bus taikomi sociologijos, geografijos, ekonomikos, politikos mokslų tyrimų metodai. Pagrindiniai tyrimo metodai yra duomenų rinkimo, dokumentų analizės, aprašomosios statistinės analizės, antrinės statistinės ir šaltinių analizės, matematinio modeliavimo, duomenų regresinės analizės ir kartografiniai metodai. Visus juos apjungia loginiai – analitiniai metodai. Šie metodai suteikia galimybę pažvelgti į pokyčius sistemiškai. Toks požiūris akcentuojamas modernistinėse teorijose (Castells, 2002; Grint, 2005) ir yra taikomas šiame tyrime.

1. Šioje daktaro disertacijoje I. Wallerstein Pasaulio sistemų teorija pritaikyta ne valstybių lygmeniu, bet vertinant įvairius indikatorius administracinių (mezo) vienetų lygmenyje Lietuvos pavyzdžiu. Daroma prielaida, kad santykius tarp šalių charakterizuojantys procesai yra būdingi ir procesams atskirų šalių viduje. Ji patikrinama vertinant atitinkamų rodiklių, charakterizuojančių socialinę raidą, pokyčius.

2. Parengto modernios socialinės raidos prognostinio modelio pagalba, įvertinti atitinkami pokyčiai Lietuvos savivaldybėse. Pritaikyti Arcgis programų paketo procesų ir objektų modelių kūrimo įrankiai, kurie taiko duomenų regresinę analizę teritorijoje. Šie naudojami įvairiems mokslo tyrimams pasaulyje. Tai leidžia suprasti pokyčius šiose teritorijose ir iš anksto taikyti priemones, kurios leistų sumažinti neigiamus poslinkius.

Praktinė nauda. Galime peržvelgti trimis punktais. Pirmiausia, pozityvistiniu požiūriu. Taip pat išryškėja komprehensyvus požiūris, nes šiame darbe svarbus dėmesys skiriamas net smulkiausioms detalėms teritoriniame pjūvyje ir analizuojamos jų priežastys. Disertacinis darbas yra naudingas Lietuvos institucijoms, nes jame pateikiami netradiciniai argumentai socialinių rodiklių aiškinime. Tai atspindi utilitarinis požiūris.

Darbo struktūra. Šiame darbe yra trys pagrindiniai skyriai. Pirmiausia apibrėžiama šiuolaikinės socialinės raidos samprata ir jos vertinimas ir aiškinimas teritoriniame pjūvyje. Jame yra 6 poskyriai, kuriuose nagrinėjamos teorinės įžvalgos, bei apibendrinimas.

Antras skyrius – tai teritorijų socialinės raidos vertinimo ir prognozavimo metodika, kurioje aprašoma tyrimo eiga ir jo etapai. Taip pat apibrėžiami naudoti metodai. Aprašoma geosocialinė analizė, kuri vėliau taikoma empiriniame tyrime.

Trečiajame skyriuje atsispindi empirinis tyrimas, kuriame aprašomi ir atvaizduojami socialiniai pokyčiai Lietuvos administraciniuose vienetuose, bei pateikiami prognostiniai modeliai. Duomenys analizuojami, apibendrinami ir pateikiami tekstu ir grafiškai.

Publikacijos ir veikla. Disertacijos tyrimų medžiaga paskelbta *dviejuose* straipsniuose, kurie publikuoti recenzuojamuose Lietuvos mokslo leidiniuose FILOSOFIJA. SOCIOLOGIJA (Gruževskis B., Šabanovas S. (2015) Modernios socialinės raidos samprata socialinės gerovės kontekste, *Filosofija. Sociologija*, Vol.26, Nr. 4 pp. 267–276.) ir TILTAS Į ATEITĮ (Šabanovas S. (2014). Ūkio subjektų skaičiaus raidos dinamikos atspindžiai besikeičiančioje Lietuvos visuomenėje, *Tiltas į ateitį*, Vol .6, Nr. 1, pp. 164-

168.). Dalyvauta *keturiose* Lietuvos sociologų konferencijose ir *vienoje* tarptautinėje. Taip pat dalyvauta University of Eastern Finland organizuotoje vasaros mokykloje (Kuopio, Suomija), kurioje parašytas ir pristatytas straipsnis.

Taip pat darbo autorius yra kitų dešimties tarptautinių ir Lietuvos mokslinių straipsnių autorius (tarp jų ir indeksuojamu ISI Web of Knowledge). Pavyzdžiui, kai kurie straipsniai susiję su disertacijos darbu. Juose išbandyta pokyčių ir priklausomybių modeliavimo sistema, kuri pagrįsta Arcgis geografinių, matematinių ir kartografinių sistemų naudojimu.

Pateikiamos kitų publikacijų sąrašas, kuris atspindi autoriaus indėlį į skirtingus mokslinius tyrimus, kuriuose panaudojami įvairūs metodai ar įžvalgos, kurios atsispindi ir disertacijoje.

1. Mačiulytė, J., Veteikis, D., Šabanovas, S. Recomposition of rural space in Lithuania since the restoration of independenc. Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum, 2012, Vol. 11, no. 3. p. 167-183. ISSN 1644-0749
2. Šatrauskaitė S., Šabanovas S. Kauno benamių teritorinės sklaidos socialiniai aspektai. Tiltas į ateitį. 2012, Nr. 1(5) p. 86-89. ISSN 1822-7260, Nr. 1(5) p. 86-89
3. Šabanovas S., Šimkutė A. Lietuvos ir Slovėnijos partinių sistemų ypatybės Vidurio Rytų Europos kontekste. Tiltas į ateitį, 2012, Nr. 1(6), p. 513-517. ISSN 1822-7260
4. Veteikis, D., Šabanovas, S., Jankauskaitė, M. Landscape structure changes on the coastal plain of Lithuania during 1998–2009. Baltica, 2011, Vol. 24(2), p. 107-116 (ISI Web of Science)
5. Šatrauskaitė S., Šabanovas S. Kompiuterinių mokomųjų programų naudojimas Lietuvoje: X mokyklos atvejis. Tarpdisciplininis diskursas socialiniuose moksluose-3 : Socialinių mokslų doktorantų ir jaunųjų mokslininkų konferencija : straipsnių rinkinys (Kauno technologijos universitetas, 2011 m. spalio 21 d.). p. 75-80

6. Jankauskaitė M., Šabanovas S., Veteikis D. Žemės naudmenų struktūros pokyčiai Lietuvos pajūryje. Jūros ir krantų tyrimai 2010 konferencijos medžiaga, p. 291-295

1. ŠIUOLAIKINĖS SOCIALINĖS RAIDOS SAMPRATA IR VERTINIMAI

1.1. Socialinė raida, kaita, dinamika?

Socialinę raidą, socialinę kaitą, dinamiką, socialinį kismą skirtingi autoriai interpretuoja įvairiai. A. Giddens teigė, kad modernios sociologijos kilmė glūdi pokyčiuose, kurie griaua tradicijas ir formuoja naujas socialinės tvarkos formas (Giddens, 2005). Nėra visuminių istorijos ar visuomenės koncepcijų, nes neegzistuoja bendra raidos samprata, kuri tiktų visais atvejais ir visoms bendrybėms (Lyotard, 1985). Todėl reikia suprasti, kad moderni socialinė raida yra įvairialypė, pliuralistinė, kurią reikia nagrinėti ne kaip atskirų požymių bendrybę, o kaip sistemą, kuri nuolat varijuoja. Kitaip tariant, socialinė kaita, raida, dinamika yra pokyčiai, kurie griaua tradicijas bei keičia visuomenės struktūras ir socialines institucijas, jų vaidmenis, įtaką, teritorinį išsidėstymą ir pan.

Visuomenėje vykstantys procesai dažnai sugretinami su visuomenės raida, kaita ir jų kismu. A. de Tocqueville (Tocqueville, 1996) teigė, kad klasikinė visuomenė yra demokratijos revoliucijoje, kai revoliuciją visi patiria, bet skirtingai ją suvokia. Tad čia išryškėja svarbus požiūris į bendrą gerovę, nes kiekvieno poreikiai yra skirtingi. Jis teigė, kad laipsniška visuomenių lygybės raida yra universali ir ilgalaikė, bei darosi vis labiau atskirta nuo individų poreikių, o tai sukelia nesutarimus ir konfliktus.

Konfliktas tarp gamybinių jėgų ir gamybinių santykių aptartas K. Marx veikaluose. Jis teigė, kad konkretus gamybinių santykių tipas egzistuoja tol, kol jis neapriboja gamybinių jėgų raidos. Taigi jis raidą interpretuoja, kaip gamybinių jėgų ir santykių raidą. Gamybiniam santykiams pradėjus konfliktuoti su jėgomis įvyksta staigi raida (revoliucija), kurios metu pereinama į naują gamybinių santykių tipą. Jis yra tarsi impulsas toliau vystytis visuomenei. Ši priešprieša lemia vienos visuotinės ekonominės formacijos (VEF) pasikeitimą kita (Marx, 1957). Tokie „šuoliai“ daugiau vyksta miestuose, nes čia gausu gamybinių jėgų.

Sociologas A. Comte raidą aiškino per socialinę dinamiką ir statiką. Jis teigė, kad socialinės dinamikos pagrindinis variklis yra proto raida, kuri neišvengiamai siejasi su visuomenės materialine kaita. Jam tai tarsi sistema, kuri sukuria gerovę, nes tada protas suponuoja gerovės supratimą ir galimybes priartėti prie to tolystančio gerovės tikslo, kaip utopinės visos visuomenės gerovės. Socialinė statika pagal A. Comte yra visuomenės pagrindinė tvarka, kuri, veikiamą socialinės dinamikos, kinta, kol patenka į „galutinę pozityvizmo stadiją“ (Comte, 1974). Ši yra žinoma kaip mokslo ir visuomenės stadija, kurioje žmogus ieško priežasties ir pasekmės ryšio.

Čia paminėtinas H. Spencer požiūris. Jis visuomenėje išvelgė biologinį organizmą, kuris evoliucionuoja. Ši raida sukuria struktūrų ir funkcijų diferenciaciją visuomenėje (Spencer, 1873). Todėl visuomenė skirtingais pjūviais yra tokia stratifikuota ir nevienalytė socialinės gerovės požiūriu. Ji perėjusi į tolesnį socialinės raidos etapą, kaip ir organizmas, sudėtingėja ir atlieka įvairesnes funkcijas. Visuomenės dalys tampa vis labiau nepanašios viena į kitą, bet vis tiek tarpiai susijusios. Todėl šios sistemos vis labiau tampa nepatvarios ir sunku sukurti mechanizmus joms reguliuoti ir valdyti.

Socialinę raidą T. Parsons suprato kaip evoliuciją (Parsons, 1977). Vėlyvuosiuose savo darbuose jis aprašo kitimo teoriją. Šioje teorijoje apibūdinama, kad kitimas yra tarsi procesas, kuriame pereinama iš nediferencijuotos struktūros į specializuotas socialines sistemas. Šis perėjimas vyksta per progresyvią raidą. Jis teigia, kad visuomenė tarsi sudaryta iš subsistemų, kurios taip pat turi savo funkciją ir struktūrą. Jų vis daugėja ir skirtingai negu H. Spencer jis teigia, kad jos tampa lankstesnės ir labiau prisitaikančios prie situacijos. Esant ekonominei ir socialinei krizei lankstesnės teritorijos labiau yra adaptyvios ir atsparesnės joms. Tad čia išlieka pastovesnis socialinės gerovės lygis, arba jis net auga.

Taip pat savo evoliucinėje paradigmoje T. Parsons pabrėžia, kad daugėjant subsistemų atsiranda diferenciacija, kuri sukelia integracijos sunkumų ir sukelia valdymo problemas. Šis požiūris labai artimas H. Spencer. Jis teigė, kad atsiranda universalios vertybių sistemos problema, nes didėjant

visuomenės diferenciacijai atsiranda įvairių subsistemų su savo vertybėmis. Todėl beveik neįmanoma apibrėžti vieningos siektinos ar pasiektos gerovės būsenos.

Ši raida, anot T. Parsons, vyksta nevienodai įtakojant atskiras visuomenės sistemas. Tokia raida net suponuoja vidinių konfliktų atsiradimą, kurie tarsi pristabdo atskirų sistemų raidą. Jis atskyrė kelias evoliucijos pakopas kaip primityvią, tarpinę ir modernią. Jam pagrindiniu raidos kriterijumi buvo kultūros plačiąja prasme rodikliai. Jis išryškino keturis tokius rodiklius – tai socialinis palaikymas, integracija, tikslo pasiekiamumas ir prisitaikymas (Parsons, 1977). Šie rodikliai yra neatsiejami nuo aplinkos plačiąja prasme, kurioje vyksta įsitraukimas ir prisitaikymas prie jos.

P. Blau savo mainų ir galios teorijoje teigia, kad raidą sukelia mainai (Blau, 1964). Tai yra veikėjų tikslingas orientuotas į numatytus tikslus arba norimą gauti naudą elgesys, kuris apibrėžia tikslingą pasirinkimą. Šie mainai negali egzistuoti be socialinės traukos, kuri tarsi sukuria galimybę gauti atpildą. Socialinė trauka P. Blau darbuose suprantama kaip struktūra, kuri lemia asmenų elgseną, kuri nulemta teritorijos gebėjimu užtikrinti migraciją socialiniais sluoksniais pagal individo poreikius, įsidarbinimo galimybes, heterogeniškumą ir visuomenės struktūrą. Taigi tai tarsi verslumo pateisinimas ir atsiradimo priežastis, kuri nulemta šių faktorių.

Naujose regioninio vystymo ir tinklo kultūros paradigmos pagrindinis vaidmuo yra skirtas verslumo idėjai (Castells, 1996; Cooke, Morgan, 1998; Fontes, Coombs, 2001). Verslumas auga ne vien dėl vietos ekonominio tinkamumo, bet ir dėl visuomenės struktūros kaitos, kuri leidžia tose teritorijose būti labiau versliam (Benneworth, 2011). Šios teritorijos sukuria aplinką su gera infrastruktūra, technologijomis, išsilavinusiais darbuotojais ir finansinėmis galimybėmis (Benneworth, 2011). Verslumas yra laikomas vienu svarbiausių faktorių teritorijos raidos sėkmei (Piore, Sabel, 1984; Gregersen, Johnsen, 1997). Žmogus tampa pagrindiniu verslumo faktoriumi, o žmogiškasis kapitalas periferinėse zonose yra sąlyginai mažesnis negu urbanizuotose teritorijose (Van Stel, Suddle, 2008). Toks išsidėstymas

branduoliais ir periferijomis yra įprastas visoms pasaulio valstybėms ir net kitiems administraciniams vienetams.

Stipri verslumo kultūra reflektuoja su socialine struktūra ir suformuoja ekonominį to regiono socialinės raidos pasisekimą (Hassink, 1992; Hart, Harrison, 1993; Wood, 2002). Santykis tarp verslumo ir vietos pasisekimo išryškėja tuose nedaugelyje regionų, kur naujai susiformavo ekonominiai šalies branduoliai, paremti žinių ekonomika. Iš periferinių silpnų regionų jie tapo sėkmingais tik dėl verslumo, kuris iššauktas pasikeitusios visuomenės struktūros. Taip pat stiprūs regioniniai verslūs centrai sukelia gretimos periferijos pakilimo efektą (Anderson, 2000, p. 94). Verslumą skirtingose teritorijose lemia įvairūs socialiniai, kultūriniai, politiniai faktoriai, kurie vienas kitą sustiprina (Mason, 1991, p. 99). B. Anderson darbuose išryškinama sistema, kad mažuose miesteliuose daugiau orientuojamasi į šeimos verslus, kur verslo subjekto sėkmei svarbiausi socialiniai ryšiai. Tai kaimo ar miestelio bendruomenės ir šeimyninio verslo subjekto simbiozė, kuri viena kitą išlaiko, o didesniuose miestuose jau egzistuoja hierarchiniai ryšiai, kai verslo subjektus išlaiko stambios įmonės, kurios suteikia darbo vidutinėms, o jos smulkioms. Vienas iš faktorių, rodančių socialinių struktūrų įtaką verslumui, yra aukštos kvalifikacijos darbuotojų judėjimas iš periferijos į miestus, kur įsidarbinimo ir verslumo aplinka yra sąlyginai geresnė. Todėl urbanizuotose teritorijose daugiau žmonių yra linkę pradėti verslą negu kaimiškuose regionuose (Amorós, Felzensztein, Gimmon, 2012). Verslas labiau linkęs kurtis miestietiškoje vietovėse, o specifiniai verslai, kuriems reikia konkrečių gamtos sąlygų, kuriasi kaimiškoje vietovėse.

Naujos įmonės, kaip visuomenės verslumo atspindys, kaimiškuose regionuose dažniausiai skiriasi nuo naujų įmonių, kurios yra savivaldybėse su vyraujančia miesto infrastruktūra. Kaimiškuose regionuose įmonės yra mažesnės ir kompaktiškesnės, nes mažesnėms bendruomenėms reikia mažiau paslaugų įmonių ir jų įvairovės negu didesnių miestų gyventojams. Verslumo didėjimas kaimiškoje teritorijoje yra daugiau sukeltas vietinių gamtinių sąlygų, o ne visuomenės struktūros kaip miestietiškuose regionuose (Van Stel;

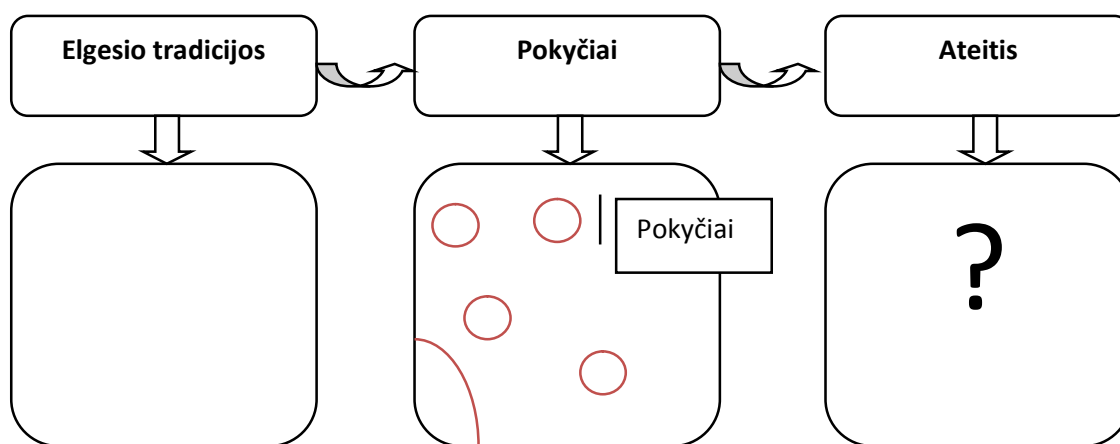

Suddle, 2008). Tad gamtinės sąlygos gali paskatinti modernią socialinę raidą teritorijoje.

Postmodernistams M. Foucault, J. Baudrillard prieštaravo M. Castells, J. Habermas, U. Beck, A. Giddens (Giddens, 2005). Jie, skirtingai negu postmodernistai, teigė, kad reikia kurti bendrąsias socialinio pasaulio teorijas, nors pasaulis patiria įvairialypę raidą, bet jos mums padeda numatyti ateities pokyčius. Todėl prognozuojant pokyčius vis tik reikia atlikti sistematišką generalizaciją (supaprastinimą), kad pokyčius būtų galima prognozuoti.

J. Habermas teigė, kad socialinėje raidoje turi būti įtvirtinta finansų procesų kontrolė, kurie valdo mus, o ne mes juos (Giddens, 2005). U. Beck manė, kad kasdieninis gyvenimas išslysta iš tradicijų ir formuojasi rizikos visuomenė (Beck, 1995). Jam pritaria M. Castells, nes, jo manymu, tinklo ekonomikos atsiradimas, kuri atvėrė galimybę formuoti globalioms komunikacijos priemonėmis, suformavo modernius pokyčius.

Taip pat reikia pabrėžti, kad šalies ekonominio išsivystymo, ekonominio ir socialinio modernumo lygis gali būti traktuojamas ne vien kaip nepriklausomas kintamasis (Norkus, 2008). Socialinio modernumo lygis interpretuojamas kaip „politinių („antstato“) ir ekonominių („bazinių“) institucijų konfigūracijos“ (Norkus, 2008, 352 psl.). Jos vadinamos kapitalizmo tipais, kurie sukuria aplinką arba priešingai sukuria neigiamą aplinką sparčiam ekonominiam vystymuisi „bei lydinčiai socialinei bei kultūrinei kaitai“ (Norkus, 2008, p. 352). Taigi modernumo lygį atspindi institucijų konfigūracijos, kurios sukuria aplinką pokyčiams, kuri nebūtinai veda modernumo link, tačiau modernumas negali atsirasti be pokyčių. Modernizacijos teorija remiasi prielaida, kad visuomenėms yra būdingas kaitos potencialas, kuris transformuoja tradicinę visuomenę į moderniąją (Norkus, 2008). Todėl modernumą reikia traktuoti, kaip sistematišką nuo pokyčių priklausomą procesą, kitais žodžiais, modernumas ir yra pokytis, tai dinaminių socialinių pokyčių tikrinimas laike.

1 paveikslas. Siūloma modernios socialinės raidos samprata

Figure 1 The offered modern concept of social development

Globalizacijos proceso įtaka socialinei raidai yra viena svarbiausių, nes socialinė raida priklauso nuo skirtingų gyvenimo etapų, išsilavinimo, lyties ir amžiaus (Buchholz, Hofäcker, Mills.... 2009). E. Escobar mini, kad reikia pirmiausia suprasti vystymosi procesus, kad galėtume atskirti pokyčius nuo elgesio tradicijų ir jų kaitos procesų (Escobar, 2011). Taip pat išsiskiria teorijos, kurios teigia, kad reikia palyginti kaitos procesus tam, kad suprastume, kokie tie procesai yra, kokia jų kilmė ir priežastys (Ritzer, Yagatich, 2012).

Ypač didelį vaidmenį socialinėje raidoje atlieka nedarbas, kuris yra viena didžiausių problemų pasaulio šalyse, nes dėl darbo trūkumo ir nuo darbo vietų tipų, priklauso socialinė ir ekonominė regiono gerovė. Didelis nedarbas sukelia socialinių ryšių kaitą bendruomenėse, šeimose ir kituose institutuose. Europos Sąjungos šalys ypač susiduria su ilgalaikių bedarbių problema ir socialinės infrastruktūros negeba padėti jiems. Darbo rinkos kaitą gali nulemti nelygybės formavimą, skurdo, gyvenimo lygio, socialinės atskirties paplitimą visuomenėje, kas atitinkamai neigiamai įtakoja visuomenės raidą, šalies socialinį stabilumą bei ekonominės raidos perspektyvas. „Pažanga lemia sparčią ūkio struktūrinę kaitą, o kartu sunaikina uždarbio ir pragyvenimo galimybes ištisoms profesijoms“ (Norkus, 2008, p. 507). Profesijos tarsi transformuojamos ir keičia savo pavidalus erdvėje ir gamybos technologijose.

Visuomenėse vyksta pokyčiai, kurie transformuoja jų institucijas, atitinkamai transformuoja ir technologijas, gamybos procesus, profesinę struktūrą ir pan. Tad pokyčiai vienoje srityje iššaukia pokyčius kitoje, kaip pavyzdžiui – robotų panaudojimas gamyboje padidinti nedarbą visuomenėje, nes sumažina darbuotojų poreikį. Taip pat reiktų prisiminti ir M. Šaulauską, kuris teigia, kad struktūriniai pokyčiai sukelia socialinį kismą (Šaulauskas, 1999). Jis gali būti apibūdinamas kaip socialinių pokyčių kaita. Kitais žodžiais tariant, struktūriniai pokyčiai, nepriklausomai nuo jų pobūdžio, visuomet iššaukia tam tikrus socialinės raidos pokyčius ir dažniausiai turi įtakos tolimesnei socialinei raidai.

I. Wallerstein teigia, kad pasaulio sistemos struktūra ir jos raida priklauso nuo dviejų elementų: modernaus ekonominio ir socialinio pasaulio bei kapitalistinio gamybos būdo (Wallerstein, 2000). Jis teigia, kad egzistuoja trijų ekonominių lygių zonų valstybės, kurios negali egzistuoti viena be kitos. Čia galima teigti, kad nelygė užprogramuota apskirtai moderniam ekonominiame pasaulyje. Vyksta branduolio, periferijos ir kvaziperiferijos zonų kaip valstybių keitimasis. Jis nulemtas kovos už išteklius. Taigi galima paminėti H. Eriksson ir M. Penker mintis, kad ištekliai būna keturių tipų: žmogiškieji, materialieji, energijos šaltiniai ir technologijos (Eriksson, Penker, 2000). Vykstant kovai dėl jų susiformuoja ne vien valstybės periferijos, kvaziperiferijos, bet panašios struktūros formuojasi ir valstybių viduje. Šį teiginį patvirtina nelygės sklaida Lietuvoje. Pastebime, kad periferinėse zonose vyksta žemės ūkio produkcijos gamyba ir nėra pramonės. Branduolys tarsi auga, periferijos ir kvaziperiferijos sąskaita, o branduolio pagamintą produkciją eksportuoja į kitas zonas. Šios zonos valstybėje silpnos politiniu požiūriu ir čia labiau vyrauja prievartos aparatas. I. Wallerstein pažymi, kad šalies vystymuisi pasaulio sistemoje vis didesnę įtaką turi kultūriniai rodikliai bei periferijos rekapitalizacija (Wallerstein, 2000). Rekapitalizaciją reikia suvokti kaip piniginių lėšų investavimą į teritoriją arba vietinių resursų panaudojimą jos atgaivinimui.

1.2. Modernumas, vėlyvasis modernumas ar postmodernumas?

Išryškinant modernios socialinės raidos sąvoką svarbu apibrėžti, kur yra modernumo, vėlyvojo modernumo ir postmodernumo požymiai. Modernumo sąvoka naudojama įvairiuose kontekstuose nuo mokslinių darbų iki publicistikos. Šios sąvokos sampratos interpretacijų galima atrasti gan skirtingų. Šiame darbe aptariamos modernumo sąvokos kaita socialinių mokslų erdvėje. M. Weber išryškino modernybės charakteristiką ir jis modernybę laikė vertybių ir gyvenimo sąlygų konsteliacija (Freund, 1968). Joje svarbi ekonominė santvarka, kuri turi atitikti visuomenės lūkesčius. Tad visuomenėse su laisva rinka instrumentinis racionalumas tampa dominuojančiu ir tarsi atsiskiria nuo ekonomikos veiksmų.

J.-F. Lyotard, M. Foucault darbuose galime pastebėti, kad modernybės laikotarpis jau baigėsi, o prasidėjo postmodernybė (1985; 2004). A. Giddens apibrėžė vėlyvojo modernumo charakteristiką. Jis teigia, kad vyksta labai specifiniai pasikeitimai dabartyje, tačiau tai yra tik radikali modernybė, bet ne postmodernumas (Giddens, 2005). Čia vyrauja tos pačios jėgos, kurios įtakojo visuomenę ir praėjusiais laikais. A. Giddens akcentavo, kad industrializacija ir kapitalizmas yra modernybės „simbolis“, kuriuos apima globalizmas. Taigi radikali modernybė pasižymi tuo, kad nėra vieno rodiklio, kuris būtų pats svarbiausias socialinei raidai, o tik jų kompleksai gali apibrėžti ją. Tad kur baigiasi modernumas?

Vis tik gabi nuomonė, kad modernumas dar egzistuoja ir postmodernumo laikotarpis dar neprasidėjo (Arjomand ir Tiryakian 2004; Martinelli 2005; Schwinn 2006), o egzistuoja agresyvi laki vėlyvoji modernybė (Baumann, 2014). Jie neneigia, kad prieš modernybę, modernybėje ir vėlyvojoje modernybėje buvo ir yra socialinė raida, bet lakioji vėlyvoji modernybė atsispindi globalia kapitalistine ekonomika, paslaugų privatizavimu ir informacine revoliucija. Pasikeitimai visuomenėje nediskutuotini, bet S. Arjomand ir E. Tiryakian, A. Martinelli, T. Schwinn atsiremia į faktą, kad tradicijos praranda savo pozicijas (2004; 2005; 2006). Taigi svarbu įvertinti pokyčius ir apibrėžti modernumo sąvoką.

Modernumas siejamas su laisve, nes kur pasibaigia laisvė, ten pasibaigia ir demokratija, kuri neatsiejama nuo modernybės (Wagner, 1994). Demokratijai būdingi laisvai mąstantys asmenys, be jų nebūtų demokratijos, o kartu ir modernumo (Browning, Halcli ir Webster, 2000).

K. Mannheim apibrėžė racionalius ir iracionalius modernybės aspektus (Remmling, 1975) Jis pabrėžė, kad visuomenėje įsivyravo racionalus mąstymas, kuriame kartais nutinka iracionalių veiksmų. Jam racionalumas - tai materija, o iracionalumas - tai tik fikcija. Regionų industrializacija išskėlė funkcinį racionalumą. Taip pat tai lėmė masinės kultūros įsivyravimą, kuri naikina tikrąją demokratiją. Tad galima teigti, kad ji kartu ir naikina modernybę, kuri tampa racionali. Vyksta aiškus kultūrinės ir socialinės modernybės sąvokos „nuvakarietinis“ (Norkus, 2008). Modernumu tampa tam tikra refleksyvi ir kritiška laikysena savos tradicijos atžvilgiu (Arjomand ir Tiryakian 2004; Martinelli 2005; Schwinn 2006). Modernumas - tai elgesio tradicijų kaita, bet ne civilizacijos jungiančių bendrybių konsteliacija.

Aišku, postmodernistinis požiūris kritikuojamas ir teigiama, kad tai nėra sociologinė teorija, o tik senųjų tyrimų paneigimas, vis tik G. Ritzer teigė, kad ji turi savo žavesio ir su ja galima prognozuoti ateitį (Ritzer, 2008).

Apibendrinat modernumo, postmodernumo sąvokas išryškėja keli požiūriai – modernistinis-postmodernistinis ir klasikinis, o ribos tarp postmodernumo ir modernumo nėra aiškios ir manoma, kad modernumas dar nesibaigęs, o aiškių postmodernumo požymių išskyrus refleksyvumą negalime apibrėžti. Šiuo metu Lietuvos visuomenėje egzistuojančią sistemą reikėtų įvardinti kaip vėlyvasis modernumas. *Vėlyvasis modernumas* – tai skirtingose kultūrose (ne vien vakarietiškoje kultūroje) egzistuojančių elgesio tradicijų transformacija, keitimas ar laikysena jų atžvilgiu, kuri atsispindi racionaliais veiksmais, sukeltais masinės kultūros įsivyravimu, globalia ekonomika išnaudojant periferiją ir kvaziperiferiją, paslaugų privatizacija (kartu ir švietimo, medicinos, viešosios tvarkos palaikymo), informacine revoliucija bei skirtingu demokratijos lygiu. Tad modernioje visuomenėje vyksta nuolatinis tranzitas nuo tradicijų per pokyčius į ateitį, kurią galime matyti kaip sistemą, o ne bendrybę, kuri parodo modernios socialinės raidos tempą.

1.3. Socialinės raidos ir gerovės tyrimų apžvalga

a. Socialinės gerovės tyrimų apžvalga

Gerovės studijose yra pasiskirstymas į dvi grupes: vieni gerovę laiko subjektyviu kintamuoju, kiti – objektyviu kintamuoju. Suvokiamoji gerovė (subjektyvus kintamasis) apima tokius dalykus kaip socialinė patirtis, gyvenimo kokybė, laimė, psichologinė gerovė, pasitenkinimas gyvenimu. Faktinė gerovė (objektyvus kintamasis) apima socialinę gerovę, fizinę gyvenimo kokybę (Rodriguez-Pose, Tselios, 2015). Subjektyviojoje gerovėje vieną svarbiausių dalių plačiaja prasme sudaro tiesiog kaip laimę. Kaip pats žmogus jaučia ar supranta, kas yra gerovė būtent jam. Objektyvią gerovę suprantame kaip materialines gėrybes ir paslaugas. Objektyvią gerovę apibrėžia dalykai, kuriais žmonių poreikius turi patenkinti, kad gyvenimas būtų geresnis, bet tai nebūtinai visus padarys laimingus. Šie dalykai, anot M. Guillen Royo ir J. Velazco, yra universalūs ir skirtingose visuomenėse nekinta (Guillen Royo, Velazco, 2005). Tokiais universaliais dalykais galėtume laikyti būstą, maistą, sveikatos priežiūrą.

Nors gerovės sąvoka naudojama visuose socialiniuose moksluose, tačiau dažniausiai tai siejama su finansiniu statusu. Visgi dabar, pasak C. Smith ir P. Clay, į socialinę gerovę žvelgiama plačiau – ne vien kaip į ekonominę ar materialinę gerovę. Gerovė dabar susideda ir iš subjektyvių elementų, kaip pavyzdžiui kaip žmogus įvertina savo socialinę ir ekonominę būklę (Smith, Clay, 2010). Objektyvūs arba išoriniai matavimai dažnai nesutampa su individualiais arba subjektyviais matavimais. Taip pat reikia nepamiršti, kad žmonės gali būti labai patenkinti gyvenimu, kuris objektyviais matavimais žiūrint yra labai skurdus. Kartais žmonės su žemesnėmis nei vidutinės pajamomis laiko savo gerovę labai aukštą (Smith, Clay, 2010).

Į klausimą, kas suteikia gerovę žmogaus gyvenimui, Ch. Heathwood sako, kad tai dalykai, kurių buvimas mūsų gyvenime, daro jį geresniu. Tie dalykai – tai malonumas, laisvė, laimė, pagarbos buvimas, žinios, sveikata, pasiekti tikslai, draugystė, galėjimas gauti tai, ko nori, buvimas geru žmogumi, būti įsimylėjus, kūrybinė veikla, svarbių klausimų svarstymas,

estetinis įvertinimas, pranokti kitus lygioje konkurencijoje. Ir sąrašas, pasak Heathwood, nebaigtinis (Heathwood, 2014). Nors iš pirmo žvilgsnio autoriaus minimi dalykai atrodo visiškai subjektyvūs, tačiau jo nuomone, nėra taip lengva atskirti, kas objektyvu, o kas subjektyvu. Nuspręsti, gerovė yra objektyvi ar subjektyvi, Heathwood manymu, gali padėti klausimas, kurį čia užduotų Sokratas: ar mes norime šių dalykų savo gyvenime dėl to, kad gerai yra juos turėti, ar gerai juos turėti savo gyvenime dėl to, kad mes jų norime. Subjektyvistai teigia, kad kažkas gali būti naudingas žmogui tik, jei jis to nori, jei jam tai patinka, jei jam tai rūpi ar jei tai kaip nors kitaip susiję su šiuo požiūriu. Objektyvistai tai neigia, teigdami, kad nors dalis dalykų, kurie pagerina mūsų gyvenimą, pagerina jį nepriklausomai nuo mūsų konkrečių interesų, pomėgių ir pan. (Heathwood, 2014). Taigi autorius pakreipia objektyvios ir subjektyvios socialinės gerovės visai kita linkme.

D. Gasper savo tyrinėjimuose taip pat kvestionuoja klasikinį objektyvios ir subjektyvios gerovės atskyrimą. Jis teigia, kad kartais subjektyvi ir objektyvi gerovė gali būti visiškai nesusijusios. Kiekviena turi savo skirtingus elementus ir dalinai, ar net didžiąja dalimi, priklauso ne nuo tų faktorių, kuriuos akcentuoja ekonomistai. Subjektyvi gerovė, pavyzdžiui, gali būti nulemta žmogaus tikėjimo, įsitikinimų arba priklausyti nuo kitų žmonių gerovės (Gasper, 2004). Taip pat autorius pabrėžia, kad didelė dalis utilitaristinės filosofijos ir utilitarizmo įtakotos ekonomikos socialinę gerovę laiko kaip vieną subjektą: ši „nauda“— tai lyg dvasiniai pinigai (*mental money*). Gerovė *well-being* buvo supaprastinta iki *well-feeling* (geros jausenos), kuri paprastai įvardijama tiesiog kaip malonumas. O pajamos pradėtos laikyti kaip pagrindinis gerovės matmuo „gerovės ekonomikoje“ ir ekonominėje politikoje (Gasper, 2004). Kitaip tariant, šios krypties gerovės sampratos suvokimas tampa labai materializuotas. Nauda laikoma tai, ką galime apčiuopti ir apskaičiuoti.

Vieną tiksliausių objektyvios ir subjektyvios socialinės gerovės atskyrimų pateikia A. F. Ivković ir J. Mijoč. Jos teigia, kad visuomenės gerovė gali būti apibūdinama kaip nauda visos visuomenės žmonėms, kuri yra adekvataus ekonominio augimo pasekmė (objektyvi socialinė gerovė), o taip

pat ir teigiamas žmonių suvokimas, kad yra gerai pačiai visuomenei ir gyvenimo kokybei (subjektyvi socialinė gerovė) (Ivković, Mijoč, 2014). Norint išmatuoti ir įvertinti visuomenės socialinę gerovę, pasak autorių, būtina naudoti ir objektyvius, ir subjektyvius rodiklius. Kalbant apie socialinės gerovės įvertinimą, A. F. Ivković ir J. Mijoč pažymi, kad objektyvi gerovė remiasi aiškiais duomenimis, t.y. išorinis žvilgsnis į socialinę gerovę ir tai matuojama statistiniais rodikliais, dažniausiai surenkamais iš oficialių statistinių šaltinių. Tačiau nors tai dažnai vadinama ekonomine gerove, vis tik, pagal A. F. Ivković ir J. Mijoč, tai ne visiškai tas pats kas ekonomikos vystymąsi, nes pastarasis priklauso tiek nuo ekonominių, tiek nuo neekonominių veiksnių (Ivković, Mijoč, 2014). Toliau analizuojant objektyvią socialinę gerovę, prieinama prie vieno pagrindinių ir bene labiausiai naudojamo rodiklio – tai BVP 1 gyv. Tačiau A. F. Ivković ir J. Mijoč pabrėžia, kad ekonomikos augimas, matuojamas BVP, nėra vienintelis ekonominis rodiklis vertinant objektyvią socialinę gerovę. Skaičiuojant ekonomine išraiška, būtina atsižvelgti ir į kitus indikatorius. Pažymėtinas BNP kaip vienas iš rodiklių, kuriuos ekonomistai naudoja objektyviai įvertinti ekonomikos „sveikatą“ šalyje. Be BVP yra dar tokių indikatorius kaip infliacija, nedarbas, mokėjimų balansas. Šie ekonominiai rodikliai aptinkami OECD magiška jame stačiakampyje, kur priklausomai nuo jų pozicijos, galima matyti ekonominę situaciją (Ivković, Mijoč, 2014). Autorės mini dar daugiau rodiklių, kurie, pasak jų, padėtų įvertinti socialinę gerovę. Rodikliai, kuriuos galima naudoti vietoj BVP, pasak A. F. Ivković ir J. Mijoč, net konkrečiau nustato ir įvertina socialinę gerovę nei pats BVP, vertinant, tarkime, bendrą pasitenkinimo lygį. Šiai grupei priklausytų tokie rodikliai kaip ŽSRI, Ekologinis pėdsakas (Ecological Footprint), aplinkos vystymosi indeksas (Environmental Sustainability Index), laimingos planetos indeksas (Happy Planet Index), aplinkos efektyvumo indeksas (Environmental Performance Index) ir t.t. (Ivković, Mijoč, 2014). Akivaizdu, kad objektyvus ir subjektyvus socialinės gerovės suvokimas čia jau ima persipinti. Paminėtina, kad autorės įvardija GNI, kurį vadina, viena pirmųjų alternatyvų BVP. Šis indeksas buvo sukurtas 1995 m. kaip GPI – bendrasis pažangos indikatorius (Genuine Progress

Indicator). GPI tikslas – išmatuoti šalies socialinę gerovę ir gyvenimo kokybę, o ne tik ekonomikos pasiekimus. Tačiau autorės pažymi, kad lyginant įvairius rodiklius pastebima, kad yra ir nemažai neatitikimų. Konkrečiai, valstybės, kurios yra aukščiausios vertinamos pagal ŽSRI, nebūtinai yra tos, kurios turi geriausius rodiklius. Tarkime, Kataras, Singapūras labai aukštai vertinamas pagal GNI 1 gyv., tačiau jų ŽSRI nėra tarp geriausiųjų (Ivković, Mijoč, 2014).

M. Forgeard domino, jos pačios teigimu, vis tas pats klausimas: kaip išmatuoti gerovę? Jo manymu, pirmiausia reikėtų atskirti subjektyvios ir objektyvios gerovės įvertinimo metodus. Pavyzdžiui, galima vertinti nusikalstamumą pagal policijos pateikiamą informaciją (objektyvu) arba apklausiant žmones, kiek didelis yra nusikalstamumo lygis jų nuomone (subjektyvu). Bendrai paėmus, subjektyvios priemonės labiau tinkamos vertinti subjektyvius dalykus, tuo tarpu objektyvios priemonės labiau taikytinos objektyviems dalykams. Tarkime, pasitenkinimas savo darbu labiau yra subjektyvus, tad ir geriausia jį matuoti subjektyviai. Nedarbas iš esmės yra objektyvus, tad taip ir turėtų būti matuojamas. Tačiau darbo valandas, nepaisant to, kad tai objektyvus dalykas, geriausia vertinti, pavyzdžiui, apklausos būdu, kas yra subjektyvus matavimas (Forgeard ir kiti, 2011).

Vienas įdomesnių socialinės gerovės tyrinėjimų priklauso A. Chandler. Ji socialinę gerovę apibūdina kaip institucijas ir politikas, sukurtas užtikrinti gyvenimo standartus piliečiams ir pagerinti jų materialinę gerovę. Įdomu, kad socialinė gerovė, anot A. Chandler, gali būti kaip nacionalizmo dalis (Chandler, 2011). Autorė pateikia Sovietų sąjungos pavyzdį, kur Estijos ir Latvijos partijos (nacionaliniai frontai) kaip vieną iš savo reikalavimų įvardijo būtent socialinės gerovės siekius. Savo programose jie siekė leidimo privačiai sveikatos apsaugai, senyvų žmonių priežiūrai. Estijos Nacionalinio fronto viena pagrindinių rinkiminių (1989) formuluočių buvo apginti tas žmonių grupes, kurioms trūksta socialinės apsaugos (Chandler, 2011). Plačiąja prasme galima teigti, kad žmogaus gerovės siekis jam pačiam ir visai visuomenei yra vienas pagrindinių jų funkcionavimo variklių.

A. Jokubaitis ir Z. Norkus socialinę gerovę apibūdina kaip „visuomenės narių gyvenimo būdo, pajamų paskirstymo ir kitų jos gyvenimo

aspektų atitikimą tos visuomenės narių bendroms vertybėms. Ta gerovė aukšta, kai žmonių norai ir elgesys atitinka jų visuomenės vertybes.“ (p. 19, Jokubaitis, Norkus, 2006). Autoriai teigia, kad Lietuvos politinės tautos būklė ir pažanga turi būti matuojama LR Konstitucijoje įtvirtintų teisių ir laisvių įgyvendinimo laipsniu. „Kuo tos teisės ir laisvės įgyvendintos visapusiškiau, tuo Lietuvos tautos būklė yra geresnė, t.y. tuo aukštesnė yra Lietuvos tautos gerovė.“ (p. 10, Jokubaitis, Norkus, 2006). Taigi čia gerovė siejama jau su visos tautos gerove ir kalbama ne tik, ar net ne tiek, apie materialinius dalykus, bet labiau apie subjektyvią gerovę.

J. Rawls apibūdina gerovę kaip turėjimą „pirminių socialinių gėrybių“ arba dalykų, kurių racionalus žmogus trokšta arba kurių jam reikia (Rawls, 2003). Šis autorius akcentuoja socialinio bendradarbiavimo svarbą. Jis teigia, kad visų gerovė priklauso nuo socialinio bendradarbiavimo schemas – be šio bendradarbiavimo nei vienas negalėtų turėti pasitenkinimo. Visuomenė – tai sistema, kurioje vysta bendradarbiavimas dėl abipusės naudos tarp individų (Rawls, 2003). Kitaip tariant, kiekvienas pats turėtų investuoti savęs. Visos gėrybės, kurias gauna žmonės, nėra tiesiog duotybė.

Kai kalbama apie gerovę, jos pasireiškimą praktikoje, turime analizuoti ir tokį reiškinių kaip „gerovės valstybė“. Ir nors gerovės valstybių modeliai yra trys – socialdemokratiškasis (skandinaviškasis), kontinentinis (bismarkinis) ir anglosaksiškasis, – tačiau „gerovės“ sinonimu įprasta laikyti būtent pirmąjį, kurį A. Guogis vadina „dosniausiu“ socialiniu modeliu (Guogis, 2014). Dosniausias, anot autoriaus, jis yra ne tik kiekybiniu, bet ir prieinamumo požiūriu, t.y. kas gali naudotis teikiamomis paslaugomis. Kitaip tariant, gerovę čia mes suprantame kaip tam tikras materialines vertybes, į kurias turi teisę kiekvienas pilietis. Tokia gerovės samprata – tai sistema, kurioje kiekvienas gali naudotis esamomis gėrybėmis. Tai, kodėl toks gerovės principas turėjo būti pradėtas taikyti, O. Palme argumentavo kritikuodamas socialinę paramą vargingiausiajai visuomenės daliai. Jis teigė, kad jei visuomenėje yra taip, kad paramos priemonės skiriamos tik jos „silpniausiajai grandžiai“ – t.y. vargšams, tuomet mokesčių mokėtojai pradeda skirstyti visuomenę į „mes“ ir „jie“ – daugiau uždirbantieji, vidurinioji klasė turi

mokėti valstybei, tačiau nieko iš to negauna. Tuomet, anot O. Palme, neramina ne tiek faktas, kad reikia mokėti mokesčius (ar jų dydis), bet pats jausmas, kad už tai nieko negaunama. Gerovės sistema leidžia pasijusti visuomenėje ne tokiais išskirtiniais (Palme, 1984, p. 12). Čia laikomasi principo, kad gerovė turi būti visiems, tarkime, nemokamas mokslas, tame tarpe ir auštasis, yra visiems, o ne tik labiausiai pažeidžiamai, mažiausias pajamas gaunančiai visuomenės daliai, paprastai vadinamai tiesiog „socialiai remtiniams“.

Paminėtinas ir Lietuvių mokslininkės Verkulevičiūtės (2009) darbas apie Gyvenimo lygio teritoriniai skirtumai Lietuvoje pagal socialinius ekonominius rodiklius, kuriame apžvelgiami skirtumai tarp Lietuvos savivaldybių. Jame neatsižvelgiama š jų pokyčius, bet lyginamos jų reikšmės bei konstatuojama padėtis Lietuvoje.

Vienu svarbiausiu mokslininku, tyrinėjusiu socialinę gerovę ir ir jos išmatavimą, laikomas A. Sen. Jis yra sukūręs socialinės gerovės indeksą. Socialinė gerovė, remiantis A. Sen (1973, 1974, 1976) socialinės gerovės indeksu, apibūdinama kaip santykis individų, gyvenančių tam tikrame regione, vidutinių pajamų, su pajamų nelygybe tame regione. Šis apibrėžimas apima produktyvumą (aukštas ekonominis išsivystymas) ir lygybę (harmoningas ir teisingas ekonominis išsivystymas). Indeksas parodo ne tik kiek pajamų žmogus turi, bet ir kiek jis turi palyginti su kitais (Atkinson, 1998). Socialinę gerovę A. Sen išreiškė tokia formule:

$$SW_{it} = \mu_{it} (1 - G_{it}),$$

čia SW yra socialinė gerovė, μ yra vidutinės pajamos, o G yra Gini koeficientas, rodantis pajamų nelygybę regione i tam tikru laiku t . Kadangi imamas ir laiko vienetą, t.y. skaičiuojama tam tikru laiko momentu, pagal šią formulę galima išmatuoti ne tik socialinę gerovę, bet ir socialinę raidą. Matavimai skirtingu laiku leidžia palyginti ir įvertinti pokyčius, jei jų yra.

Anot A. Sen, gėris turėtų būti paskirstomas tik pagal naudingumo principą. Gerovės teorija, pasak A. Sen, turi remtis ne tik individo nauda, kad ir kaip ji būtų interpretuojama. Reikia žvelgti plačiau – džiaugsmas,

pasitenkinimas, sveikata, gebėjimai (Sen, 1999). Tie įvardyti gebėjimai – tai žmogaus laisvė rinktis.

b. Socialinės raidos tyrimų apžvalga

Ten, kur prasideda tęstinis gerovės vertinimas, ten jau galime kalbėti apie socialinę raidą. Per pastaruosius 50 metų dažniausiai naudojamas rodiklis žmogaus socialinei gerovei matuoti buvo nacionalinės pajamos, dažniausiai išreikšta BVP vienam gyventojui arba BNP vienam gyventojui (Stanton, 2007). Toks matavimas sulaukė kritikos kaip nepakankamas, netikslus, neparodantis tikrosios padėties. Norint matyti daug tikslesnį vaizdą, buvo pradėti skaičiuoti įvairūs indeksai, apimantys kelis ir daugiau socialinės gerovės rodiklių.

Apytikslė A. Sen siūlomos gyvenimo kokybės sampratos operacionalizacija galima laikyti UNDP (United Nations Development Programme) reguliariai skelbiamą „Žmogaus socialinės raidos indeksą“. Vienaip ar kitaip, jo kūrėjus įkvėpė būtent A.Sen idėja. 1990 m. JT Programa vystymuisi (United Nations Development Program (UNDP)) pateikė savitą vystymosi teoriją ir pažangos vertinimo vaizdavimą, paskelbdami pirmąją metinę Žmogaus socialinės raidos ataskaitą (Human Development Report (HDR)). Tai buvo pradžia Žmogaus socialinės raidos indeksui (Human Development Index). Žmogaus socialinės raidos ataskaita 1990 m. pristatė „žmogaus socialinę raidą“ kaip progresą link aukštesnės individo gerovės ir valstybių lygmeniu pateikė duomenis, atspindinčius įvairius gerovės rodiklius (Stanton, 2007).

ŽSRI suteikia išraišką A. Sen „pajėgumams“ suprantant žmogaus gerovę. Pagrindiniams pajėgumams yra suteikiama išraiška į ŽSRI įtraukiant tris svarbius socialinės raidos elementus: sveikatos priežiūra, išsilavinimo ir prekių prieinamumas. Dėl šių pajėgumų individai gali pasiekti savo trokštamą būseną (Stanton, 2007). Šie trys elementai, paversti išmatuojama išraiška, sudaro patį žmogaus socialinės raidos indeksą. ŽSRI apima sudėtinius komponentus, tokius kaip gyvenimo trukmė, raštingumas, mokyklos lankymas, pajamos, ir juos apjungia į vieną rodiklį, kuris gali būti naudojamas palyginti

žmogaus gerovės lygį tarp valstybių arba stebėti vienos šalies progresą tam tikram laiko tarpe. Skaičiuojant ŽSRI imami trys elementai: sveikata, išsilavinimas ir orus gyvenimo lygis. Sveikatos rodiklį sudaro gyvenimo trukmė, išsilavinimą – raštingumas ir mokyklos lankymas (suvedama į vieną rodiklį), ir gyvenimo lygiui matuoti – BVP vienam gyventojui.

- (1) $H\text{-Index } LE_i\text{-25 years} / 85 \text{ years} - 25 \text{ years}$
- (2) $LIT\text{-Index}_i = LIT_i - 0\% / 100\% - 0\%$
- (3) $ENR\text{-Index}_i = ENR_i - 0\% / 100\% - 0\%$
- (4) $E\text{-Index}_i = 2/3 (LIT\text{-index}_i) + 1/3 (ENR\text{-Index}_i)$
- (5) $Y\text{-Index}_i = \ln(Y_i) - \ln(\$100) / \ln(\$40000 - \ln \$100)$
- (6) $HDI_i = (H\text{-Index}_i + E\text{-Index}_i + Y\text{-Index}_i) / 3$

Vienas pagrindinių ŽSRI tikslų yra ne tiek konkrečios valstybės išsivystymo lygio nustatymas, kiek pačios valstybės raida, analizuojant ilgamečius įvertinimus. Tačiau remiantis šiais matavimais galime matyti tik konkrečios valstybės vaizdą, bet ne tai, kas darosi jos viduje. Pačioje valstybėje gali būti skirtingi regionai su skirtingu pažangumu. Tai ypač būdinga didelės arba susiskaldžiusioms arba daugiatautėms valstybėms. taigi remiantis ŽSRI matome tik vidutinę tos valstybės būklę.

Dar vieną metodą įvertinti socialinei raidai pateikia Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacija (EBPO). EBPO vykdo pasaulinį projektą „Išmatuoti visuomenių pažangą“. Čia į socialinę gerovę žiūrima kaip į žmonių sistemą, į kurią įeina ekonomika, kultūra, valdymas kaip „žmogaus socialinės gerovės poliai“. Stipri ekonomika, efektyvus valdymas ir gyvybinga kultūra patys savaime nėra socialinė gerovė, tačiau šie faktoriai suteikia įgalinančią aplinką, kurioje žmogaus socialinė gerovė tobulėja. Tai padeda pasiekti pagrindinių šešių tikslų: fizinė ir psichinė sveikata, žinios ir

supratimas, darbas, materialinė gerovė, laisvė, apsisprendimo teisė, tarpasmeniniai ryšiai.

Lietuvoje socialinę raidą įvairiais aspektais tyrinėjo Z. Norkus. Monografijoje „Kokia demokratija, koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu“ (2008) Norkus analizuoja tiek Lietuvos (taip pat ir kitų valstybių) visuomenės, tiek pačios valstybės raidą vykstant išsivadavimui iš komunizmo, taip pat jau kapitalizmo sąlygomis. Mokslinėje monografijoje „Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai. Kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu“ (2014) Norkus analizuoja Lietuvos kaip valstybės vystymąsi dviem laikotarpiais – tarpukario Lietuvoje ir dabartinėje Lietuvoje. Čia autorius didžiausią dėmesį skiria ekonominiams, t.y. šalies ūkio ir ekonominės pažangos rodikliams. Taip pat analizuoja ir visuomenės struktūrą ir demokratiją.

1.4. Modernios socialinės raidos vertinimas

Vertinant modernią socialinę raidą socialinės gerovės kontekste svarbu aptarti, koks multidimensinis požiūris pasirenkamas. Kyla konfliktas tarp a) fizinės ir psichologinės socialinės gerovės, b) subjektyvios ir objektyvios, c) bendruomenių ir individo socialinės gerovės d) negatyviosios ir pozityviosios (Mänttari-van der Kuip, 2015). Šioje disertacijoje pasirenkama vertinti tik fizinę, objektyvią, bendruomenių ir pozityvią socialinę gerovę.

Galime pastebėti, kad vieningos modernios socialinės raidos teorijos nėra. Tai yra keli sistemingi „žinių rinkiniai“, kurie leidžia mums peržvelgti socialinę raidą.

Pirmiausia labiausia naudojama yra modernizacijos teorija, kuri bando išaiškinti, kaip kaitos procesas veikia visuomenes. Taigi tai yra daugiausia ekonominiai rodikliai, kurie skatina ar trukdo šalies ekonominiam vystymuisi (Lash, Szerszynski, Wynne, 1992). Antroji sutinkama teorija yra struktūralizmo vystymosi teorija, kuri akcentuoja, kad sukurta tokia pasaulio ekonominė ir socialinė sistema, kuri struktūriškai veikia socialinius ir ekonominius rodiklius (Schneider, 2014). Trečioji yra priklausomybės teorija,

kuri sako, kad vyksta pastovus atsiliekančiųjų šalių išnaudojimas, o turtingosios turtingėja jų sąskaita (Berger, 2006). Taip pat yra sutinkama neoklasikinė vystymosi teorija, kurioje sakoma, kad laisva rinka ir kuo mažesnis valstybės kišimasis suformuoja ir įtakoja socialinę raidą (Henning, 2014)

Vertinant socialinę raidą mokslininkų darbuose (1 lentelė), išsikirtos aštuonios rodiklių grupės. Tai yra socialinė struktūra, gamybinės jėgos, infrastruktūra, verslumas, globali komunikacija, politinė struktūra (demokratija), urbanizacija, teritorinė hierarchinė sistema (2 pav.). Prie šių socialinę raidą lemiančių veiksnių nurodyti ir juos galintys apibūdinti rodikliai.

Matome, kad svarbiausi ir daugiausiai lemiantys yra ekonominiai rodikliai ir jų ryšiai, būtent jie labiausiai įtakoja socialinę raidą. Tačiau negalime neatsižvelgti į aplinkos veiksnius, tokius kaip globalizacija, hierarchiniai teritorijų ir subjektų ryšiai, taip pat ir socialinius – socialinę struktūrą, socialinius ryšius, politinę struktūrą. Tai skiria modernią raidą nuo klasikinės, kuomet vertinami vien tik ekonominiai rodikliai. Socialinės raidos kontekste, kaip jau buvo minėta, vienu indikatoriu įtaka moderniai socialinei raidai sustiprėja, o kitų vis labiau mažėja.

Naujose regioninio vystymo ir tinklo kultūros paradigmos pagrindinis vaidmuo yra skirtas **verslumo** idėjai (Castells, 1996; Cooke, Morgan, 1998; Fontes, Coombs, 2001). Visuomenės struktūra gali lemti ir pačios visuomenės verslumą – kodėl vienoje teritorijoje žmonės yra labiau verslūs, o kitose mažiau? Tai priklauso ne vien nuo teritorijos tinkamumo verslumui, bet ir nuo joje esančios visuomenės sudėties. (Benneworth, 2011). Ne vienas autorius akcentuoja, kad verslumas yra laikomas vienu svarbiausių faktorių teritorijos sėkmei (Piore, Sabel, 1984; Gregersen, Johnsen, 1997). Nes tokia versli sėkminga teritorija aplinkui save traukia technologijas, išsilavinusius ambicingus darbuotojus, kuria aplinkinę infrastruktūrą, o svarbiausia – pritraukia investicijas.

Stipri verslumo kultūra reflektuoja su socialine struktūra ir suformuoja ekonominį to regiono pasisekimą (Hassink, 1992; Hart, Harrison, 1993; Wood, 2002).

1 lentelė. Socialinę raidą apibūdinantys rodikliai

Table 1. The indicators of social welfare

Autoriai	Rodikliai	Socialiniai ryšiai	Išsilavinimas	Tinkama socialinė struktūra	Amžius	Nedarbas	Ilgalaikiai bedarbiai	Ūkio struktūra	Uždarbis	Minimalus pragyvenimo lygis	Gamybiniai santykiai	Gamybinė jėga	Importas ir eksportas	Verslumas	Perkamoji galia	Inovatiškumas	Ištekliai	Ekonominė santvarka	Industrializacija	Infrastruktūra	Teritorijos funkcijų įvairovė	Urbanizacija	Valstybės valdymas	Globali komunikacija	Globalizacija	
Marx											+	+														
Comte			+																							
Spencer																					+					
Parsons																					+					
Blau													+	+												
Castells														+										+		
Cooke; Morgan														+												
Fontes; Coombs														+												
Benneworth			+									+	+	+	+					+						
Van Stel; Suddle												+	+	+						+		+				
Piore; Sabel													+	+												
Gregersen; Johansen													+	+												

Hassink			+										+					+					
Hart; Harrison			+										+					+					
Wood			+										+					+					
Ruškus	+				+																		
Norkus							+	+	+														
Amoros; Felzensztein;		+																+		+			
Giddens																				+			
Masons			+										+										
Faucault																						+	
Habermas																						+	
Buchholz; Hofaeker; Mills		+		+																			+
Wallerstein			+							+						+							
Weber																	+						
Baumann																							+
Manheim																		+					

Kitaip tariant, ekonomiškai stipriai teritorijai nepakanka tik skatinti verslumą, tam turi būti ir tinkama socialinė struktūra, t.y. ir pačios visuomenės indėlis į to regiono sėkmę.

Santykis tarp verslumo ir vietos pasisekimo išryškėja tuose nedaugelyje regionų, kur naujai susiformavo ekonominiai šalies branduoliai, paremti žinių ekonomika. Iš periferinių silpnų regionų jie tapo sėkmingais tik dėl verslumo, kuris iššauktas pasikeitusios visuomenės struktūros. Taip pat stiprūs regioniniai verslūs centrai sukelia gretimos periferijos pakilimo efektą (Anderson, 2000, p. 94).

Verslumą skirtingose teritorijose lemia įvairūs socialiniai, kultūriniai, **politiniai faktoriai**, kurie vienas kitą sustiprina (Mason, 1991, p. 99). B. Anderson darbuose išryškinama sistema, kad mažuose miesteliuose daugiau orientuojamasi į šeimos verslus, kur verslo subjekto sėkmei svarbiausi socialiniai ryšiai. Taigi tai kaimo ar miestelio bendruomenės ir šeimyninio verslo subjekto simbiozė, kuri vienas kitą išlaiko, o didesniuose miestuose jau egzistuoja hierarchiniai ryšiai, kai verslo subjektus išlaiko stambios įmonės, kurios suteikia darbo vidutinėms, o jos smulkioms. Jeigu tokių nėra – stambiosios tik formavimosi kelyje, bet jų formavimosi negalima išvengti dėl populiacijos skaičiaus teritorijoje. Vienas iš faktorių, rodančių socialinių struktūrų įtaką verslumui, yra aukštos kvalifikacijos darbuotojų judėjimas iš periferijos į miestus, kur įsidarbinimo ir verslumo aplinka yra sąlyginai geresnė. Todėl **urbanizuotose** teritorijose daugiau žmonių yra linkę pradėti verslą negu kaimiškuose regionuose (Amorós, Felzensztein, Gimmon, 2012). Žmogus tampa pagrindinis verslumo faktorius, kur **žmogiškasis kapitalas** periferinėse zonose yra sąlyginai mažesnis negu urbanizuotose teritorijose (Van Stel, Suddle, 2008).

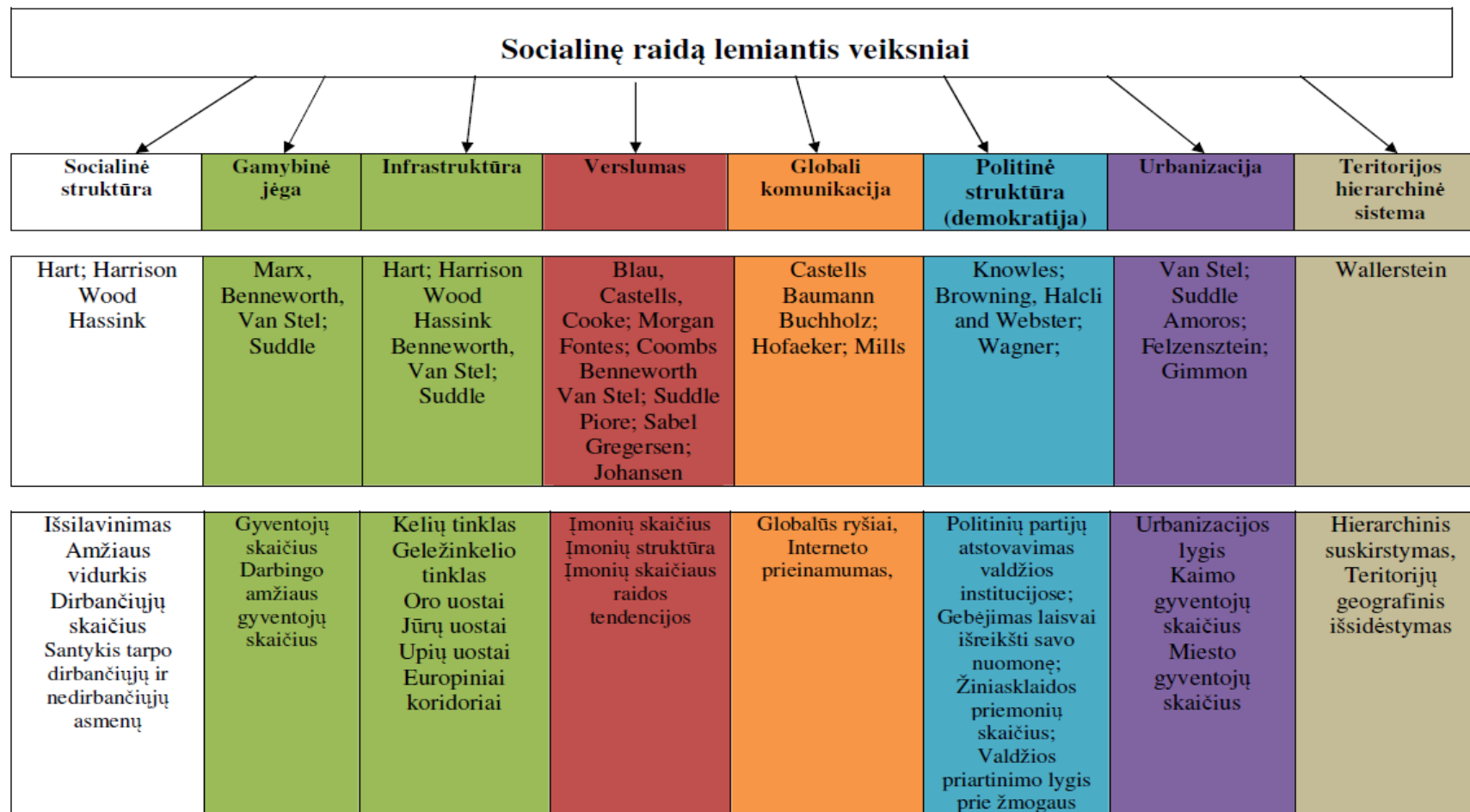
Naujos įmonės kaip visuomenės verslumo atspindys kaimiškuose regionuose dažniausiai skiriasi nuo naujų įmonių, kurios yra savivaldybėse su vyraujančia miesto **infrastruktūra**. Kaimiškuose regionuose įmonės yra mažesnės ir kompaktiškesnės, nes mažesnėms bendruomenėms reikia mažiau paslaugų įmonių ir jų įvairovės negu didesnių miestų gyventojams. Verslumo didėjimas kaimiškuose teritorijose yra daugiau sukeltas vietinių gamtinių

sąlygų, o ne visuomenės struktūros kaip miestietiškuose regionuose (Van Stel; Suddle, 2008).

Globalizacijos proceso įtaka socialinei raidai yra viena svarbiausių, nes socialinė raida priklauso nuo skirtingų gyvenimo etapų, išsilavinimo, lyties ir amžiaus (Buchholz, Hofäcker, Mills .... 2009). E. Escobar mini, kad reikia pirmiausia suprasti vystymosi procesus, kad galėtume atskirti pokyčius nuo elgesio tradicijų ir jų kaitos procesų (Escobar, 2011). Taip pat išsiskiria teorijos, kurios teigia, kad reikia palyginti kaitos procesus tam, kad suprastume, kokie tie procesai yra, kokia jų kilmė ir priežastys (Ritzer, Yagatich, 2012).

J. Habermas teigė, kad socialinėje raidoje turi būti įtvirtinta finansų procesų kontrolė, kurie valdo mus, o ne mes juos (Giddens, 2005). U. Beckas manė, kad kasdieninis gyvenimas išslysta iš tradicijų ir formuojasi rizikos visuomenė (Beck, 1995). Jam pritaria M. Castells, nes, jo manymu, tinklo ekonomikos atsiradimas, kuri atvėrė galimybę formuoti **globalioms komunikacijos** priemonėmis, suformavo modernius pokyčius.

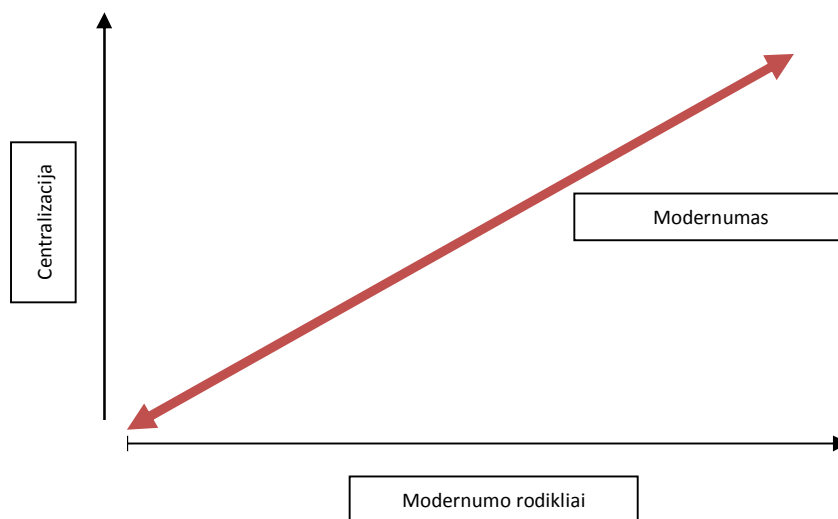
Taip pat reikia pabrėžti, kad šalies ekonominio išsivystymo, ekonominio ir socialinio modernumo lygis gali būti traktuojamas ne vien kaip nepriklausomas kintamasis (Norkus, 2008). Socialinio modernumo lygis interpretuojamas kaip „politinių („antstato“) ir ekonominių („bazinių“) institucijų konfigūracijos“ (Norkus, 2008, 352 psl.). Jos vadinamos kapitalizmo tipais, kurie sukuria aplinką arba priešingai sukuria neigiamą aplinką sparčiam ekonominiam vystymuisi „bei lydinčiai socialinei bei kultūrinei kaitai“ (Norkus, 2008, p. 352). Taigi modernumo lygį atspindi institucijų konfigūracijos, kurios sukuria aplinką pokyčiams, kuri nebūtinai veda modernumo link, bet modernumas negali atsirasti be pokyčių. Modernizacijos teorija remiasi prielaida, kad visuomenėms yra būdingas kaitos potencialas, kuris transformuoja tradicinę visuomenę į moderniąją (Norkus, 2008). Todėl modernumą reikia traktuoti, kaip sistematišką nuo pokyčių priklausomą procesą.

2 paveikslas. Modernių socialinę raidą lemiantys veiksniai
Figure 2. The determinants of modern social welfare

Nagrinėjant skirtingus autorius išryškėjo aštuoni rodikliai, kurie turėtų parodyti modernumą ir jo pokyčius. Tai atspindėtų modernią socialinę raidą. Modernumas yra neatsiejamas nuo modernios socialinės raidos. Tai galime pastebėti ketvirtajame paveikslėlyje, kur atvaizduojami sąryšiai tarp faktinės visuomenės sistemos ir jos pokyčių.

Modernumas - tai rodiklių reikšmių junginys. Jie apibūdinami Z. Norkaus ir V. Morkevičiaus veikale, kuriame jie išryškina bendrojo vidaus produkto 1000 gyventojui, urbanizacijos, industrializacijos, raštingumo, demokratijos rodiklius. Jie apibūdina modernumą konkrečioje valstybėje. Vis tik galime teigti, kad augant jiems didėja modernumo laipsnis. Tai atsispindi 3 paveikslėlyje, kuriame modernumas priklauso nuo centralizacijos ir periferiškumo laipsnio, modernumo rodiklių.

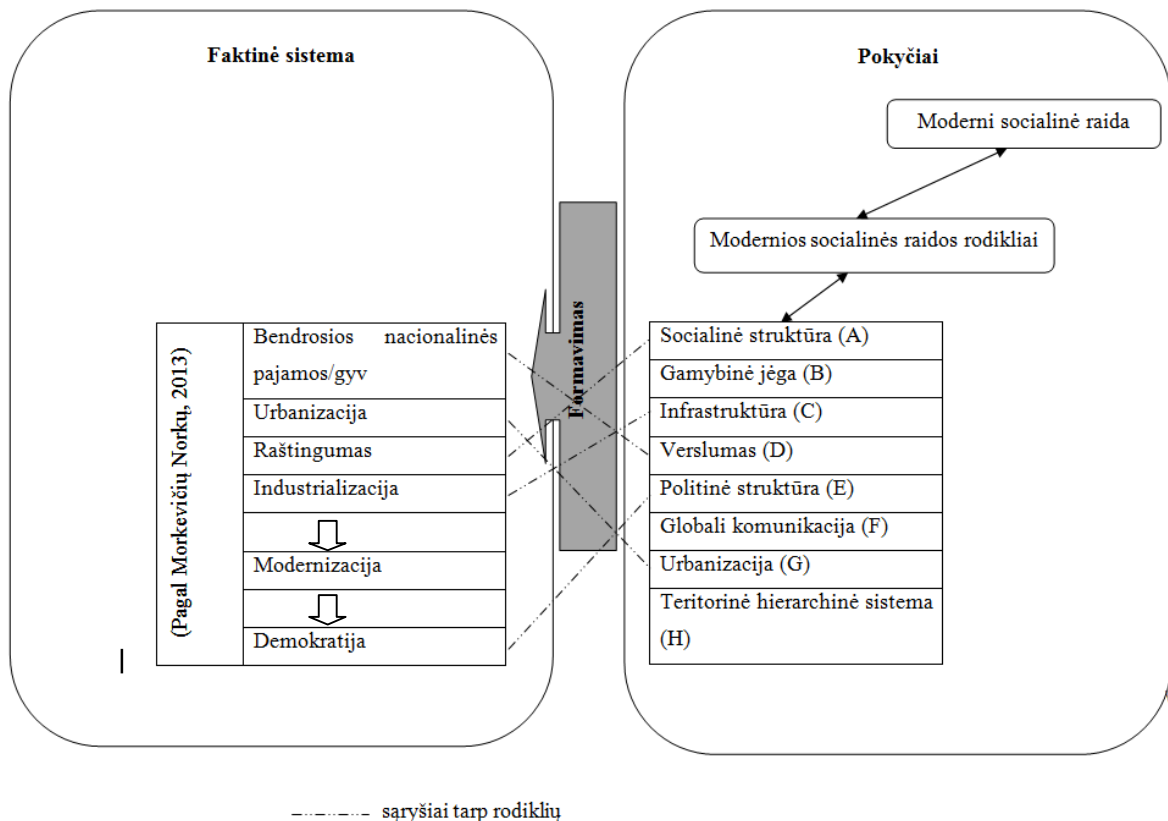

3 paveikslas Modernumo sąsajos su teritorine centralizacija ir modernumą lemiančiais rodikliais

Figure 3 Modernity relations between territorial centralization and modernity determining indicators

Morkevičius ir Norkus išryškino šešis indikatorius, kurie parodo modernumo lygį. Tai pirmiausia yra urbanizacija, raštingumas, industrializacija, modernizacija, demokratija ir bendros nacionalinės pajamos (4 pav.) (Morkevičius, Norkus, 2011). Morkevičiaus ir Norkaus išryškinti modernumo indikatoriai yra neatsiejami nuo šiame darbe išryškintų modernumo požymių. Jie skiriasi tuo, kad autorių nustatyti rodikliai yra išryškinti atliekant faktorinę analizę globaliniame teritoriniame lygyje (**valstybių lygyje**).

Išryškinus modernumo ir modernios socialinės raidos rodiklių sąsajas pastebėta, kad modernumas tiesiogiai susijęs su išryškintomis modernios socialinės raidos rodikliais. Ji formuoja modernumą ir globaliame lygyje. Tai atsispindi 3 paveikslėlyje.

4 paveikslas. Modernumo ir modernios socialinės raidos rodiklių sąsajos

Figure 4. Modernity and the determinants of modern social welfare connections

Šiame darbe jie susisteminti atliekant įvairių socialinių teorijų apžvalgą (1 lentelė). Taigi vertinant modernią socialinę raidą reikia nustatyti pokyčius, esančius aštuonių dalių sistemoje, per juos apibūdinančius indikatorius, kurie tiktų lokaliame, regioniniame ir globaliniame lygyje moderniai socialiniai raidai vertinti. Taigi norint įvertinti modernią socialinę raidą reikia vertinti **pokyčius**, juos indikuojant pasitelkiant išryškintas **rodiklių grupes** ir ją atvaizduojant **teritoriniame pjūvyje** pasinaudojant I. Wallerstein teorija ne tik globaliame, bet ir regioniniame ar lokaliame lygyje.

1.5. Šiuolaikinės socialinės raidos atspindžiai teritorijoje

Modernumas yra neatsiejamas nuo modernios socialinės raidos, kaip ir moderni socialinė raida nuo pokyčių, kurie keičia tradiciją. Socialiniuose tyrimuose atrandama socialinės gerovės vertinimuose socialinio dualizmo teritorijoje teorija, kurioje pažymima, kad formuojasi branduolys ir periferija. Šiems tyrimams didžiausią impulsą davė J. H.

Boeke (1953). Šią teoriją išplėtė ir pritaikė valstybių santykiams aiškinti I. Wallerstein, kuris teigia, kad ekonominiai ir socialiniai santykiai tarp valstybių gali būti paaiškinami branduolio – kvaziperiferijos ir periferijos santykiais. G. Marshall (1998) atkreipė dėmesį, kad branduoliai formuojasi ne tik tarp valstybių, bet ir regionuose. Branduolį laikė miestu, o periferiją kaimu. Periferingumo teritorinės raiškos tyrimuose didelį indelį sukūrė G. Pociūtė, kuri klasteriais išskyrė Lietuvoje nuo centro centro iki periferijos periferijos, bet jis buvo pritaikytas Lietuvai.

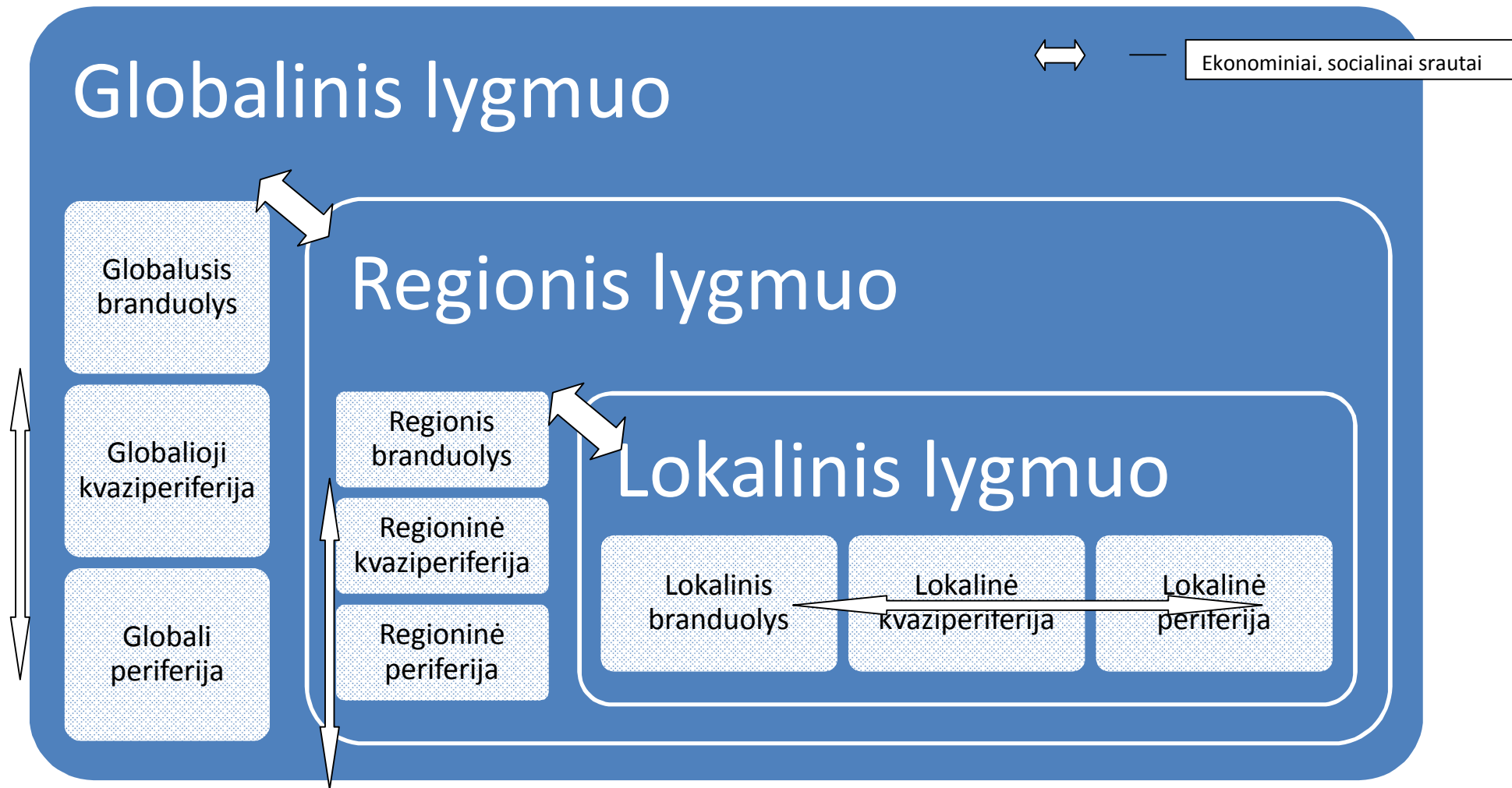
I. Wallerstein teigia, kad pasaulio sistemos struktūra ir jos raida priklauso nuo dviejų elementų: modernaus ekonominio ir socialinio pasaulio bei kapitalistinio gamybos būdo (Wallerstein, 1974;1989). Jis teigia, kad egzistuoja trijų ekonominių lygių zonų valstybės, kurios negali egzistuoti nepriklausoma viena nuo kitos. Tad šiame darbe pasirenkama pozicija, kad nelygybė užprogramuota apskirtai moderniam ekonominiame pasaulyje. Vyksta ne tik branduolio, periferijos ir kvaziperiferijos valstybių keitimasis, bet ir skirtingais teritoriniais lygiais (globalusis, regioninis, lokalinis) ir ne valstybėmis, bet teritorijomis. Jis nulemtas kovos už išteklius. Vykstant kovai dėl jų susiformuoja ne vien valstybės periferijos, kvaziperiferijos, bet ir valstybių viduje ar net administracinių vienetų sistemoje.

Socialinė gerovės vertinimas – tai padėties konstatavimas, bet jis nepaaiškina proceso – modernios socialinės raidos. Jai vykstant visuomenė toje teritorijoje keičiasi ir joje atsiranda modernumo požymių. Įvertinus tuos pokyčius išryškinamos teritorijos, kuriose nors ir yra gera socialinės gerovės aplinka, bet ji negerėja. Tai ilgainiui sukels socialinių ir ekonominių problemų, nes stagnuojantys elementai nukonkuruojami greičiau. Labiau atsilikusios teritorijos, jeigu jose vyksta intensyvi moderni socialinė raida, taps kvaziperiferija, o gal net branduolių. Tam, aišku, reikia rekapitalizacijos (resursų atradimo, investavimo ar kitokio impulso (Mänttari-van der Kuip, 2015). Jeigu tose teritorijose silpni pokyčiai – ji dar labiau traukiasi ir socialinė gerovės rodikliai blogėja arba lieka stabilūs, bet santykiniai rodikliai tarp branduolių ir šios vietos stipriai suprastėja.

2 lentelė Teorinių įžvalgų apie socialinę gerovės raišką teoriniame pjūvyje apžvalga
Table 2 Review of territorial insight about social welfare in territorial section

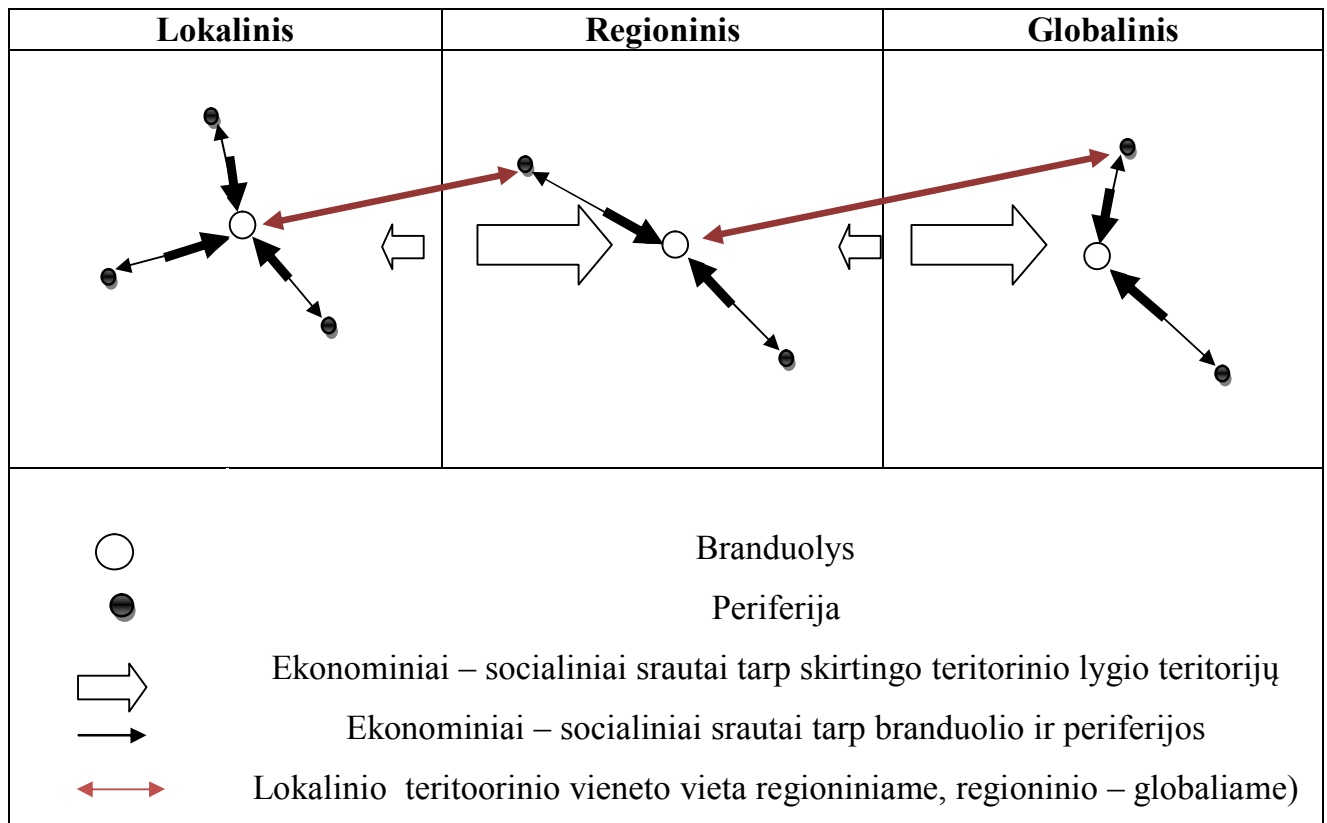
Teritorinis lygmuo (Kavaliauskas, 1992)	The Social dualism theory, The Dualistic Economy theory (Boeke 1953)	The Modern World-System (Wallerstein, 1974)	The Centre-periphery model (Marshall, 1998)	Theory of rural-urban migration (McCatty, 2004; Harris, 1970)	Periferingumo teritorinės raiškos analizė (Pociūtė, 2014)	Teritorinis socialinių – ekonominių srautų modelis	
Makroteritorinis lygis (globalinis)	Branduolys	Branduolys	x	x	x	Globalusis branduolys	I teritorinis lygis (Mega-regioninis)
	x	Semi - periferija	x	x	x	Globalioji kvaziperiferija	
	Periferija	Periferija	x	x	x	Globali periferija	
Mezoteritorinis lygis (regioninis)	x	x	Branduolys	Miestas	Centro centrus	Regionis branduolys	II teritorinis lygis (mikro-regioninis)
	x	x	X	x	Centro periferijas	Regioninė kvaziperiferija	
	x	x	Periferija	Kaimas	Periferijos centrus	Regioninė periferija	
	x	x	x	x	Periferijų periferijas		
Mikroteritorinis lygis (lokalinis)	x	x	x	x	x	Lokalinis branduolys	III teritorinis lygis (vietovės)
	x	x	x	x	x	Lokalinė kvaziperiferija	
	x	x	x	x		Lokalinė periferija	

5 paveikslas. Teritorinis socialinių – ekonominių srautų modelis
Figure 5. Territorial model of social-economic stream

Remiantis šia idėja sukurtas modelis, apibendrinantis santykį tarp modernumo ir modernios socialinės raidos. Nelygybė užprogramuota skirtinguose teritoriniuose lygiuose ir tarp jų vyksta nelygus mainai. Taigi vertinant modernios socialinės raidos apsiraiškimo vietas galime teigti, kad ji vyksta intensyviausiai globaliajame lygyje, o silpniausiai lokalinio lygio periferijoje.

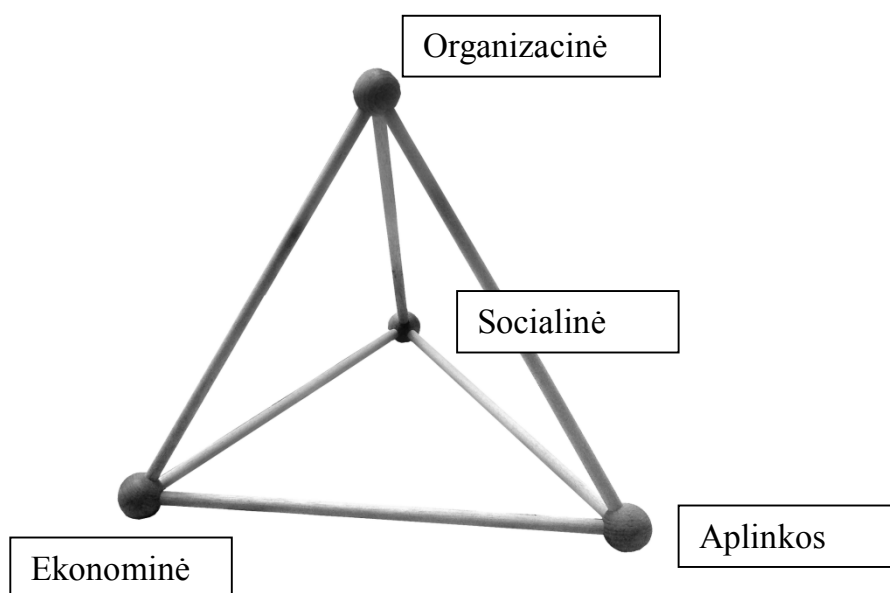
6 paveikslas. Teritorinis socialinių – ekonominių srautų modelis
Figure 6. Territorial social-economic stream models

Ši sistema kyla iš skirtingų autorių interpretacijų kaip interpretuoti socialinės gerovės lygį teritoriniame kontekste. Vis tik apibendrinant I. Wallerstein, J. H. Boeke, G. Marshall, McCatty, Harris, G. Pociūtės darbus iškyla naujas teritorinis socialinių – ekonominių srautų modelis, kuris padeda paaiškinti modernios socialinės raidos raišką teritoriniame pjūvyje. Šis modelis sukonstruojamas iš anksčiau minėtų autorių teorinių įžvalgų.

1.6. Tvarios plėtros koncepcija

Šiuolaikiniame pasaulyje tapo populiarī tvarios plėtros koncepcija, kurios pagrindinė idėja yra siekti, kad visuomenės plėtra ir socialinė gerovė nesumažėtų, bet būtų atsižvelgiama į ateities kartų lūkesčius paliekant tokias pačias galimybes jiems siekti gerovės. Todėl čia svarbu panaudoti resursus optimaliai, kad nebūtų sumažintos ateities kartų galimybės.

Ši koncepcija išpopuliarėjo pateikus G. H. Brundtland ataskaitą 1987 metais (United Nations, 2016) ir pristačius šios koncepcijos pagrindines mintis. Vis tik skirtingose disciplinose tvaraus vystymo akcentais gali būti skirtingi (7 pav.).

7 paveikslas. Tvaraus vystymosi tetraedas (pagal Serageldin, 1996)

Figure 7. *Sustainable development tetrahedre (according Serageldin, 1996)*

Tvaraus plėtroje svarbūs visi keturi požiūriai. Pirmiausiai ekonomikoje tai yra tikslas, kad žmonių pajamos nesumažėtų, o ateities kartos galėtų turėti didesnes arba nors tokias pačias pajamas (Čiegis, Česonis, 2004). Socialiniuose moksluose atspindi požiūris, kad socialinė tvaraus plėtra yra tada, kai formuojasi arba išlieka stabilios bendruomenės (Staniškis, Kriaučionienė, 2008). Čia akcentas dedamas į aktyvumą ir socialinius ryšius, o ne į statistinio pajamų vidurkio išlaikymą. Jį galima pasiekti tik suteikiant vienodas galimybes visiems gyventojams (vienodą startą).

Organizacinė tvari plėtra – tai organizacijų tarpusavio ir vidiniai ryšiai. Jie tampa labai aktyvūs ir tuo pačiu stabilūs (Oželienė, Drejeris, 2015). Organizacijų tipai nusistovi ir lieka stabilūs. Tvari plėtra suprantama kaip galimybė suderinti įvairias teorijas, kurias apjungus galima pasiekti instituciškai tvarios plėtos.

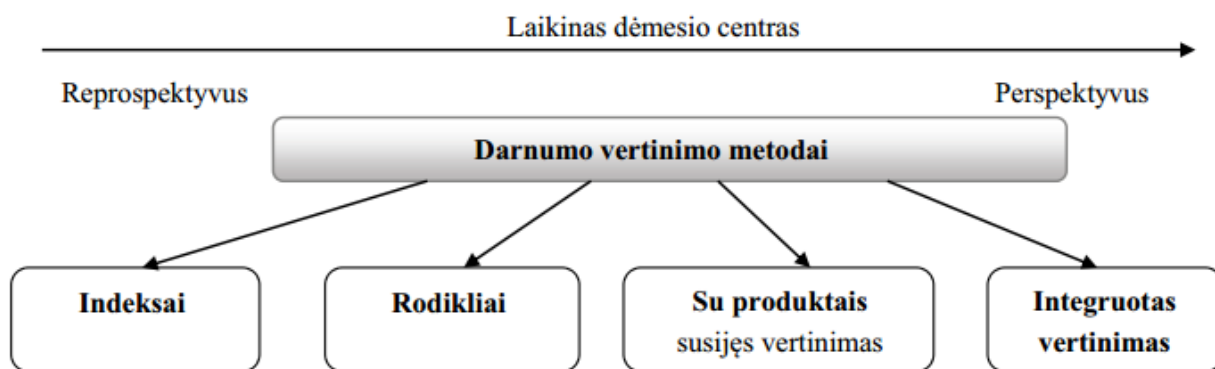
Aplinkos dalyje išsiskiria du požiūriai – ekologinis ir erdvinis. Ekologiniame akcentuojama, kad ekologinė plėtra – tai procesai, kai sukuriama ar išsaugoma ekosistema, kuri iš esmės lieka nepakitusi (White, Stallones, Last, 2013). Erdvinis požiūris labiau akcentuoja miestų plėtos problemas, kuriose akcentuojama, kad pirmiausia turi būti išnaudojamos teritorijos, kurios yra užstatytos, o tik po to aplinkinės (Juškevičius, 2005). Taigi erdviniam urbanistiniame požiūryje susikerta įvairios paradigmos (8 pav.), kurios sąveikaudamos viena su kita kuria kompleksą ir tuo pačiu įtraukia ir organizacinę, ekonominę, socialinę tvarią plėtrą.

<i>Paradigma</i>	<i>Apibūdinimas</i>
„Žalioji“	Plėtos racionalumas, energetinis efektyvumas
Darnioji	Plėtos principinės nuostatos, įvertinus vertybių apsaugos ir plėtos balansą
Planavimo	Regioninė politika, apgyvendinimo sistemos optimizavimas
Urbanistinė	Miesto užstatymas, užstatymo morfotipai ir erdvinė dimensija
Architektūrinė	Architektūrinio objekto forma, stilistika, elementų dizainas
Kraštovaizdžio	Krašto vaizdas ir landšaftas, kraštovarką
Ekologinė	Aplinkosauga
Utilitari	Miesto ūkis, inžinerinė ir susisiekimo sistema

8 paveikslas. *Architektūros ir urbanistikos paradigmos tipo ir veiklos srities priklausomybė (Vyšniūna, 2013)*

Figure 8. *Dependency between the type of paradigm and field of activity of architecture and urbanistics (Vyšniūna, 2013)*

Urbanistikos požiūrių paradigmosse pastebime, kad net tvarios plėtos koncepcijoje yra suformuojami skirtingi ir net kartais vienas kitam prieštaraujantys požiūriai (suteikiamas prioritetas vienai sričiai). Todėl tvari plėtra yra kritikuojama dėl savo nesuderinamumo. Negali būti vykdoma plėtra be dar didesnio įvairių resursų (tarp jų ir žmoniškųjų) panaudojimo ar vienakrypčio prioriteto neišskyrimo. Tvarios plėtos šalininkai teigia, kad kompleksiškai atsižvelgiant į plėtrą, galima perskirstant resursus pasiekti tvarios plėtos principus.

9 paveikslas. Tvarumo vertinimo metodai (Oželienė, Drejeris, 2015)

Figure 9. Tvarumo vertinimo metodai (Oželienė, Drejeris, 2015)

Svarbu atsižvelgti, kad tvarioje plėtroje svarbu taikyti ne atskiro indekso, rodiklio susijusius vertinimus, bet taikyti integralų vertinimą (9 pav.). Čia svarbu ne tik fakto konstatavimas, bet ir procesas – pokyčiai. Todėl integraliai vertinant modernią socialinę raidą galima siekti tvarios plėtros principų.

1.7. Apibendrinimas

Vertinant šiuolaikinių valstybių išsivystymą naudojami įvairūs rodikliai. Taigi išskiriama socialinė, subjektyvioji ir objektyvioji gerovė. Subjektyviosios gerovės vertinimui dažnai naudojamas laimės indeksas, kuris parodo, ar laimingi žmonės toje valstybėje. Jis derinamas su kitais rodikliais. Objektyviosios gerovės vertinime pirmiausiai naudojamas BVP 1 gyv. rodiklis. Jis negali atspindėti atskirties tarp regionų ir žmonių. Taip pat jis negali parodyti visuminės socialinės gerovės, nes žmogus gali turėti pinigų, bet negalėti rašyti, gauti išsilavinimą ar kokybiškas medicininės paslaugas. Todėl labiau naudojamas vertinimo rodiklis yra ŽSRI (Žmogaus socialinės raidos indeksas), kuris susideda iš trijų elementų – raštingumo, BVP 1 gyv., gyvenimo trukmės. Jo naudojimas ekonomiškai stiprių valstybių ir jų administracinių vienetų lyginime – nėra labai tikslingas ir vertintinas kritiškai, nes jose beveik 100 procentų žmonių yra raštingi. Kiti rodikliai, kurie yra naudojami vertinant socialinę gerovę, yra ūkio struktūra, urbanizacija ir t.t. Vis tik jie parodo tik konkretų faktą, bet ne tendencijas.

Socialinės gerovės tendencijas geriausiai atspindi socialinė raida. Moderni socialinė raida – tai elgesio tradicijų kaita, kuri atspindi pokyčiais socialinėje ir ekonominėje aplinkoje bei formuoja ateitį (ir su neigiamos raidos aspektais). Jos (pokyčiai)

yra įvairialypiai bei keičiasi priklausomai nuo jų lemiančių aštuonių indikatorių grupių. Jos ir objektyvios socialinės gerovės vertinimas padeda apibrėžti ir identifikuoti šiuolaikinių valstybių išvystymo lygį. Tai gali padėti sumažinti nelygybę. Toks junginys parodo, kaip vystosi valstybės.

Ją galima apibūdinti remiantis socialinę raidą lemiančių veiksnių rodiklių junginiu: socialinė struktūra, gamybinės jėgos, infrastruktūra, verslumas, globalios komunikacijos, politinės struktūros (demokratijos), urbanizacija ir teritorinės hierarchinės sistemos. Šių rodiklių grupės atrinktos ir sugrupuotos atliekant literatūros analizę ir vertinant teorinių prieigų sąlyčio taškus. Šios rodiklių grupės gali būti vertinamos skirtingais rodikliais, kurie parenkami metodinėje dalyje. Įvertinus modernią socialinę raidą galima aptarti pokyčius visuomenėje, juos indikuojant pasitelkiant išryškintas rodiklių grupes ir ją atvaizduojant bei paaiškinant teritoriniame pjūvyje pasinaudojant I. Wallerstein pasaulio sistemų teorija ne tik globaliame, bet ir regioniniame ir lokaliniame lygyje.

Šiuolaikinėje socialinėje raidoje yra užprogramuotas netolygumas, nes branduolio regionai akumuliuoja į save socialinius ir ekonominius srautus. Tai atsispindi skirtingose socialinėse grupėse ir teritorijoje (ypač pagal aštuonių rodiklių grupes). Taigi didieji Lietuvos miestai teoriškai turėtų ypač išryškėti kaip resursų akumuliantai, o periferijos dalių rodikliai turėtų būti blogi, bet dėl to, kad tai periferijos ir toliau išnaudojamos – situacija tik blogės. Nedideli branduoliai ir resursų trūkumai turėtų pradėti nykti, o kai kurie stambėti ir kilti kitų sąskaita. Tokia šiuolaikinio pasaulio tvarka išryškėjo teorinėje dalyje. Nors ir kalbama apie tvarios plėtros koncepciją ir tarytum išlieka resursų taupymas, bet jų panaudojimas lieka netolygus (išlieka atskirtis tarp administracinių vienetų).

Paminėtina, kad plečiantis branduoliui, jam prireikia ir teritorijos bei jo gyventojams gyvenamosios vietos. Tai užtikrina keistas nepilnavertiškas darinius – kvaziperiferija. Tai branduolio visąlaik palaikomi regionai, kurie išnaudojami branduolio gyvybingumui palaikyti. Susidaro simbiozė ir plečiantis branduoliui ji taip pat didėja. Jai resursai atgabenami iš periferinių zonų ar mažesnių branduolių, kurie pereina į periferijos lygmenį.

2. TERITORIJŲ SOCIALINĖS RAIDOS VERTINIMO IR PROGNOZAVIMO METODIKA

2.1. Tyrimo struktūros apžvalga

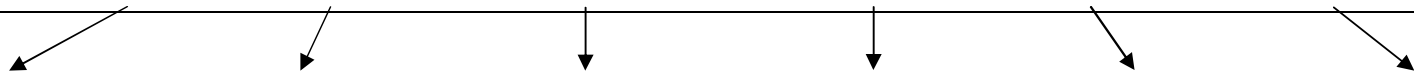
Tyrimo kompleksiskumas. Siekiant suprasti modernios socialinės raidos sampratą ir jos pasireiškimo netolygumus svarbu derinti įvairius tyrimo metodus. Naudojami sociologiniai, geografiniai, statistiniai ir matematiniai tyrimo metodai. Šiame tyrime yra teorinė dalis, metodika ir rezultatai. Šis vertinimas apima ne tik standartinę socialinės gerovės vertinimą, bet ir jos pokyčių įvertinimą, kurio pagalba nustatyti pozityvūs ir neigiamos prognozės arealai.

Duomenų grupės. Naudojama pirminiai šaltiniai ir statistika, bei iš jų gaunami antriniai duomenys. Apibrėžiant modernios socialinės raidos sampratą, naudojami įvairūs literatūros šaltiniai, kurie padeda susisteminti šią sampratą, nustatyti vertinimo rodiklius bei teorinius pagrindus, aprašyti modernią socialinę raidą teritoriniu pjūviu. Antrasis duomenų šaltinis, naudojamas kiekybiniam tyrimui, yra oficialios statistikos duomenų teikėjos, o kartografiniams tyrimams naudojama GIS – centro duomenys. Jie naudojami tik tyrimo tikslams. Šių šaltinių patikimumas laikomas ypač aukštu ir nesukelia reikšmingų paklaidų statistiniame tyrime.

Tiriamasis laikotarpis. Pasirinktas laikotarpis apima laiką nuo Lietuvos įstojimo į Europos sąjungą. Nagrinėjami duomenys 2004-2014 m. nustatant modernios socialinės raidos pokyčius, o 2004-2012 metų duomenys, nagrinėjant rodiklių tinkamumo identifikuoti socialinę raidą nustatymui. Tai svarbus Lietuvai laikotarpis, kuriame buvo pasaulinė krizė bei atsigavimas po jos. Šie duomenys reprezentuoja pokyčius visuomenėje ir suteikia galimybę prognozuoti būsimą raidą. Prognozuojant pokyčius imtas 2014-2019 m. laikotarpis.

Tyrimo metodų parinkimas. Pasirinkti dokumentų analizės, literatūros šaltinių analizės, lyginamasis, statistiniai, kartografinis, matematinio modeliavimo metodai, kurių privalumus ir trūkumus nustatome ir loginio – analitinio metodo pagrindu. Šie metodai naudojami variuose moksluose. Jie pritaikyti siekiant užsibrėžtų uždavinių. Jų panaudojimas parodytas 10 paveikslėlyje susiejant uždavinius – duomenų šaltinius – metodus – rezultatus.

Tikslas	įvertinus šiuolaikinės socialinės raidos apraiškų rodiklius atskirose Lietuvos teritorijose parengti galimų pokyčių modelius.
----------------	---

Uždaviniai	Atlikus informacijos šaltinių sistemimą apibūdinti modernios socialinės raidos ir socialinės gerovės sampratą;	Naudojant skirtinguose mokslo leidiniuose paminėtus socialinės raidos apibūdinimus išgryninti modernią socialinę raidą charakterizuojančius rodiklius;	Analizuoti socialinę gerovę teritoriniame pjūvyje aiškinančias teorijas ir susintetinti modernios socialinės raidos netolygumo teritorijoje modelį;	Naudojantis statistikos duomenimis apibrėžti socialinę gerovę atspindinčių rodiklių faktines reikšmes Lietuvos savivaldybėse bei apibendrinti jų pokyčius, kurie atspindi modernią socialinę raidą Lietuvos savivaldybėse;	Įvertinus modernios socialinės raidos apraiškas Lietuvos savivaldybėse įvardinti galimas šių netolygumų priežastis.	Sukurti galimų socialinės raidos pokyčių Lietuvos savivaldybėse modelius, kurie atspindėtų šių teritorijų raidą (matematinųjų ir kartografinių metodų pagalba).
-------------------	--	--	---	--	---	---

Duomenų grupės	Literatūros šaltiniai (I. Wallerstein; M. Castells; Z. Norkus; G. Ritzer; K. Grint; J. Baudrillard; W. Flanagan)	Statistinių – matematinių duomenų grupė (Lietuvos statistikos departamentas; Eurostat)	Kartografinių duomenų grupė (LTDBK50000-V)
-----------------------	--	--	--

Metodai	Loginis – analitinis metodas					
	Duomenų rinkimo metodai		Duomenų analizės metodai			
	Dokumentų analizės metodas	Antrinės statistikos ir šaltinių analizės metodas	Aprašomosios statistikos metodas	Kartografinis metodas	Regresinės analizės metodas	Matematinio modeliavimo metodas

Numatomi rezultatai	Apibrėžta modernios socialinės raidos samprata	Modernios socialinės raidos rodiklių sistema	Nustatytas socialinės gerovės lygis Lietuvos savivaldybėse	Apibūdintas modernios socialinės raida Lietuvos savivaldybėse	Galimų pokyčių modelis
----------------------------	--	--	--	---	------------------------

10 paveikslas. Šiuolaikinės Lietuvos teritorijų socialinė raida (socialinės gerovės kontekste) tyrimo struktūros apžvalga

Figure 10. Social development of a modern Lithuania territories

Teritoriniai vienetai. Modernią socialinę raidą nagrinėti pasirinkti savivaldybių teritoriniai vienetai. Šiems teritoriniams vienetais galima surasti patikimos statistinės informacijos, kuri palyginama. Apskritys nenaudotos kaip tyrimo dalinis objektas, nes jos yra per stambios ir pilnai neatspindi teritorinių pokyčių Lietuvoje. Nagrinėjamos visos 60 savivaldybių. Susidurta su problema dėl Pagėgių, Rietavo, Marijampolės, Kalvarijos, Elektrėnų, Trakų savivaldybių duomenų įvertinimo, nes keitėsi jų ribos arba jos buvo naujai įsteigtos.

Numatomi rezultatai. Teorinėje dalyje apibrėžta moderni socialinės raidos samprata bei jos vertinimo rodiklių sistema. Empiriniame tyrime aptartas socialinės gerovės lygis savivaldybėse. Apskaičiuotos bei pavaizduotos modernios socialinės raidos pasireiškimo teritorijos Lietuvoje. Sukurtas modernios socialinės raidos pokyčių modelis, kuris skirtas įvertinti pokyčius galimus 2019 m.

2.2. Tyrimo etapų apžvalga

Tyrimas atliekamas penkiais etapais, kurie išsidėstę nuosekliojo proceso grandinėje. Vykdomas empirinis tyrimas. Ši eiga suformuota atsižvelgiant į tyrimo uždavinius.

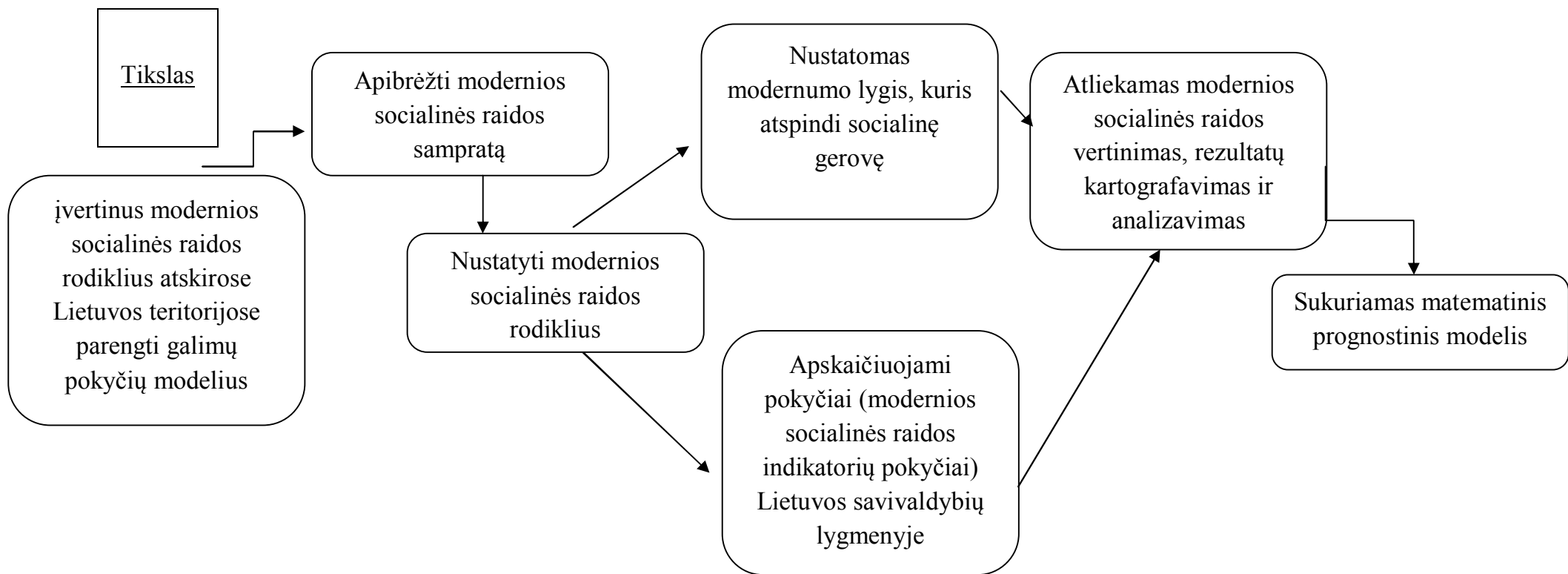
Pirmajame etape apibrėžiama modernios socialinės raidos samprata sisteminant įvairių autorių išryškinamus veiksnius. Čia susiduriama su dvejomis problemomis. Pirmoji, kad vienas teiginys gali paneigti kitą. Tokiu atveju yra pasirenkamas vyraujantis veiksnyje autorių darbuose. Antrasis netikslumų šaltinis gali būti tyrimo apimtis, kuri susiformuoja iš elektroninėse bazėse ir Lietuvos bibliotekose randamų šaltinių.

Antrame etape sisteminant modernios socialinės raidos rodiklius susiduriame su problema, kad jų yra labai daug ir išryškinami tik tie, kurie paminėti skirtingų autorių darbuose tris ar daugiau kartų.

Trečiajame etape nustatant rodiklių patikimumą naudojami tik Lietuvos duomenys, kurie nebūtinai atspindi šių rodiklių patikimumą pasaulio kontekste. Vis tik jie yra naudotini panašaus tipo valstybėse (išsivysčiusiose ar besivystančiose valstybėse).

Ketvirtasis etapas susijęs su sukurtos metodikos skaičiuoti modernios socialinės raidos pasirinktais rodikliais ir jų patikimumu. Tai neatsiejama nuo konkrečios valstybės situacijos (santykinumo faktorius).

<u>Tyrimo etapai</u>		<i>I etapas</i>		<i>II etapas</i>		<i>III etapas</i>		<i>IV etapas</i>		<i>V etapas</i>
----------------------	--	-----------------	--	------------------	--	-------------------	--	------------------	--	-----------------

<u>Tyrimo stilius</u>					Kiekybinis tyrimas		Kiekybinis tyrimas		Kiekybinis tyrimas
<u>Tyrimo apimtis</u>		Peržvelgti nors 10 socialinės raidos apibrėžimų		Indeksuojami, susisteminti skirtingų autorių apibrėžti socialinės raidos rodikliai ir generalizuojami		Naudojant Eurostat ir statistikos duomenis nustatomi aštuonių rodiklių pokyčiai tarp 2004 ir 2014 m. tarp Lietuvos savivaldybių		Atvaizduojama 60 savivaldybių modernios socialinės raidos rodikliai	Apskaičiuojami prognozuojamos modernios socialinės raidos įvertinami savivaldybėse 2019 m. (ekstrapolijuojama)
<u>Galimos paklaidos</u>		Neįmanoma atrasti visų socialinės raidos apibrėžimų, o kai kurie ir vienas kitam prieštarauja		Generalizuojant naudojamas masto matas, kai nustatomas trijų paminėjimų lygis, o esant mažesniam indikatorius neįtraukimas į tolesnį vertinimą		Dėl skirtingų organizacijų duomenų surinkimo ir pateikimo susidaranti paklaidos		Atliekant indeksavimą galimos apvalinimo paklaidos	Galimos paklaidos ekstrapolijuojant, nes modeliui naudojamos priemonės skirtos vertinti įvairiems reiškiniams.

11 paveikslas. Šiuolaikinės Lietuvos teritorijų socialinės raidos tyrimo etapų apžvalga

Figure 11. Research phases review of modern social development of Lithuanian territories

Penktajame etape naudojama statistinė ir matematinė analizė prognozuojant modernios socialinės raidos pokyčius. Aišku, nustatant prognozuojamus 2019 m. rezultatus atsiranda ir pasaulinių veiksnių įtaką, kurios negalima išvengti. Todėl dėl šio faktoriaus gali atsirasti reikšmingi prognostinio modelio išsipildymo netikslumai.

2.3. Darbo metodų apžvalga

Naudojami tyrimo metodai yra pasirinkti konkretaus uždavinio pasiekimui, kad būtų galima patvirtinti ar paneigti tyrimo hipotezę. Šie metodai yra dažnai naudojami ir nekelia klausimų dėl jų patikimumo.

Pirmiausia taikomas **duomenų rinkimo metodai**, kurį taikant renkami duomenys iš mokslininkų šaltinių kritiškai aprašomos teorijos, skirtos apibūdinti socialinę raidą, modernumą bei jų rodiklius. Pirmiausia pasižymėti saikinių elementai, kurie autorių darbuose nusako socialinę raidą. Jie sisteminti sukuriant lentelę (2 lentelė). Tada iš jų panašumų sukuriamos pirminės kategorijos, kurios vėliau suvienodinamos tarpusavyje (2 pav.). Ši analizė neleidžia nepastebėti medžiagos, kurioje yra nors dalinai įvardinami socialinės raidos rodikliai. Tai vienas svarbiausių metodų šio darbo teorinėje dalyje. Išryškinti pagrindiniai teiginiai, jie klasifikuojami bei taikant juos ieškoma sąsajų tarp skirtingų autorių požiūrių ir tai pateikta teoriniuose teiginiuose. Žinoma, čia pritaikomas sugretinimas, kurio metu palyginti reiškiniai aiškinimai.

Analizuojant svarbias sąvokas – socialinė raida, socialinė gerovė ir kitas, naudotas **dokumentų analizės metodas** skirtas peržvelgti organizacijų ir institucijų išleistuose teisės aktuose reikiamų raktinių žodžių. Svarbiausi šaltiniai buvo LR Seimo priimti įstatymai, Europos sąjungos teisės aktai ir Jungtinių tautų priimtos rezoliucijos ir apžvalgos.

Taip pat taikomas **antrinės statistikos ir šaltinių analizės metodas**, kuriame apskaičiuojami įvairūs duomenys iš skirtingų statistikos duomenų, kad būtų galima įvertinti juos ir panauda kuriant matematinis modelius bei atliekant regresinę analizę.

Toliau naudojami **duomenų analizės metodai**. Duomenų sisteminimui apie socialinės gerovės lygį ir modernią socialinę raidą naudotas **aprašomosios statistikos metodas**, kuris standartizuotas duomenų masyvais ir analizės instrumentais. Naudojama universali Arcgis 9.3 programinė įranga. Tokių sistemų taikymas supaprastina darbo atlikimą. Duomenis lyginami, sisteminami, daromos išvados apie jų svarbą bei aprašomi išvelgiant pagrindinius procesus ir faktus.

Taikant šį metodą, kad būtų galima lyginti ir išvelgti priklausomybes apskaičiuojama antrinė statistinė informaciją administraciniams vienetams. Pirmiausiai skaičiuojamas **santykiniai** dydžiai.. Tai yra reiškinio kiekybinei išraiškai tenkantis 1000 gyventojų. Jie apskaičiuojami taikant formulę..Toks skaičiavimo būdas taikytas socialiniams ir ekonominiams reiškiniams tirti.

$$X_{santykis} = X_{reiškinio\ kiekybinė\ apimtis} / X_{gyventojų\ skaičius\ savivaldybėje} * 1000_{gyventojai}$$

Pokyčiui apskaičiuoti naudotas **skirtumas**, išreikštas procentais. Jo apskaičiavimo pavyzdys parodytas. Daugiausia jis taikytas vertinant modernią socialinę raidą.

$$X_{skirtumas}(\%) = (X_{reikšmė\ y\ metais} * 100(\%) / X_{reikšmės\ z\ metais}) - 100(\%)$$

Toliau taikomas **kartografinis** metodas yra multimetodas, kurio pagalba galima atvaizduoti reiškinius, procesus, juos analizuoti ir taikant komparatyvistinį metodą, lyginti. Skirtingi vaizdavimo metodai yra pritaikomi vaizduojant taškinius, linijinius ir plotinius objektus. Šiuo metodu vaizduojamas paplitimas, intensyvumas ir struktūra šiame darbe. Kartografavimui naudojama Argis 9,3 sistemos Arcmap dalis, sukuriant duomenų bazes „.dbf“. Duomenys imami iš oficialių institucijų, teikiančių statistinius duomenis, duomenų bazių. Išvestiniai duomenys skaičiuojami naudojant skirtingus duomenų šaltinius ir masyvus.

Taikant **regresinės analizės metodą** nustatomos priklausomybės tarp reiškinių statistinių reikšmių ir nustatoma ar jie yra vienas nuo kito priklausomi. Tikrinama jų koreliacija. Ji naudojama įvairiuose moksluose.

Šiame darbe sugretinami reiškiniai, objektai tarpusavyje, kad būtų atrasti jų panašumai ar skirtumai. Jie negali būti skirtingi savo esme, t.y. priklausyti skirtingiems tipams. Toks metodas taikomas ir kiekybiniuose ir kokybiniuose tyrimuose. Naudojant išsamaus lyginimo tipą (Ragin, 1994) aptariama įvairovė, skirtumai, panašumai tarp socialinės raidos apibūdinimų. Tiriant modernios socialinės gerovės patikimumo rodiklius taikoma plačiojo *extensive* tipo analizė, kai nustatomi ryšiai tarp rodiklių, reikšmės moderniai socialinei raidai, atspindint sąryšius kiekybiškai.

Matematinio modeliavimo metodas yra skirtas įvairių uždavinių sprendimui panaudojant virtualų eksperimentą. Čia naudojami įvairūs matematiniai algoritmai, kurie leidžia gauti naujos informacijos iš turimos įvesties duomenų. Jie taikomi norint gauti naujus duomenis norint atsakyti į mokslinio tyrimo klausimus, kurie dažnai yra kaitūs ir jų taikymo įrankiai turi būti universalūs, kad keičiantis aplinkos sąlygomis juos galima būtų taikyti. Jie galimi taikyti nuo reljefo žemėlapių formavimo (jų baltų dėmių užpildymo) iki socialinių ir ekonominių sprendimų. Taigi tai yra realaus vaizdo skaitmeniniams ir virtualaus objekto sudarymas. Šis metodas naudojamas modernios socialinės gerovės lygio nusakymui ekstrapolijuojant ir interpolijuojant duomenis.

Šiame darbe naudota ne tiesinė interpoliacija, o multidimensinė, kai atsižvelgia į karštųjų taškų svorį (modernios socialinės raidos rodiklį) ir į I. Wallerstein teiginius, kad branduoliai pagal plotą (valstybės) yra vienos mažiausios lyginant su periferija. Jie (šie modeliai) turi būti taiko korektiškai ir į tai turi būti atsižvelgta.

Loginis – analitinis metodas taikomas visuose tyrimo etapuose, kai formuojama tyrimo struktūra ir etapai. Jis padeda aiškinti modernios socialinės raidos sampratą, padaryti apibendrinimą ir suformuoti išvadas.

2.4. Modernios socialinės raidos vertinimo metodika (rodikliai ir jų indikatoriai)

Norint įvertinti modernumą Lietuvos savivaldybėse ir modernią socialinę raidą, sukurta rodiklių sistema (parinkti indikatoriai), kurie atspindėtų juos. Modernumas nagrinėtas remiantis Morkevičiaus ir Norkaus išvalgomis (2011), kurios papildytos teorinėje dalyje atrastais rodikliais. Jiems taip pat parinkti indikatoriai, nes V. Morkevičiaus ir Z. Norkaus (2011) darbuose jie paruošti valstybėms tirti (globalus teritorinis lygis), bet ne regioniniam ar lokaliniam lygiui. Todėl modernumo, kuris atspindi socialinę gerovę, indikatoriai parinkti atsižvelgiant į šiuos faktorius.

Panaudoti duomenys iš Lietuvos statistikos departamento, Eurostat ir G. Pociūtės (2014) disertacijos šaltinių. Duomenų surinkimo laikas skiriasi. Remiantis šiais indikatoriais apibrėžtas laikotarpis, esantis 2011-2014 metais, bet kaip atskaitos taškas naudoti 2004 m. metai. Indikatorių pateikimas suniveliuotas apskaičiuojant jų santykinius rodiklius pagal 3 lentelėje pateiktus būdus. Tai atliekama tam, kad kuo labiau būtų suvienodinti indikatoriai, kad jie sudarytų vieningą, patikimą sistemą. Tai padeda apibrėžti modernumo lygį ir socialinės gerovės lygį Lietuvos savivaldybėse. Šie duomenys bus naudojami lyginant modernumo ir modernios socialinės raidos lygius bei jų išsidėstymą Lietuvos savivaldybėse.

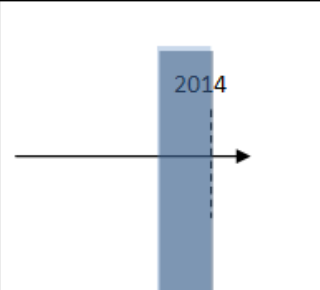
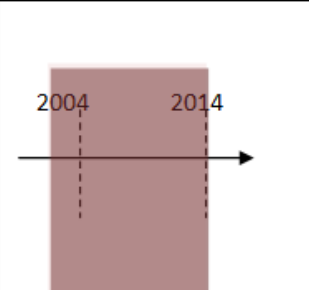
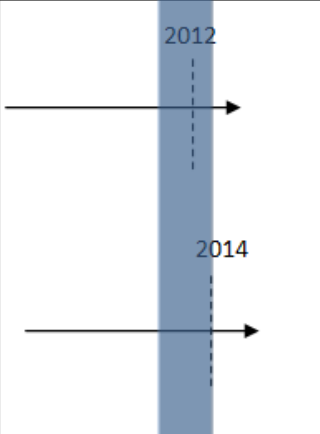
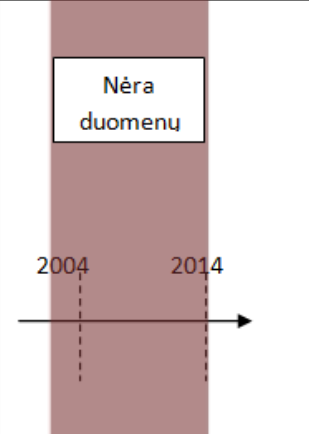
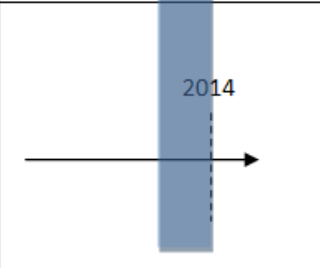
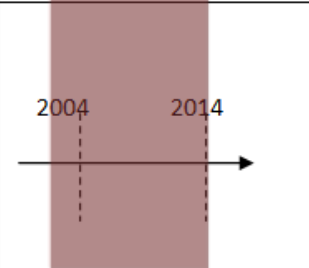
Vertinat modernią socialinę raidą parinkti rodikliai, kurie išryškinti teorinėje dalyje. Skaičiuotas jų pokytis tarp 2004-2014 m. Vis tik dėl duomenų surinkimo laiko skirtumo teko naudoti keliems indikatoriams artimus 2004 ir 2014 m. duomenis. Analizuojant šiuos rezultatus reikia atsižvelgti į šias galimas paklaidas, kurios laikoma, kad negalėjo ypač skirtis. Todėl šiame vertinime patikimumas išlaikomas aukštas.

Vertinant socialinę raidą panaudotas ir pritaikytas geografinis metodas „Geodislokacinė analizė“, kuri pritaikyta vertinti modernią socialinę raidą. Sukurtas geosocialinės analizės aprašas.

3 lentelė. Modernumo ir modernios socialinės raidos rodikliai
Table 3. Modernity and modern social development indicators

Indikatoriai skirti įvertinti modernumo rodiklį bei duomenų laikotarpis			Rodikliai, indikatoriai ir duomenų laikotarpiai skirti įvertinti modernią socialinę raidą		
<i>Indikatoriai</i>	<i>Duomenų surinkimo laikas</i>	<i>Išvestinio rodiklio apskaičiavimo metodas</i>	<i>Rodikliai skirti įvertinti modernią socialinę raidą</i>	<i>Indikatoriai</i>	<i>Duomenų laikotarpiai</i>
Aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių skaičius tenkantis 1000 gyventojų.	2011 → 2014	-	Socialinė struktūra	Asmenų turinčių aukštąjį išsilavinimą skaičiaus tenkančio 1000 g gyventojų	Nėra duomenų 2004 → 2014
Medianinis gyventojų amžius savivaldybėse	→	-		Gyventojų medianinio amžiaus pokytis	
Gyventojų skaičius	→ 2014	-	Gamybinė jėga	Gyventojų skaičiaus pokytis (procentais)	2004 → 2014

Registruotų bedarbių skaičius tenkantis 1000 gyv.	 <p>A vertical blue bar with a dashed line and an arrow pointing to the year 2014.</p>	Registruotų bedarbių skaičius tenkantis 1000 gyv. = Registruoti bedarbiai * 1000 / savivaldybės gyventojų skaičius		Pokytis tarp registruotų bedarbių 1000 gyventojų (procentais)	 <p>A vertical brown bar with dashed lines and arrows pointing to the years 2004 and 2014.</p>
Kelių tankumas 1 km ² Automobilių skaičius tenkantis 1000 gyventojų	 <p>A vertical blue bar with dashed lines and arrows pointing to the years 2012 and 2014.</p>	Kelių tankumas = visų kelių (dengti dangą) ilgis / savivaldybės teritorijos plotas -	Infrastruktūra	Kelių tankumo 1 km ² pokytis Automobilių skaičius tenkantis 1000 gyventojų pokytis	 <p>A vertical brown bar with dashed lines and arrows pointing to the years 2004 and 2014. A white box with the text 'Nėra duomenų' is placed over the bar.</p>
Mokesčių (šimtais eurų) surinkimas į savivaldybių biudžetus tenkantis 1000 gyventojų	 <p>A vertical blue bar with a dashed line and an arrow pointing to the year 2014.</p>	Mokesčių (šimtais eurų) surinkimas į savivaldybių biudžetus tenkantis 1000 gyventojų = surinkti mokesčiai * 1000 /	Verslumas	Mokesčių (šimtais eurų) surinkimas į savivaldybių biudžetus tenkantis 1000 gyventojų pokytis	 <p>A vertical brown bar with dashed lines and arrows pointing to the years 2004 and 2014.</p>

Įmonių skaičius tenkantis 1000 gyventojų		savivaldybės gyventojai Įmonių skaičius tenkantis 1000 gyventojų = įmonių skaičius * 1000 / gyventojų skaičius savivaldybėje.		Įmonių skaičiaus pokytis tenkantis 1000 gyventojų	
-	-	-	Politinė struktūra	-	-
Neto migracija tenkanti 1000 gyventojų		Neto migracija = (imigracija – emigracija) * 1000 / gyventojų skaičius savivaldybėje.	Globali komunikacija	Migracijos lygio pokytis	
Urbanizacijos lygis		Urbanizacijos lygis = gyvenančių žmonių skaičius mieste * 100% / savivaldybės gyventojų skaičiaus	Urbanizacija	Urbanizacijos lygio pokytis	
Perferingumo lygis		-	Teritorinė hierarchinė sistema	Periferingumo lygio pokytis	Nėra duomenų

Pirmiausia abėcėlės tvarka surikiuotos Lietuvos savivaldybės ir modernios socialinės raidos vertinimas buvo atliekamas priskiriant skaitinę reikšmę kiekvienam išskirtam vienetui. Vertinami yra rodiklių indikatoriai. Pagal indikatorių reikšmes jos vertintos 6 balų sistemoje. Balai priskiriami pagal 4 lentelę, kuri sudaryta atlikus **natūraliųjų ribų analizę** pagal **Jenks optimizacijos metodą**. Vėliau šie įvertinimai padauginėti iš koeficientų pagal jų svarbą ir šių balų suma neviršijo šešių vienam rodikliui.

Sudaryta apskaičiavimo formulė, kuri naudojama apskaičiuoti modernią socialinę raidą Lietuvos savivaldybėse. Ši formulė taikytina ir globaliame, regioniniame, lokaliname lygyje.

$$\text{Moderni socialinė raida teritorijoje} = A1 * kA1 * xA1 + B1 * kB1 * xB1 + B2 * kB2 * xB2 + \dots + (Z+1) * k(Z+1) * x(Z+1)$$

A - rodiklis;

A1 – rodiklio indikatoriaus numeris;

k - svertinis indikatoriaus koeficientas;

x - balų reikšmė.

Šie rodikliai priimami iš trečiosios lentelės, kuri sudaryta vertinti modernią socialinę raidą skirtingose teritorijose. Čia svarbu paminėti, kad ji gali kisti nuo galimų surasti indikatorių duomenų, kurie tinkami vertinti teorinėje dalyje išryškintus rodiklius. Šie duomenų masyvai taip pat gali įtakoti jų pasirinkimą globaliame, regioniniame ir lokaliname lygyje. Pavyzdžiui, BVP 1 gyventojui labai tinkamas rodiklis globaliajame teritoriniame lygyje, bet neatspindi situacijos lokaliajame.

4 lentelė. Modernios socialinės raidos indikatoriai, kriterijai ir koeficientai

Table 4. Modern social development indicators, criteria and coefficients

Nr.	Rodikliai	Rodiklio indikatorius	Svertinis rodiklio reikšmės koeficientas	Įvertis					
				1	2	3	4	5	6
A	Socialinė struktūra	Gyventojų medianinio amžiaus pokytis	1	9,0<	7,1-9,0	6,1-7,0	4,1-6,0	1,1-4,0	<1,1
		Aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių skaičius	0,5	* Nėra duomenų laikotarpiui 2004-2014 m.					
B	Gamybinė jėga	Gyventojų skaičiaus pokytis (procentais)	0,5	<-22%	-21,9% -19%	-18,9% -15%	-14,9% -9%	-8,9% -0%	0,1% <
		Pokytis tarp registruotų bedarbių 1000 gyventojų (procentais)	0,5	0,8% <	-0,8% -0,7%	-2,3% -0,9%	-3,6% -2,4%	-6,2% -3,7%	<-6,3%
C	Infrastruktūra	Automobilių skaičiaus tenkančio 1000 gyventojų pokytis (procentais)	0,5	50,7% <	34% -50,6%	22,1% -33,9%	9,4% -22%	-5,8% -9,3%	<-5,9%

D	Verslumas	Mokesčių surinktų į savivaldybės biudžetą tenkančių 1000 gyventojų pokytis (procentais)	0,5	< 14,4 %	14,5 % - 80,4 %	80,5 % - 93,5 %	93,6 % - 107,1 %	107,2 % - 156,6 %	156,7 % <
		Įmonių skaičiaus pokytis 1000 gyventojų (procentais)	1	<- 10%	- 9,9% - -2,5%	- 2,4% - 0%	- 0,1% - -15%	15,1 % - 25%	25% <
E	Politinė struktūra	-	0	-	-	-	-	-	-
* Laisvi demokratiški rinkimai									
F	Globalinė komunikacija	Neto migracijos pokytis	0	<- 1,0 %	- 0,9% - -0,7%	-0,6% - 0,4%	- 0,3% - 0,1%	0%- 0,4%	0,4% <
		Neto migracijos lygis 2014 m. tenkantis 1000 gyventojų	0,5	<- 1,5	-1,4 - -1	-0,9 - -0,5	-0,4 - 0	0,1- 1,5	1,6 <
*Šis indikatorius rodo pokytį procese, o tai sukelia duomenų patikimumo problem ir dėl to jie nėra vertinami.									
G	Urbanizacija	Urbanizacijos lygio pokytis (procentais)	0,5	<- 4%	-4% - -1,4%	-1,3% - -0,3%	- 0,2% - 0,3%	0,3% - 2%	< 2,0%

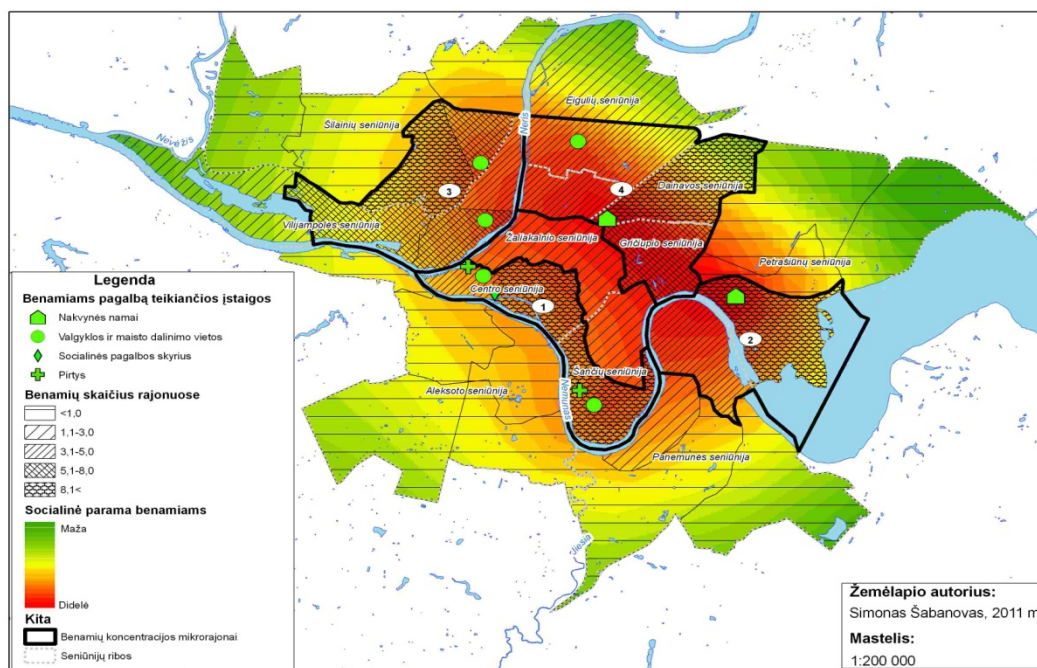
				* Jeigu urbanizacijos lygis yra virš 90 procentų suteikiami 6 balai.					
H	Teritoriniai hierarchiniai sistema	Periferingu mo lygis (pagal Pociūtę)	1	PP (auk štas perif erin gum o laips nis)	PP (vidut inis perife ringu mo laipsn is)	PP (žemas perifer ingum o laipsni s)	CP	PC	CC
* 2011 m. faktiniai duomenis, ne pokytis, nes šita transformacija yra ilgai užtrunkantis procesas bei palyginimui nėra apskaičiuota duomenų.									

2.5. Modelio, skirto prognozuoti modernią socialinę raidą, kūrimo prielaidos

Moderni socialinė raida – tai vienas iš svarbesnių požymių valstybėje. Jo siekia daugelis visuomenių. Jos prognozavimas yra gerovės valstybės uždavinys. Ji gali būti koreguojama, taikoma regioninė politika, kuri leistų paskatinti ją ir perskirstyti ją teritorijose.

Moderni socialinė raida yra apibūdinama pagrindinių rodiklių visuma. Rodiklių indikatorių duomenys nuo 2004 iki 2014 m. yra įvedami į sistemą ir ekstrapolijuojami. Numatomi modernios socialinės raidos pokyčiai 2019 m.. Šiam veiksmui yra naudojama Arcgis 9,3 sistema, kurioje vykdomi statistiniai, kartografiniai apibendrinimai formuojant duomenų bazines, kurios atvaizduojamos žemėlapiuose.

Naudojant šią programinę įrangą kaip pavyzdys (ekstrapoliacijos) atliktas socialinės paramos sklaidos tyrimas Kauno miesto savivaldybės teritorijoje (9 pav.). Interpoliuoti arealai su skirtingu socialinės paramos intensyvumu. Jie išskirti pagal įtakojimą, nes laikyta, kad svarbiausią įtaką daro nakvynės namai, mažiau – su maistu susijusieji objektai ir socialinės paramos centrai.

12 paveikslas. Kauno benamių teritorinė sklaida (parengta autoriaus)

Figure 12. Kaunas city homeless territorial dispersion (prepared by the author)

Jis patvirtino, kad tokia sistema atitinka empiriškai patikrintus rezultatus ir gali būti taikoma. Šio tyrimo dalis patvirtinta straipsnyje Kauno miesto benamių teritorinės sklaidos socialiniai aspektai (Šatrauskaitė, Šabanovas, 2012).

Taip pat atspindi dalinis modelių formavimas įvairiuose darbuose. Pirmiausia panaudotas daugiau nusikalstamumo analizei kaip U.S. Department of Justice darbuose (1999) \ir Washington, Karlaftis, Mannering knygoje Statistical and econometric methods for transportation data analysis (2010), kurios dalyje apžvelgiama kaip atrasti karštuosius taškus teritorijoje.

Šiame etape suformuoti modernios socialinės raidos matematiniai modeliai bus skirti pokyčių vaizdavimui ir prognozavimui. Reikia suprasti, kad moderni socialinė raida yra įvairialypė, pliuralistinė, kurią reikia nagrinėti ne kaip bendrybę, o kaip sistemą, kuri keičiasi dėl skirtingų rodiklių. Ši tema yra ypač aktuali šiuolaikiniame kintančiame pasaulyje, nes svarbu suprasti, kiek pokyčiai Lietuvoje atitinka globaliajame teritoriniame lygyje vykstančius procesus, o kiek jie yra specifiniai ar kardinaliai priešingi.

Šių modelių sukūrimui yra taikomi Modelis sukuriamas naudojant tris pagrindinius žingsnius:

Pirmiausia (**I žingsnis**) turint moderniuos socialinės raidos apskaičiuotą rodiklį savivaldybėmis jos susisteminamos į taškus, kurie suformuoja taškų sistemą. Naudojama Argis įrankį (ArcToolbox) „Polygon to point“. Ši sistema naudojasi matematiniu generalizacijos modeliu.

Toliau taškų sistema (**II žingsnis**) su lydinčiomis duomenų bazėmis (duomenų rinkiniai) susisteminama ir generalizuojama naudojant du įrankius karštųjų ir šaltųjų taškų išryškinimo įrankis ir bei klasterizavimo modeliu.

Čia išryškinami pagrindiniai taškai į kurie buvo panaudoti (**III žingsnis**) modelio suformavime. Jame naudojamas klasterizavimo, interpoliacijos ir ekstrapoliacijos įrankiai Argis programų pakete. Tarp taškų suformuojama teritorija su tinkleliu iš kvadratėlių, kurie turi savo reikšmę, kuri saugoma duomenų bazėje. Tie duomenys klasifikuojami į 30 klasių ir atspindima panaudojus kartografinius metodus žemėlapiuose.

Sukuriami trys modeliai – **neutralus, pesimistinis, labai pesimistinis**. Pavadinimai atspindi kaip keisis atskirtis ar ji liks tokia pačia ar didės atskirtis. Neutralus, šis modelis, nes jame labiausia pokyčiai liktu nepakitę ir jis atspindētu labiausiai tvarios plėtros principus.

Pasirinkti **koeficientai**, kurie nusako pokyčių prognozavimo mastą. Jie pasirinkti taikant sekas (Lee, Wang, 2003). Jose apibrėžiama, jeigu tempas kaitos nesikeistų (neutralus modelis) , jeigu atskirtis padidėtų 20 procentų (pesimistinis metodas) ir 40 procentų atskirties padidėjimas tarp administracinių vienetų modernios socialinės raidos rodiklio (labai pesimistinis metodas. Jei išgryninti naudojant natūralių ribų metodą, kuris pritaikytas per Arcgis paketą ir pasiūlyta, kaip tinkamiausios ribos ekstrapoliuojant. Suformuoti modeliai yra aptariami, analizuojami i teikiamos įžvalgos.

2.6. Tyrimo apribojimai

Šiame tyrime taikoma I. Wallerstein Pasaulio sistemų teorija, kuri paaiškina netolygumus tarp kolonijų ir metropolijų. I. Wallerstein teorijoje įvardytas branduolys iš tiesų gali būti miestas, regionas ar valstybė, nes šiuolaikinis teorijos pritaikymas varijuoja ne tik nuo ekonominių, socialių netolygų, bet iki rasinių, tautinių, lyčių skirtumų, o taip pat ir pats branduolio ir periferijos objektas gali būti keičiamas (Martin, 2000). M. Hechter kalba apie federalizmą ir iš jo kylantį nacionalizmą taip pat I. Wallerstein teorijos kontekste (Hechter, 2000). Taigi nors originalioji I. Wallerstein Pasaulio sistemų teorija skirta santykiams tarp valstybių, tačiau galime matyti, kad ne vieno mokslininko darbuose paminėta, jog ji galėtų būti taikytina ir kitais lygmenimis. Šioje disertacijoje Pasaulio sistemų teorija taikoma regionų lygmeniu. Taigi šiame darbe ji panaudojama kaip Lietuvos savivaldybėse užfiksuotos modernios socialinės raidos netolygumų paaiškinimo teorija.

Iki šiol ji buvo naudojama, kaip faktinės būsenos konstatavimas, bet šiame darbe ja aiškinamas procesas. Šiuolaikiniame pasaulyje didesnę įtaką daro procesai (pokyčiai) negu konkreti būsena.

Ši teoriją galima taikyti valstybių lygmeniu, o taip pat ir mažesnių teritorinių vienetų (pvz. Savivaldybių lygmeniu), bet jos veikimas nebuvo nustatytas seniūnijų lygmeniu. Teoriškai – tai neturėtų štakoti jos taikymą.

Atliekant modernios socialinės raidos vertinimą – pasirenkami rodikliai, kurie atitiktų rodiklių grupes, bet daugeliu atvejų dėl skirtingų statistinių duomenų rinkimo laikšmečio, būdo ir pobūdžio jei gali varijuoti pagal valstybę. Taip pat tiriant šiuolaikiniai modernią raidą tyrimo metodai labai pritaikyti gerovės valstybės analizei.

Taigi šio tyrimo taikymo apribojimai yra teritorijos smulkumas (gali būti, kad netaikoma ypač mažuose teritoriniuose vienetuose), laikmetis (nes daugelis duomenų grupių atsiradusios tik XX amžiuje) bei valstybės išsivystymo lygis, kuris įtakoja pokyčių atspindžius (gerovės valstybėse šis tyrimas veikia).

2.7. Tyrimo etika

Atliekant tyrimus svarbu laikytis tyrimo etikos. Šiame tyrime laikomasi socialiniuose moksluose apibrėžtų tyrimo etikos principų. Pirmiausia *gerbiamos autorinės teisės*. Visi duomenų šaltiniai yra įvardijami. Visi naudoti duomenys yra laisvai prieinami ir neapriboti. Aiškiai atskiriamas daktaro disertacijos autoriaus indėlis į pastebėjimus, rezultatus ir kitas dalis.

Atliekant tyrimus buvo dirbama su nuasmenintais duomenimis (pirmiausia Lietuvos visuomenę atspindinčiais statistikos duomenimis) ir todėl nereikėjo informuoti visų tyriamųjų (Lietuvos gyventojų). Todėl nebuvo pažeistas *laisvanoriškumo principas*.

Atliekant tyrimus *laikytasi lygiateisiškumo principo*, kai teritorijos lygintos vienodu principu ir nesuteikiant nei vienai jokio prioriteto. Naudoti pirmiausia statistikos metodai, kurie suteikia galimybę neutraliai įvertinti bei palyginti šias teritorijas.

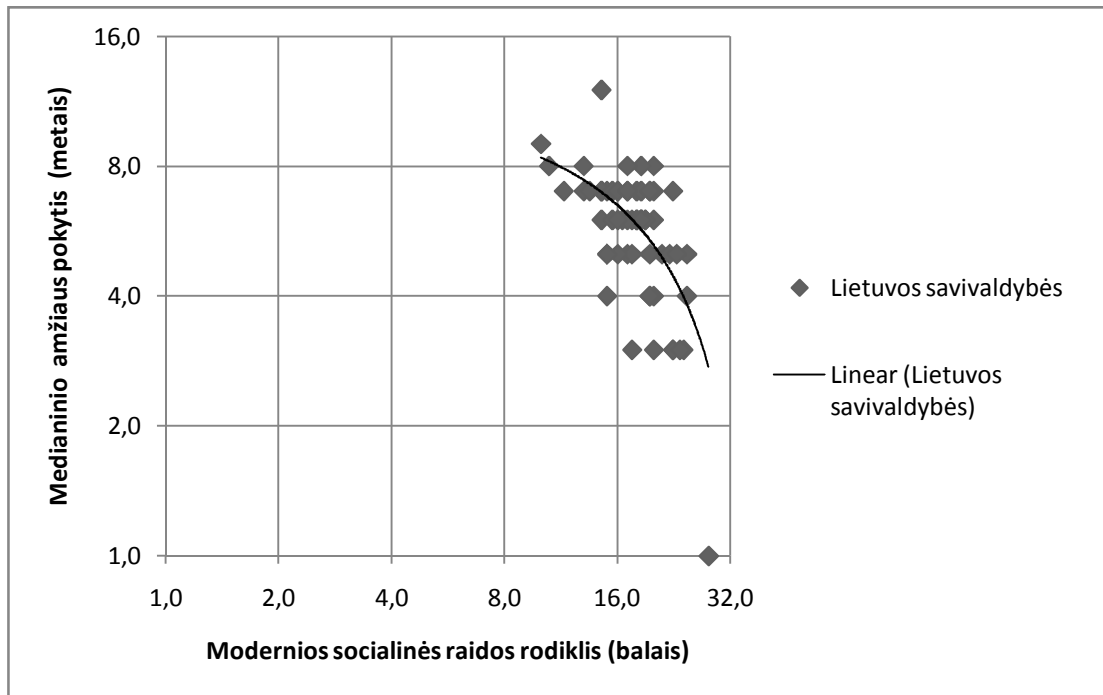
3. ŠIUOLAIKINĖS LIETUVOS TERITORIJŲ RAIDOS BRUOŽAI IR JŲ PERSPEKTYVOS

3.1. Socialinės struktūros vertinimas

Medianinis amžius. Vertinant regiono socialinę struktūrą, galima pastebėti, kad pagal medianinį amžių matoma, jog išryškėja Vilniaus, Kauno, šiaurės vakarų Lietuvos (Klaipėdos) branduoliai, su jų kvaziperiferija, kuriuose gyventojų amžius yra mažiausias. Taip pat pastebima, kad naujai įkurtose savivaldybėse kaip Rietavo, Kalvarijos, Pagėgių, Elektrėnų sav. gyventojų amžiaus medianinis vidurkis yra nedidelis. Seniausi Lietuvos gyventojai gyvena Lietuvos šiaurės rytuose ir pietuose, bei šiaurės vidurio teritorijose, o taip pat Šiaulių- Panevėžio ir Alytaus regionuose.

Analizuojant kaitą nuo 2004 iki 2014 metų galime teigti, kad visuomenės senėjimo tendencija įsivyravo visoje Lietuvoje, išskyrus tris didžiuosius Lietuvos miestus ir jų periferiją. Čia senėjimo procesai yra neintensyvūs. Ypač išsiskiria Vilniaus miestas, kuriame gyventojų medianio amžiaus kaita net yra teigiama – tai yra visuomenė pajaunėjo. Greičiausiai senėjimo procesai vyko Šiaurinėje Lietuvoje, o lėčiausiai rytinėje Lietuvos dalyje. Pastebėtina, kad visuomenė senėjo mažiausia ten, kur vidutinis medianinis amžius yra ir taip labai didelis. Pastebime, kad čia išsiskiria tik trijų pagrindinių didžiųjų miestų kvaziperiferija, kurioje žmonių senėjimo procesai vyko lėtai ir čia medianinio amžiaus vidurkis yra sąlyginai žemas. Šiaurės vakarų Lietuvos (Klaipėdos) branduolys išsiskiria sąlyginai nedideliu gyventojų amžiumi, bet pastebima, kad jo kvaziperiferija traukiasi ir Mažeikių, Plungės savivaldybės tampa ne kvaziperiferijomis, bet pereina į periferinį lygį.

Pagal numatytą metodiką apskaičiavus modernios socialinės raidos rodiklį ir palyginus jį su medianinio amžiaus pokyčiais 2014-2014 pastebima (10 pav.), kad yra priklausomybė. Kuo didesnis medianinio amžiaus pokytis į neigiamą pusę – tuo mažesnis modernios socialinės raidos intensyvumas. Tai reiškia, kad skatinant modernią socialinę raidą, kad nesiformuotų tuštieji miestai kaip Detroitas (JAV), reikia privilioti į šias savivaldybes jaunas žmones.

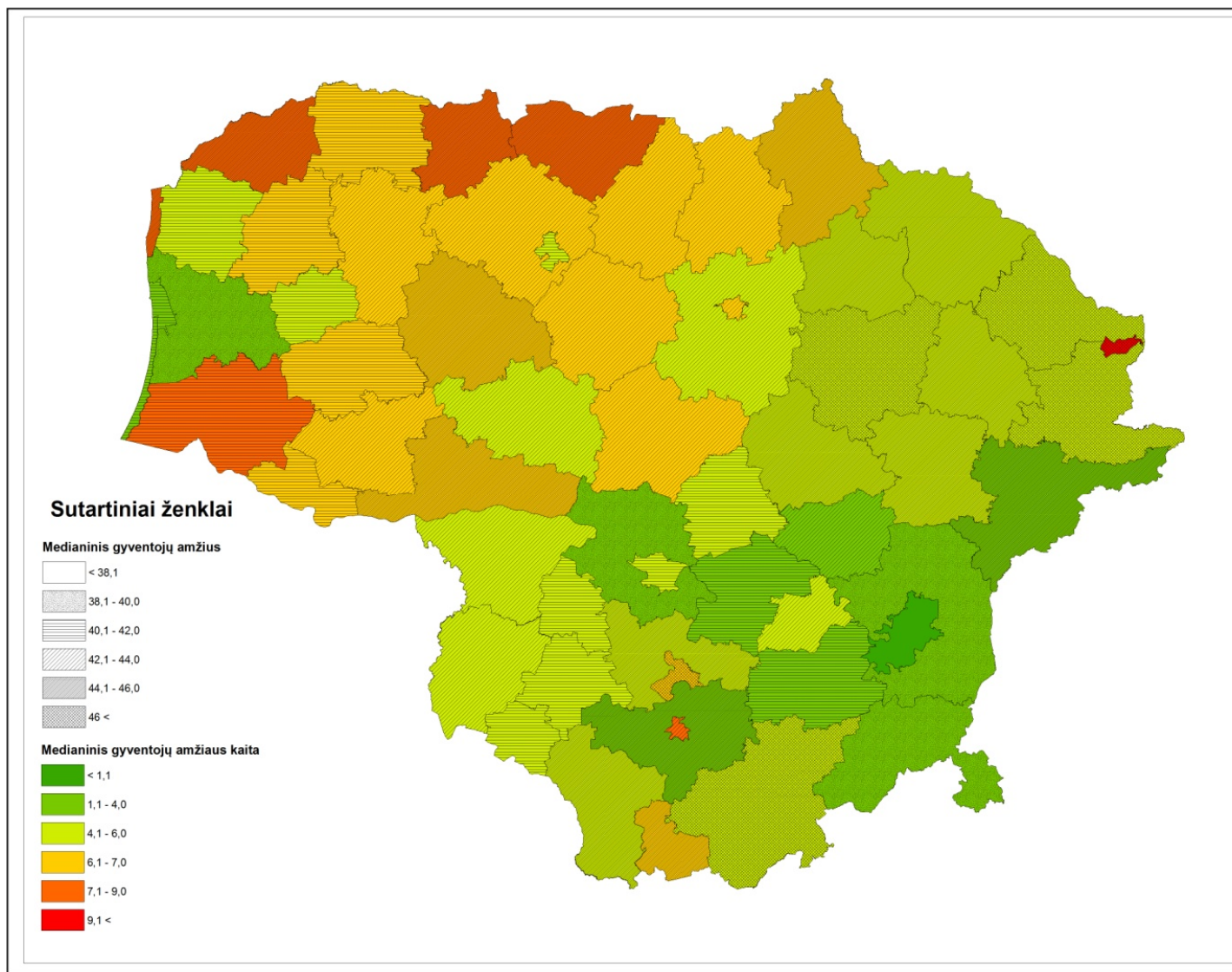

13 paveikslas. Modernios socialinės raidos rodiklio sąsajos su medianinio amžiaus pokyčiais 2004-2014 m.

Figure 13 Modern social development relation with the change of median age in 2004-2014

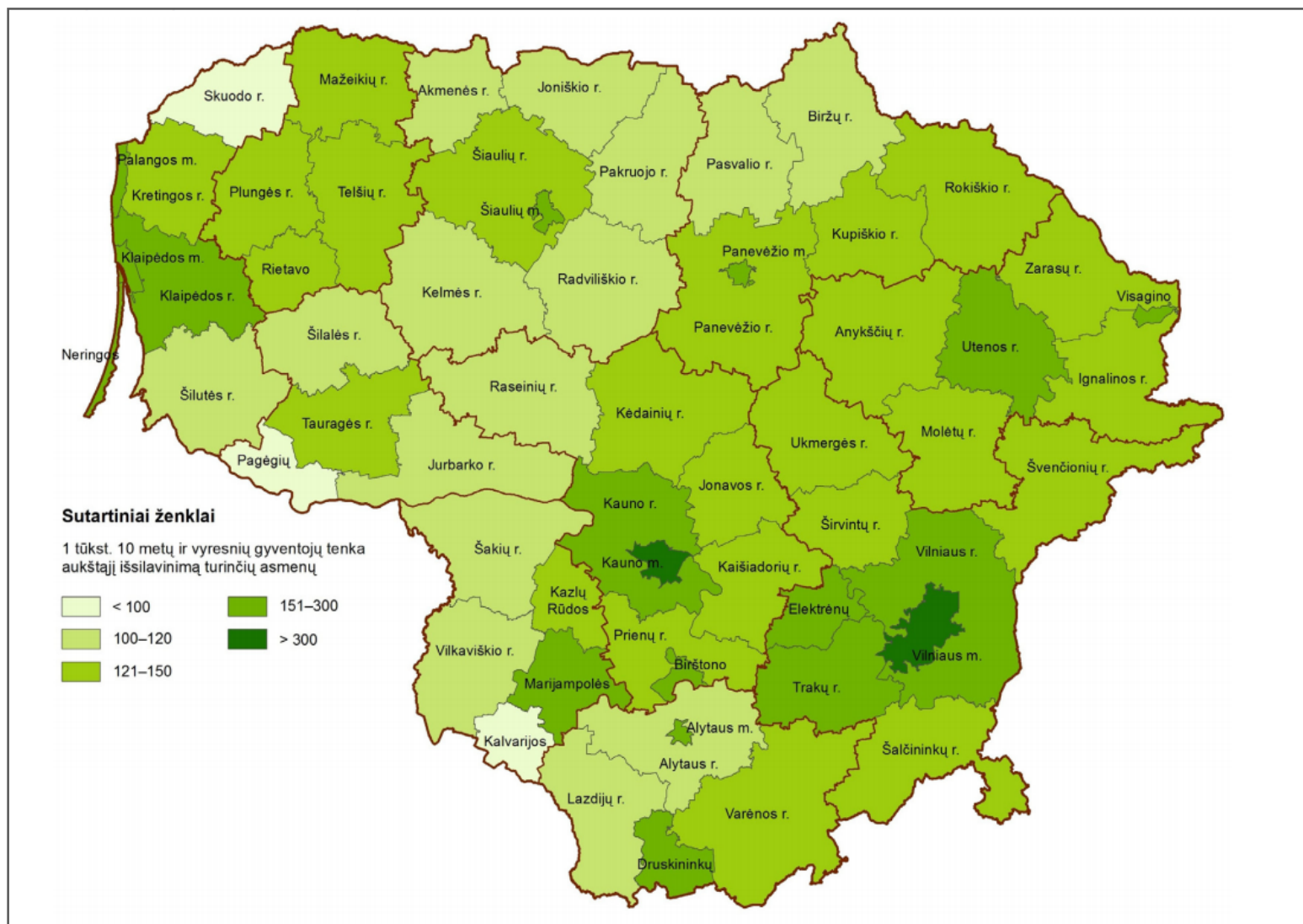
Taip pat reikia nepamiršti, kad migracija turi įtakos medianiniam amžiui savivaldybėse. Jauni žmonės išvyksta į branduolio savivaldybes (didieji miestai) ir daugelį kvaziperiferijų, kur vyrauja miesto gyventojai ir jie supa didžiuosius miestus. Todėl Lietuvos periferijose (pasienyje) tendencijos yra blogos. Sprendimo būdas gali būti teritorijos rekapitalizacija. Tai panašu besivystančiuose valstybėse, kur buvo nagrinėta socialinių darbuotojų veikla (Mänttari-van der Kuip, 2015). Čia svarbu vėl suteikti startinę pradžią resursais (gamtos ar žmogiškaisiais) arba suteikti paramą.

Išsilavinimas. Analizuojant išsilavinimą, labai svarbus rodiklis yra aukštąjį išsilavinimą turintys asmenys. Deja, Statistikos departamentas nepateikia 2004 ir 2014 m. duomenų ir todėl naudoti 2001 ir 2011 metų surašymo duomenys, pagal kuriuos indikuojamas modernumo lygis ir moderni socialinė raida.

14 Paveikslas. Medianinis amžiaus vidurkis 2014 m. ir medianio gyventojų amžiaus kaita 2004 – 2014 m. Lietuvos savivaldybėse (parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Figure 14. Average median age in 2014 and the change of average median age from 2004 to 2014 in Lithuanian municipalities (based on data from Lithuanian statistics department)

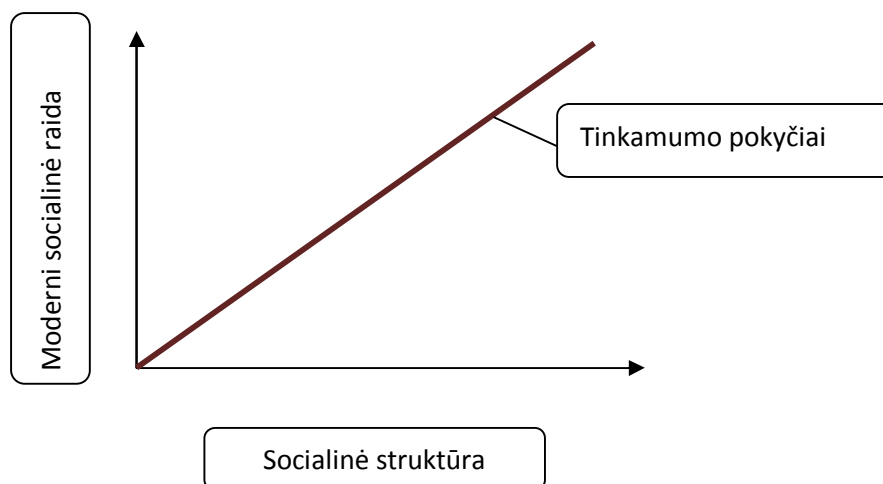
15 Paveikslas. Gyventojai, turintys aukštąjį išsilavinimą (Lietuvos statistikos departamentas, 2013)

Figure 15. Inhabitants with higher education (Lithuanian statistics department, 2013)

Pirmiausiai aptariant aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų kiekį, tenkantį 1000 žmonių, galime pastebėti, kad išsiskiria trys branduoliai su kvaziperiferijomis, kuriuose šis rodiklis yra labai aukštas. Likusiojoje dalyje tik miestų savivaldybėse šis rodiklis aukštesnis, o Lietuvos pasienyje (periferinėje zonoje) yra aiškiai matomas aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų skaičiaus trūkumas. Tai lemia ir verslo pasirinkimą, nes norint vystyti inovatyvų verslą reikia asmenų turinčių aukštąjį išsilavinimą.

Labai svarbu paminėti, kuo mažiau kinta gyventojų skaičiaus medianinio amžius į neigiamą pusę – tuo didesnė moderni socialinė raida pastebima. Jauni žmonės, judėdami iš kaimiškųjų vietovių dėl studijų, pasilieka miestuose (branduoliuose), nes čia geresnės sąlygos, sukurtos modernios socialinės raidos. Galima įžvelgti, jeigu šie žmonės grįžtų į savo savivaldybes – tada skirtumas tarp modernios socialinės raidos miestuose ir pasienio zonose periferijoje būtų mažesnis. Aišku, tam, kaip jau minėta, reikia rekapitalizuoti tas teritorijas įvairiais būdais. Pavyzdžiui, suteikti geresnį atlyginimą ar paramą grįžimui į tas periferijos savivaldybes.

Apibendrinant, galima teigti, kad moderni socialinė raida yra tiesiogiai proporcinga tinkamai socialinei struktūrai ir tai aiškiai parodo senėjimo procesai ir aukštąjį išsilavinimą turinčių asmenų procento didėjimą kai kuriose ypač greitai besivystančiose savivaldybėse. Tai iliustruoja paveikslėlis 13, kuriame ši sąsaja yra atvaizduojama.

16 paveikslas. Socialinės struktūros ir modernios socialinės raidos sąsajos
Figure 16. Socialinės struktūros ir modernios socialinės raidos sąsajos

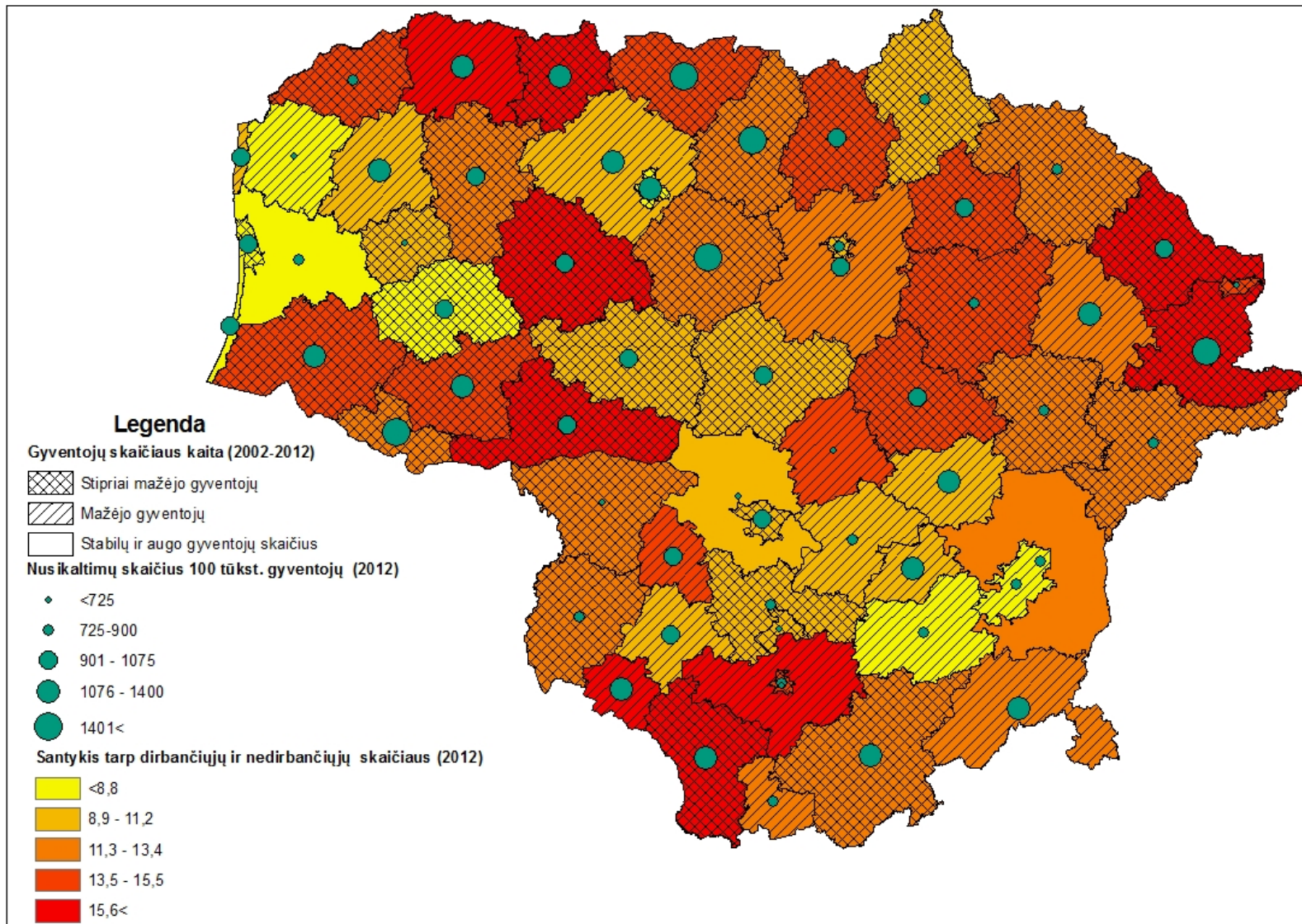
Norint patikrinti teiginius apie socialines struktūras ir jų pokyčius visuomenėje, analizuotos periferijos – branduolio – periferijos sistemos, gyventojų skaičiaus kaita, dirbančių ir nedirbančių žmonių skaičiaus santykis bei susiję su visuomenės gerove ir neigiamomis apraiškomis, kaip nusikalstamumas, rodikliai. Analizuoti pasirinkti 2002-2012 metai, nes jų duomenys buvo galima gauti Statistikos departamento duomenų bazėse. Kitų duomenų naudojimas būtų netikslus, nes skirtingų metų duomenų lyginimas gali sukelti netikslumų.

Gyventojų skaičius mažėjo periferinėse zonose pasienyje. (Daugirdas, Burneika. ..., 2013). Didžiausias santykinis nusikalstamumas yra periferinėse zonose, kur gyventojų skaičius labiausiai absoliučiai ir santykinai mažėjo gyventojų. Reiškia, gyventojų skaičiaus mažėjimas didina nusikalstamumo lygį, o gyventojų skaičius mažėja dėl nepalankios socialinės struktūros, susiformavusios tose savivaldybėse.

Taip pat pastebima tendencija, kad blogiausias santykis tarp dirbančiųjų ir nedirbančiųjų skaičiaus yra periferijose, savivaldybėse su santykinai labiausiai sumažėjusių gyventojų skaičiumi, kas suponuoja, kad bendra šiose savivaldybėse visuomenės būklė yra blogėjanti, o tai parodo santykinai didžiausias nusikaltimo lygis šiose savivaldybėse .

Palyginus 11, 12 ir 14 paveikslėlių galima teigti, kad aukštojo mokslo lygis ir senėjimas susijęs su nusikalstamumu, gyventojų skaičiaus mažėjimu, taip pat dirbančiųjų ir nedirbančiųjų santykiu savivaldybėse. Šie rodikliai tarsi sudaro sistemą, kurioje, keičiant vieną rodiklį, keičiasi ir kiti rodikliai. Tad blogėjant vienam rodikliui – blogėja ir bendra situacija eksponentinė tvarka. Todėl norint pagerinti bendrąją situaciją reikia į savivaldybėse gyvenančių žmonių visuomenę žiūrėti sistemiškai ir pokyčius, skatinančius modernią socialinę raidą, įvedinėti atsižvelgiant į šiuos duomenis.

Socialinė struktūra – tai senėjimas ir išsilavinimas – veikia modernią socialinę struktūrą ir tai taip pat atvaizduota nusikalstamumo lygio ir dirbančiųjų ir nedirbančiųjų santykiuje savivaldybėse.

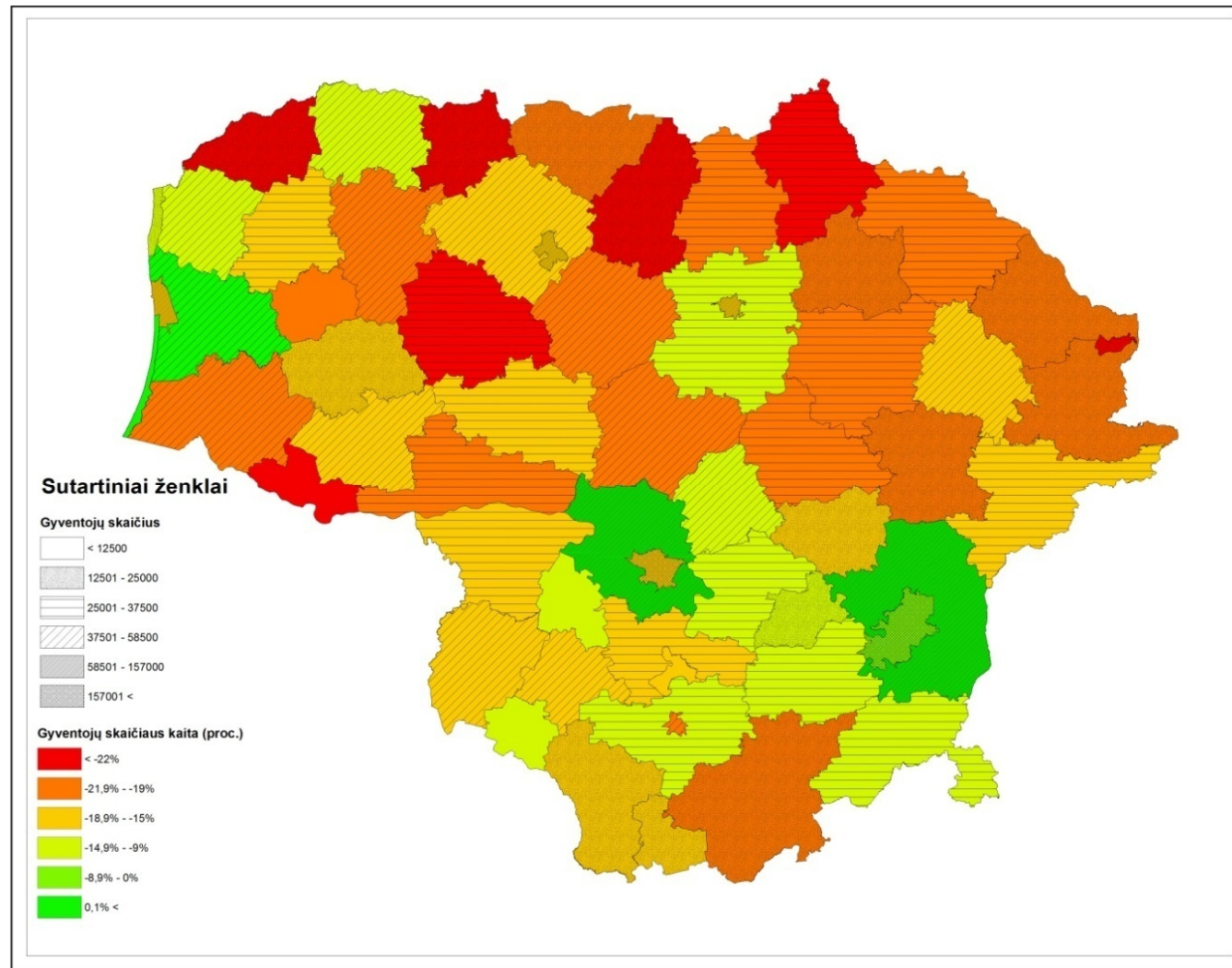

17 paveikslėlis Sąsajos tarp gyventojų skaičiaus kaitos, nusikalstamumo bei santykio tarp dirbančiųjų ir nedirbančiųjų skaičiaus savivaldybėse
Figure 17. Relation between population change and crime, and relation between employe and unemploye people

3.2. Gamybinės jėgos

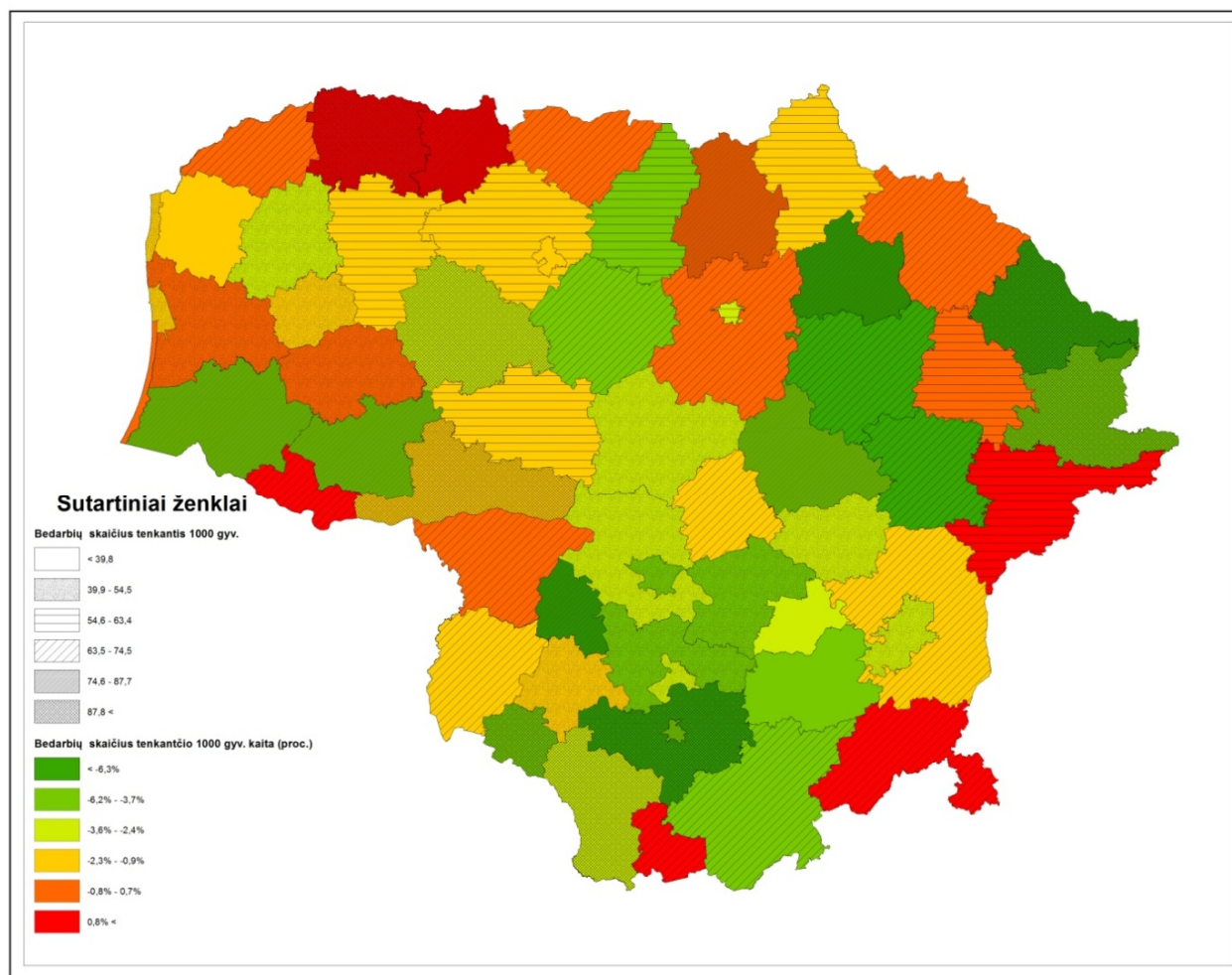
Gyventojų skaičius. Gamybinė jėga Lietuvoje išsidėsčiusi netolygiai ir koncentruojasi miestų savivaldybėse. Ji yra neatsiejama nuo bendro gyventojų skaičiaus, kurio kaita yra neatsiejama nuo modernios socialinės raidos. 2004-2014 m. labiausiai gyventojų skaičius augo kvaziperiferinėse zonose, ypač didžiųjų Lietuvos miestų. Taip pat gyventojų skaičius, kur vyrauja miesto gyventojai, mažėjo sąlyginiai nedaug lyginant su savivaldybėmis su vyraujančia kaimo gyventojų struktūra. Išsiskiria Neringos savivaldybė, kur asmenys registruojasi dėl lengvatų, kurioje daugėjo gyventojų, o Visagino miestas išsiskiria dėl savo gyventojų didelio santykinio skaičiaus sumažėjimo. Galima pastebėti, kad gyventojų skaičiaus rodikliai yra labai geri vidurio ir pietų Lietuvoje bei pajūryje, o prasčiausi šiaurinėje Lietuvoje bei pietvakarių Lietuvos dalyje.

Ypač didelį vaidmenį socialinėje raidoje atlieka nedarbas, kuris yra viena didžiausių problemų pasaulio šalyse, nes dėl darbo trūkumo ir nuo darbo vietų tipų, priklauso socialinė ir ekonominė regiono gerovė. Didelis nedarbas sukelia socialinių ryšių kaitą bendruomenėse, šeimose ir kituose institutuose. Europos Sąjungos šalys ypač susiduria su ilgalaikių bedarbių problema ir socialinės infrastruktūros negeba jiems padėti. Darbo rinkos kaitą gali nulemti skurdo, gyvenimo lygio, socialinės atskirties paplitimas visuomenėje, kas atitinkamai neigiamai veikia visuomenės raidą, šalies socialinį stabilumą bei ekonominės raidos perspektyvas. „Pažanga lemia sparčią ūkio struktūrinę kaitą, o kartu sunaikina uždarbio ir pragyvenimo galimybes ištisoms profesijoms“ (Norkus, 2008, p. 507). Čia reiktų nesutikti su autoriumi, nes profesijos tarsi transformuojamos ir keičia savo pavidalus visuomenėse. Visuomenėse vyksta pokyčiai, kurie transformuoja jas. Tad pokyčiai vienoje srityje iššaukia pokyčius kitoje, kaip pavyzdžiui – robotų panaudojimas gamyboje padidinti nedarbą visuomenėje.

18 paveikslas. Medianinis amžiaus vidurkis 2014 m. ir medianio gyventojų amžiaus kaita 2004 – 2014 m. Lietuvos savivaldybėse (parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Figure 18. Median average age in 2014 and the the change of median average age from 2004 to 2014 in Lithuanian municipalities (based on data from Lithuanian Statistics department)

19 paveikslas. Registruotų bedarbių skaičius 2014 m. ir registruotų bedarbių skaičiaus kaita 2004 – 2014 m. Lietuvos savivaldybėse (parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

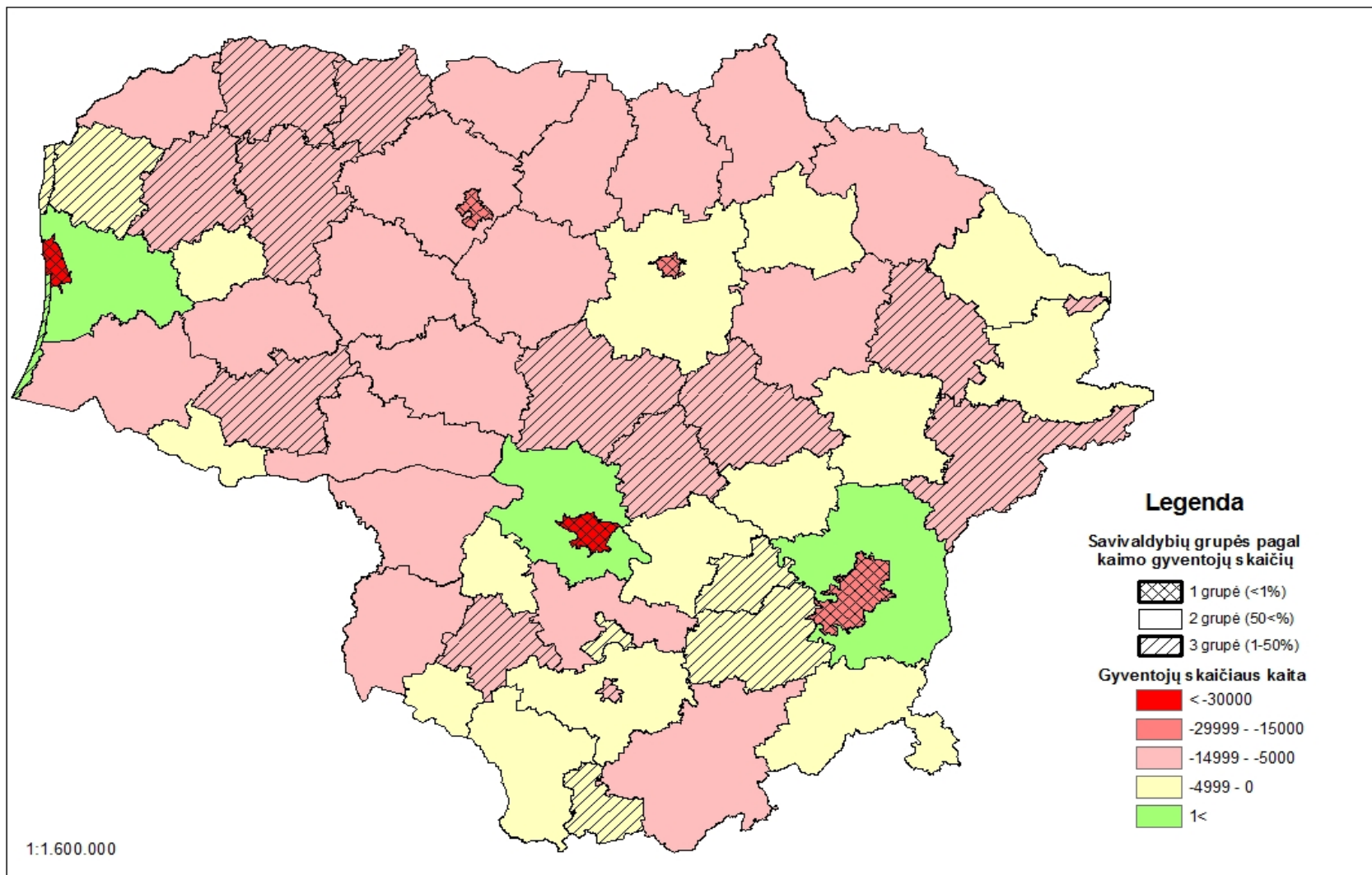
Figure 19. Number of registered unemployed in 2014 and the change of number of registered unemployed from 2004 to 2014 in Lithuanian municipalities (based on data from Lithuanian Statistics department)

Peržvelgiant sąsajas tarp savivaldybių gyventojų struktūros (miestas- kaimas) atlikta analizė apie šių rodiklių sąsajas. Pagal bendro 2012 m. pradžios gyventojų skaičiaus struktūrą, remiantis A. Van Stel ir K. Suddle 2008 m. idėjomis, išskirti: a) didieji miestai (Kaunas, Klaipėda, Panevėžys, Šiauliai, Vilnius), I grupė; b) rajonai su dominuojančia kaimo gyventojų struktūra (35 savivaldybės, kuriose kaimo gyventojai sudaro 50 proc. ir daugiau bendro gyventojų skaičiaus), II grupė; c) rajonai su dominuojančia miesto gyventojų struktūra (21 savivaldybė, kuriose kaimo gyventojai sudaro mažiau nei 50 proc. bendro gyventojų skaičiaus), III grupė.

Kaimo gyventojų dominavimas daro tiesioginę įtaką teritorijos infrastruktūrai, gyventojų užimtumui, jų gyvenimo lygiui, gyvenimo sąlygoms bei teritorijos ekonominėms ir socialinėms perspektyvoms. Atliktas tyrimas parodė, kad toks analizuojamų įmonių suskirstymas buvo pagrįstas, nes leido užfiksuoti tam tikrus dėsningumus, kurie daro tiesioginę įtaką Lietuvos ekonomikos raidai ir leidžia geriau suprasti Lietuvos teritorinę socialinę ir ekonominę diferenciaciją sąlygojančius procesus.

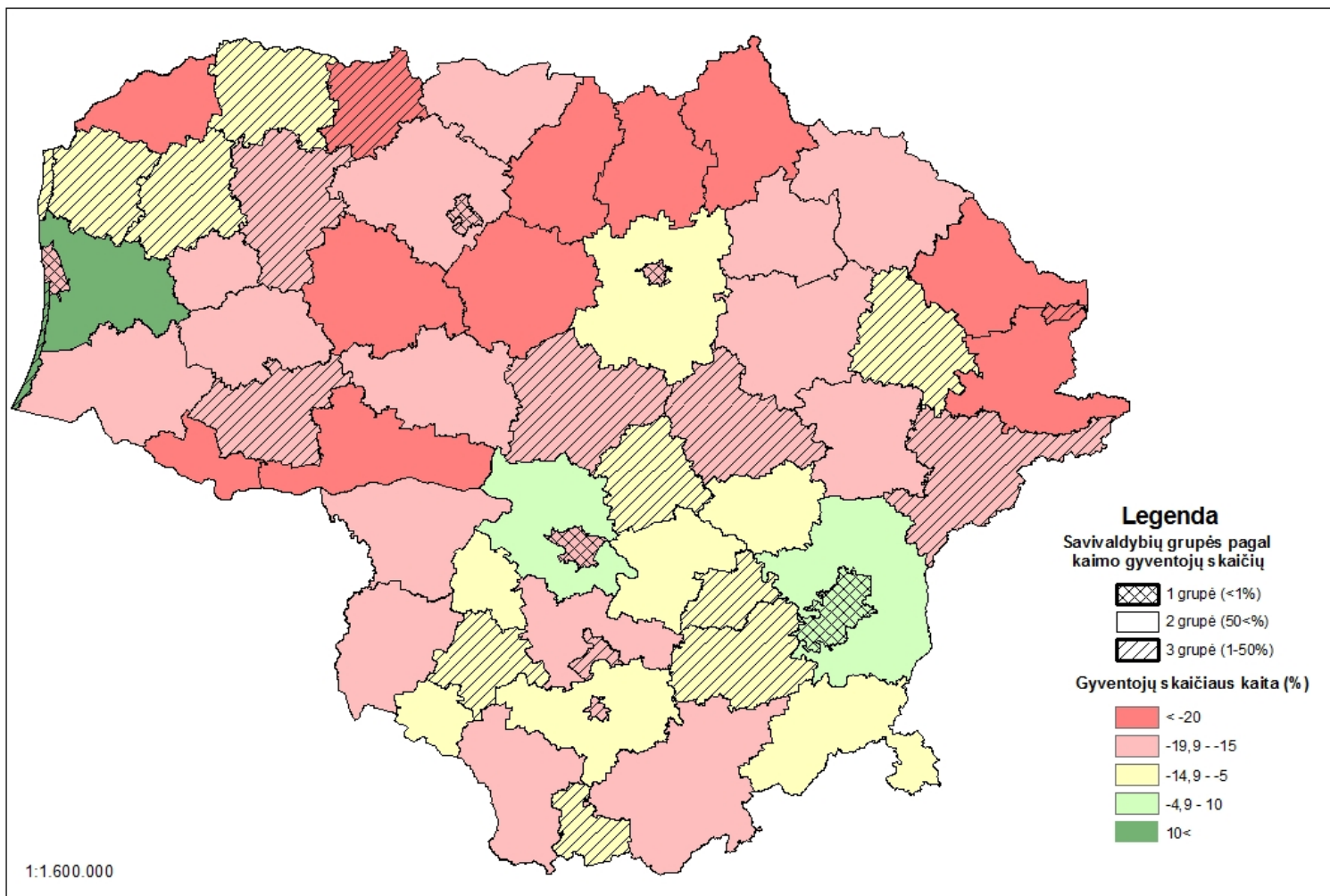
Mažėja bendras gyventojų skaičius (2002-2012 m. - 14.4 %). Labiausia gyventojų skaičius santykinai mažėja savivaldybėse su vyraujančia kaimo gyventojų struktūra, o kalbant apie absoliutų gyventojų skaičių - labiausiai mažėja savivaldybėse su vyraujančia miestų gyventojų struktūra.

Galima pastebėti, kad periferijose santykinai gyventojų skaičius mažėjo intensyviausiai. Tai sietina su periferijos sindromu, kur šitos visuomenės išnaudojamos sutraukiant jų potencialą, tai yra gyventojus, į branduolius-miestus. Egzistuoja ryški antra priežastis kaip kaimo gyventojų skaičius bendroje šių savivaldybių struktūroje vyrauja ir tai irgi lemia gyventojų skaičiaus mažėjimą. Galima pastebėti, kad Švenčionių, Akmenės, Mažeikių gyventojų struktūroje vyrauja miesto gyventojai, bet gyventojų skaičius mažėja, o tai sietina su tuo, kad periferija labiau įtakoja nei gyventojų struktūra (kaimo ir miesto gyventojų skaičiaus santykis).

20 paveikslas. Gyventojų skaičiaus pokyčių tendencijos 2002-2008 m. (absoliutūs gyventojų skaičiai)

Figure 20. Population change trends from 2002 to 2008 (absolute number of people)

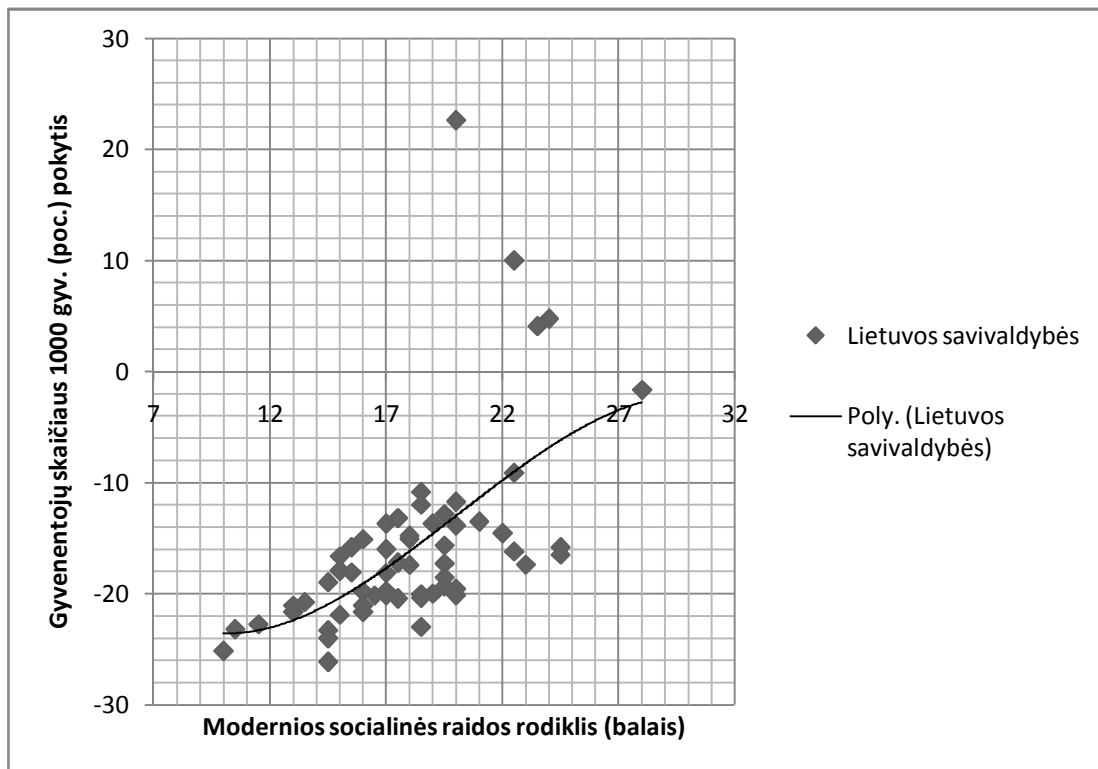

21 paveikslas. Gyventojų skaičiaus pokyčių tendencijos 2008-2012 m. (procentinė dalis nuo viso savivaldybės gyventojų skaičiaus)
Figure 21. Population change trends from 2008 to 2012 (percentage of the whole municipality population)

Aišku, žiūrint absoliučiais skaičiais pastebime, kad miestai daugiausiai prarado gyventojų, bet santykinai tas praradimas yra ne toks didelis kaip kaimiškose savivaldybėse. Taip pat tai sietina su branduolio plėtimusi į kvaziperiferiją, kaip pavyzdys Klaipėdos m. ir Klaipėdos raj. savivaldybės ar Kauno m. ir Kauno rajono savivaldybės. Tad galima teigti, kad gyventojų skaičius labai ryškiai parodo savivaldybės vystymosi tendencijas.

Lietuvoje mažiausias registruotų bedarbių skaičius yra pagrindinių Lietuvos miestų savivaldybėse ir jų aplinkinėse teritorijose. Išsiskiria Kauno ir Klaipėdos apskritys, kur šis rodiklis mažiausias. Kalbant apie pokyčius (modernią socialinę raidą) pastebima, kad pasienio savivaldybėse šis pokytis yra dažniausia neigiamas, o geriausios rodiklis yra Vilniaus ir Kauno regionuose. Taip pat išsiskiria Alytaus, Panevėžio ir Utenos savivaldybės, kuriose mažėja registruotų bedarbių. Tai sietina su ypač aukštu registruotų bedarbių skaičiumi ir todėl jose natūraliai šis rodiklis negali dar labiau blogėti ir tas pokytis nėra ypač didelis.

Paveikslėlis 22. Modernios socialinės raidos rodiklio sąsajos su gyventojų skaičiaus 1000 gyv. kaita (proc.) (2002-2012 m.)

Figure 22. Modern social development index relation with the change of population (per cent) in 2002-2012

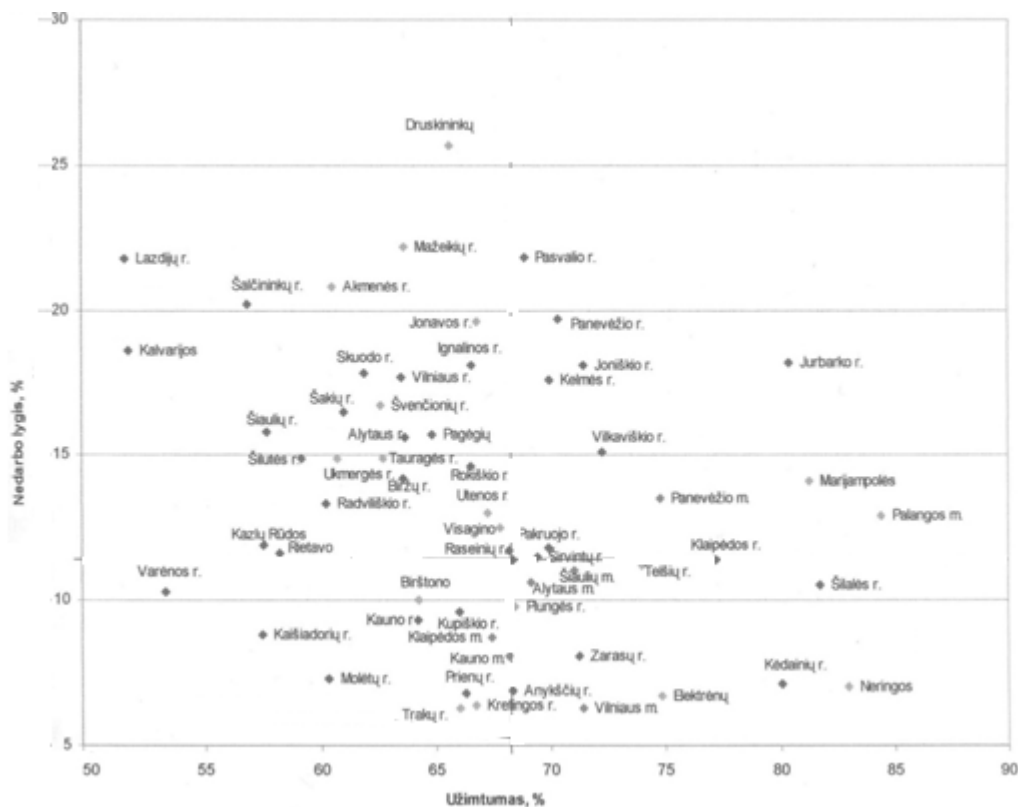
Apibendrinant gamybinės jėgos kaitos sąsajas su modernia socialine raida pastebime, kad modernios visuomenės metu greitas gyventojų skaičiaus augimas miestuose ir nedarbo mažėjimas indikuoja modernią socialinę raidą. Gamybinė jėga stabilizuojasi miestuose ir kvaziperiferijoje ji vystosi, bet branduolio sąskaita. Taigi modernume jos įtaka sumažėja moderniai socialinei raidai, išskyrus tada kai gyventojų skaičius stipriai mažėja ir branduolyje, ir kvaziperiferijoje, ir periferijoje. Taigi tai yra tarsi atsitraukimas nuo modernumo.

Bedarbių skaičius ir užimtumas. Bedarbių skaičių tyrimuose galima išryškinti keturias kategorijas pagal bedarbių skaičių savivaldybėse, kuriose nedarbo lygis skirtingas. Išsiskiria pasienio regionai ir Panevėžio apylinkės, kuriuose bedarbių skaičius didžiausias. Tai sietina su mažumu klausimais, mažo urbanizacijos lygio, didelio užimtumo žemės ūkyje, infrastruktūros išsivystymo lygio. Labiausia pagal mažą nedarbo skaičių išsiskiria Vidurio Lietuvos ir Pajūrio regionai. Juose gerai išvystyta infrastruktūra, kvalifikuota darbo jėga, didieji miestai, kuriuose susikūrė paslaugų ir pramonės klasteriai.

Bedarbių lygis priklauso nuo užimtumo lygio. Jeigu moderni socialinė raida savivaldybėje intensyvi – tada ir jauni žmonės studijuoja, gerėja socialinė struktūra. Gyventojų užimtumas yra raktas į nedarbo sumažimą. Juk svarbu savivaldybėje sukurti aplinkos sąlygas, kurios skatintų modernią socialinę raidą. Neturi formotis paribio visuomenės, kuriose laikas tarsi sustojęs ir jauniems žmonėms perspektyvų nėra. Jose vyksta tokie procesai kaip tuštėjimas, nedarbas, ir tuo pačiu žmonės neužimti. Kyla nusikalstamumo lygis.

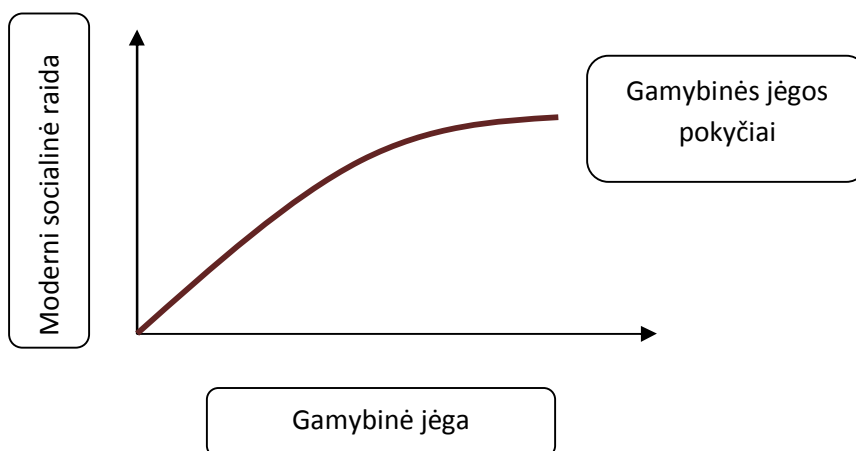
Užimtumas didesnis ir nedarbo lygis mažesnis savivaldybėse, kur didieji miestai, tada kur vyrauja miesto gyventojų struktūra, kaimiškuose regionuose užimtumo ir nedarbo lygis blogiausias. Tad aukštųjų mokyklų prieinamumas ir šiose vietose nuotoliniu būdu ar filialais yra kertinis akmuo tolygios teritorijos vystymo perspektyvai. Juk svarbu nedidinti

socioekonominių skirtumų tarp skirtingų vietovių, kad nesusidarytų tik branduoliai, kurie patys be periferijos ir kvaziperiferijos negalės išgyventi ir juos tada „sunaikins“ didesnieji branduoliai ir pavers periferija.

23 paveikslas. Užimtumo ir nedarbo lygio palyginimas 2011 m. (%) (Lietuvos statistikos..., 2012)

Figure 23. Comparison of employment and unemployment rate in 2011 (%) (Lietuvos statistikos..., 2012)

24 Paveikslas. Gamybinės jėgos ir modernios socialinės raidos sąsajos
Figure 24. Relation between production power and modern social development

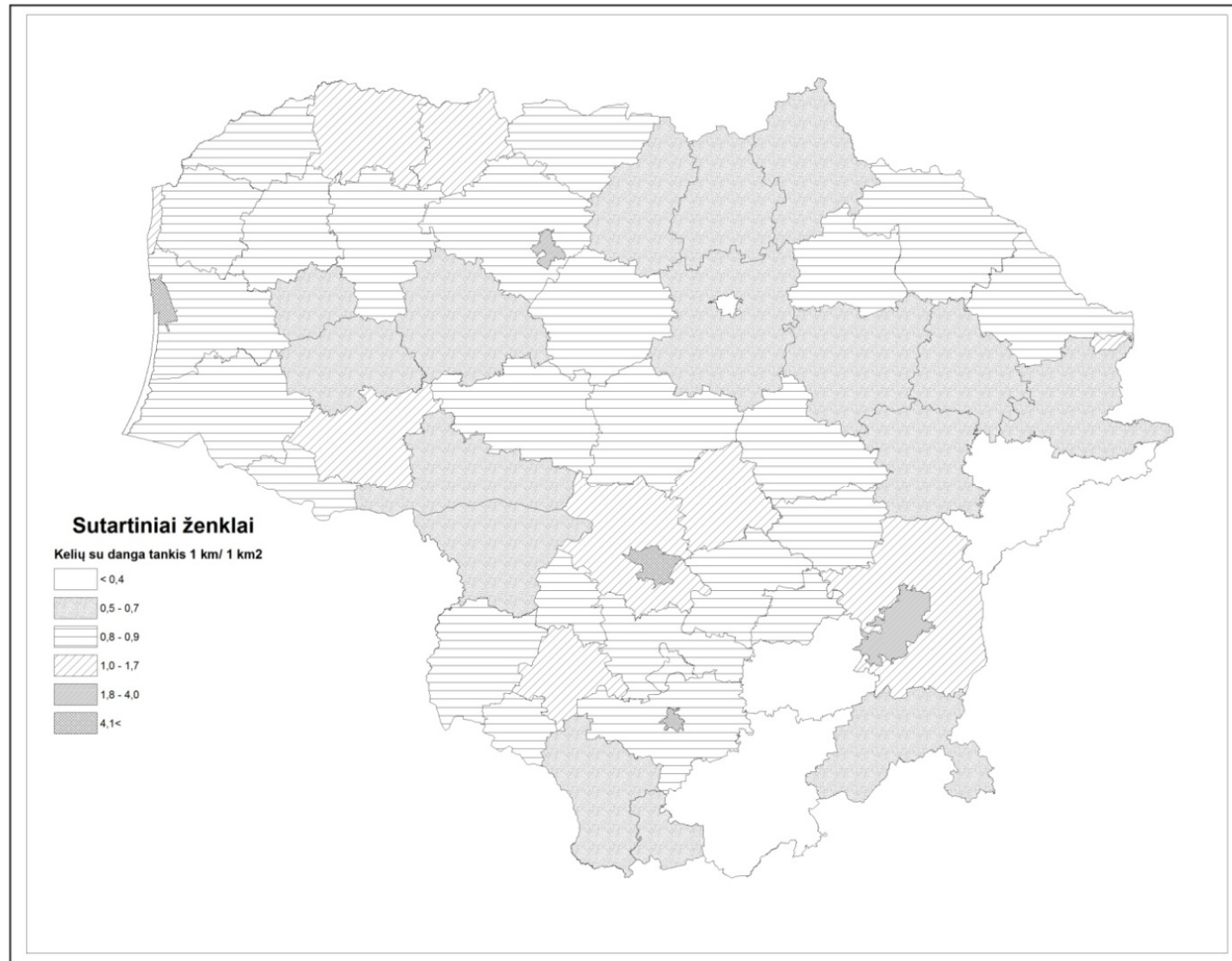
Palyginus užimtumo ir nedarbo lygius pastebima, kad susiformavusios keturios savivaldybių kategorijos, kuriose yra skirtingi nedarbo ir užimtumo rodikliai. Todėl jose vyksta skirtingo intensyvumo pokyčiai, o tai galime sieti su sisteminiiais pokyčiais ir visuotinės socialinės teorijos nebuvimu.

Gamybinės jėgos pokyčiai turi įtakos moderniai socialinei raidai, bet, pasiekus reikiamą žmonių skaičių, gyventojų skaičiaus didėjimas nedaro didelės įtakos moderniai socialinei raidai.

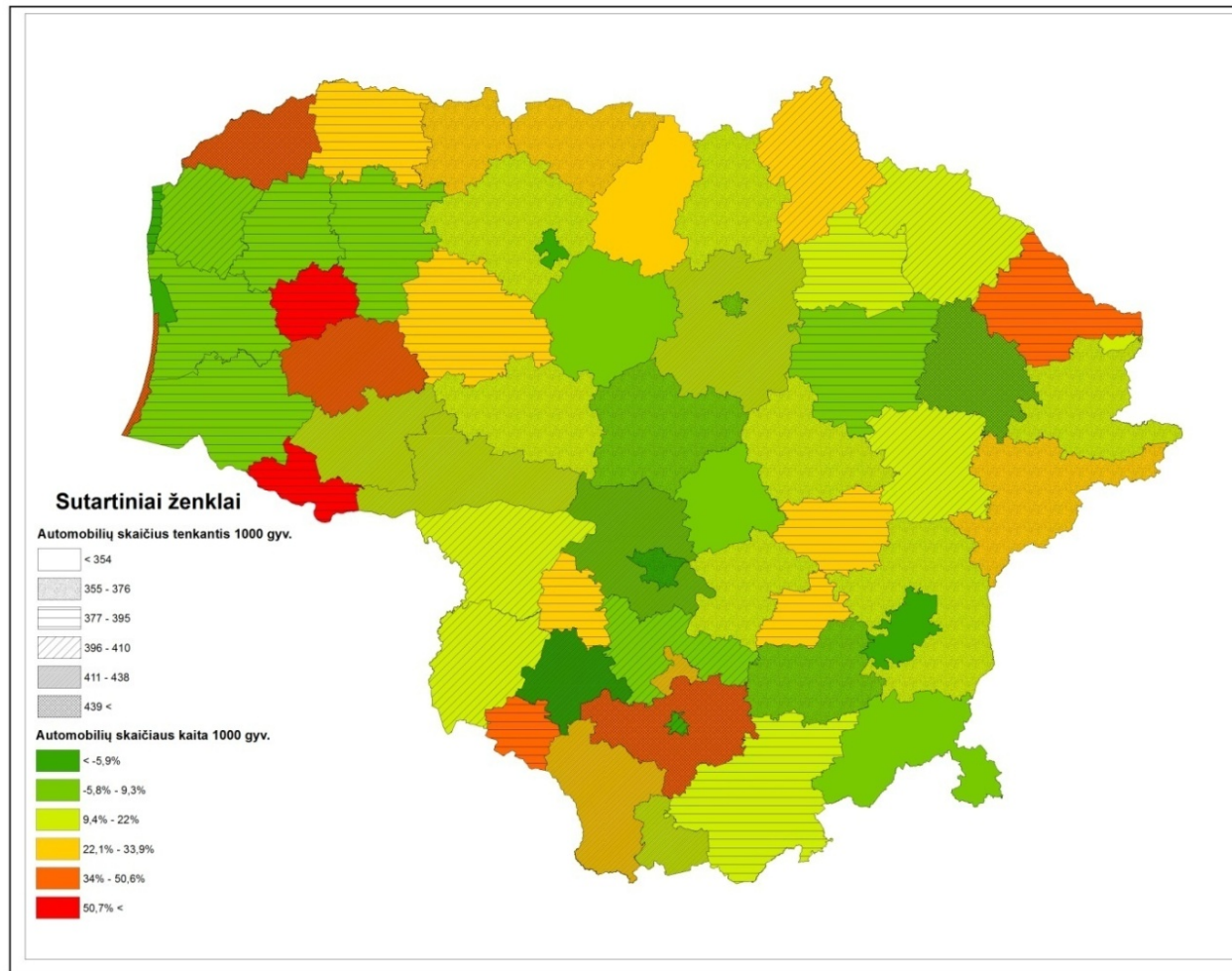
3.3. Infrastruktūra

Automobilių skaičius. Aptariant infrastruktūros dedamąją buvo nuspręsta nagrinėti kelias duomenų grupes, kurios prieinamos regioniniu lygmeniu. Tai pirmiausia 1000 gyv. tenkantys automobiliai ir kelių su danga tinklo tankis (vietinių kelių su danga 1 km²). Automobilio turėjimas ir danga laikyta kaip modernumo požymis.

Nagrinėjant 2012 metų (2014 metų statistikos departamentas duomenų nepateikia) kelių tinką pastebime, kad tankiausias kelių tinklas yra didžiuosiuose miestuose. Tai pirmiausiai Vilniaus, Klaipėdos, Kauno branduoliai. Toliau mažesnis kelių tinklas yra savivaldybės su vyraujančia miesto gyventojų struktūra, o mažiausiai išvystytas tinklas yra su vyraujančia kaimo gyventojų struktūra. Labai akivaizdžiai taip pat išryškėja ir periferijos, kvaziperiferijos ir branduolių sąsajos. Pavyzdžiui, Švenčionių, Utenos, Druskininkų, Varėnos savivaldybėse matome, kad net daugeliui gyventojui gyvenant miestuose, kelių tinklas lieka neišvystytas, nes čia formuojasi periferinės zonos. Todėl galima teigti, kad urbanizacijos lygiui pasiekus tam tikrą ribą, greitai laiku dar nebus pasiektas ir infrastruktūros išvystymo lygis, o tai mažins modernumo lygmenį.

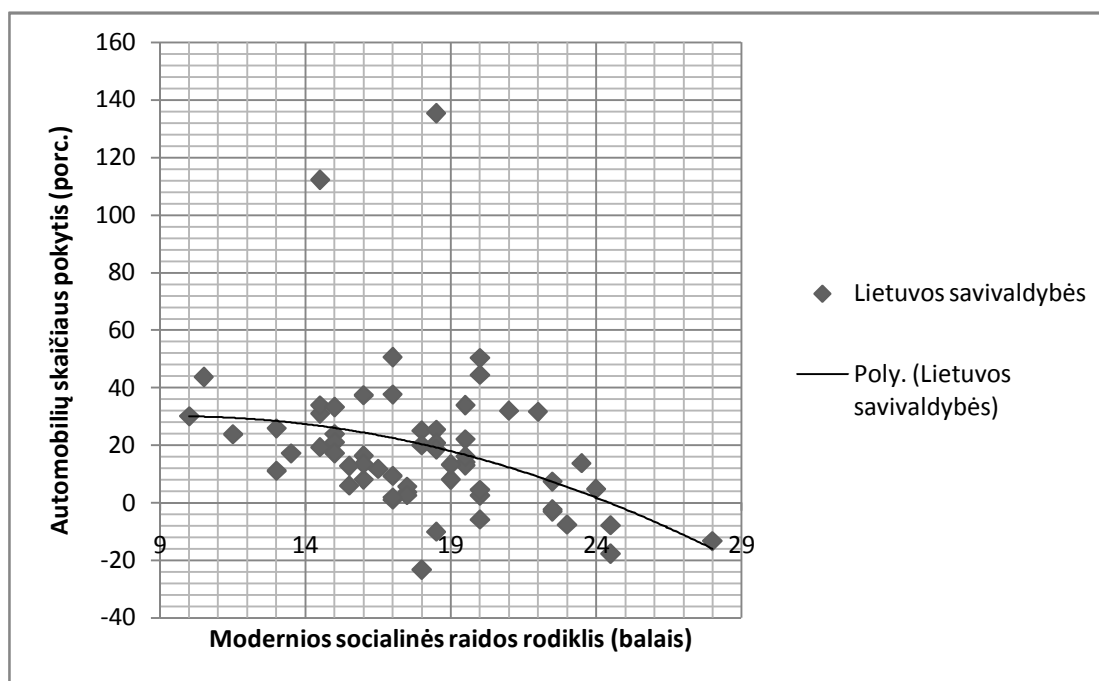
25 paveikslas. Kelių su danga tankis 2012 m. Lietuvos savivaldybėse (parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)
Figure 25. Density of roads in 2012 in Lithuanian municipalities (based on data from Lithuanian Statistics department)

26 Paveikslas. Automobilių skaičius tenkantis 1000 gyv. 2014 m. ir automobilių skaičius tenkančio 1000 gyv. kaita 2004 – 2014 m. Lietuvos savivaldybėse (parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Figure 26. Number of cars for 1000 inhabitants in 2014 and the change of number of cars for 1000 inhabitants from 2004 to 2014 in Lithuanian municipalities (based on data from Lithuanian Statistics department)

Automobilių skaičius 1000 savivaldybės gyventojų pasirinktas kaip vienas iš tikėtinų visuomenės modernumo požymių. Pastebėta, kad daugiausia automobilių 1000 gyventojų turi periferinės savivaldybės, o mažiausia didžiųjų miestų savivaldybės. Galima teigti, kad automobiliai būtų vienas iš modernumo požymių rodiklių tik klasikinėje visuomenėje ar modernios visuomenės pradžioje, bet ne vėlyvajame modernume. Aišku, automobilių negausa išsiskiria Šiaulių ir Panevėžio branduolys su kvaziperiferija. Tai galima būtų paaikškinti, kaip vieną iš momentų kaip pereinama iš modernumo į vėlyvąjį modernumą.

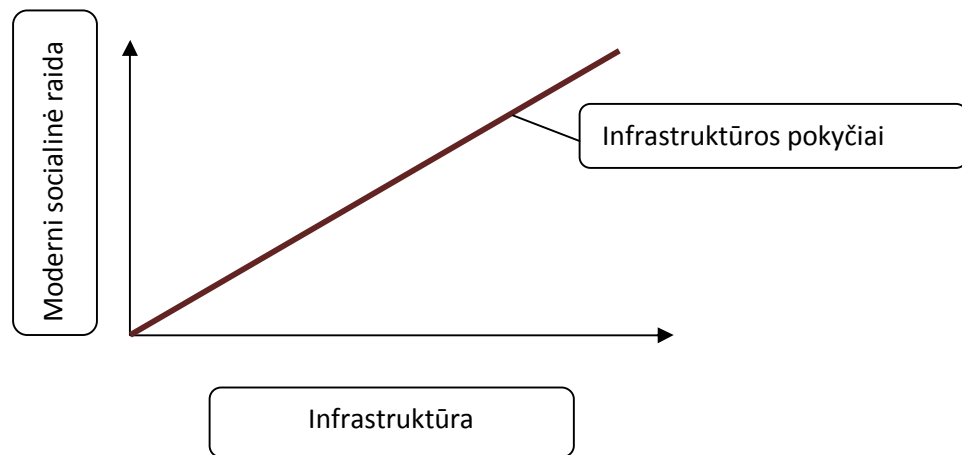

Paveikslėlis 27. Modernios socialinės raidos rodiklis (balais) ir automobilių skaičiaus pokyčio(proc.)2004-2014 m. sąsajos

Figure 27. Modern social development index relation with the change of cars (per cent) in 2004-2014

Taip pat, bandant indikuoti modernią socialinę raidą, pastebėta, kad lyginant 2004 - 2014 metus ir įvykusį procentinį pokytį galima teigti, kad branduoliuose ir kvaziperiferijoje automobilių skaičius mažėjo 1000 gyventojų. Taigi automobilių skaičiaus mažėjimas parodo modernią socialinę raidą teritorijose su aukštu modernumo lygiu. Čia infrastruktūra pasikeičia ir pereina

į naujas technologijas (globalią komunikacijos infrastruktūrą), viešąjį transportą ar dviračių tinklo vystymą.

Paveikslėlis 28. *Infrastruktūros lygio ir modernios socialinės raidos požymių sąsajos*

Figure 28. *Relation between infrastructure level and modern social development features*

Apibendrinant infrastruktūros pokyčius galime teigti, kad modernumo stadijoje automobilių kiekio didėjimas yra vienas iš modernios socialinės raidos požymių, bet vėlyvajame modernume pastebime, kad automobilių skaičius mažėja, nes pradeda naudotis kitomis infrastruktūros sistemomis. Taigi infrastruktūros augimas yra sietinas su modernia socialine raida.

3.4. Verslumas

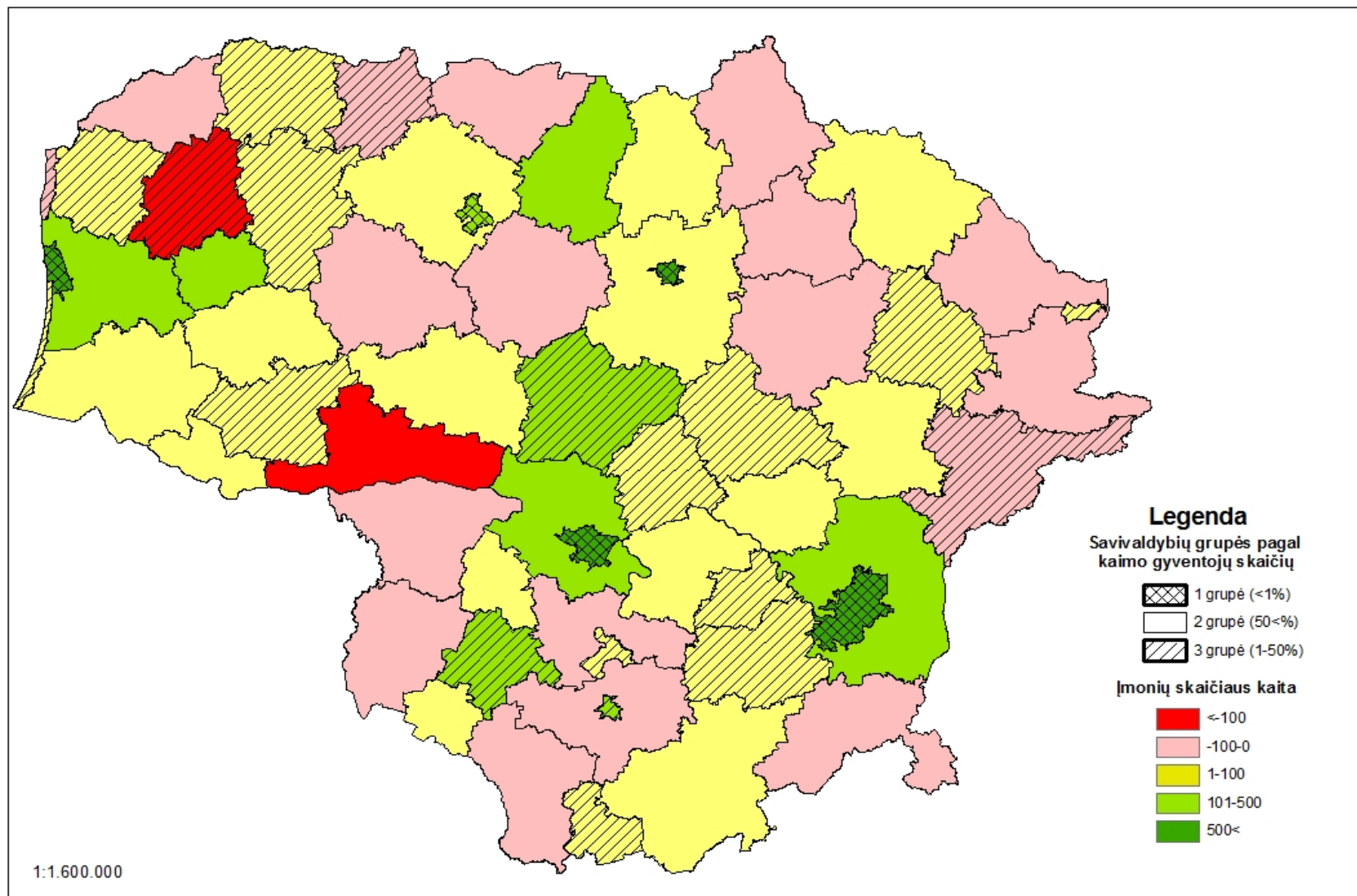
Įmonių skaičius. Vienas iš daugiausiai įtakos turinčių faktorių modernumui yra industrializacija. Šis veiksnys yra neatsiejamas nuo verslumo, kurį reikėtų išryškinti kaip vieną iš modernią socialinę raidą lemiančių faktorių. Taigi kaip atskaitos tašką, modernumo požymį reikia aptarti analizuojant įmonių kiekį, tenkantį 1000 gyventojų kiekvienoje iš Lietuvos savivaldybių. Išryškėja, kad periferinėse zonose įmonių skaičius, tenkantis 1000 gyventojų yra nedidelis lyginant su branduoliais ir periferijų branduoliais. Čia labai aiškiai išryškėja sąsaja tarp urbanizacijos lygio bei įmonių skaičiaus, tenkančio 1000 gyv. Taigi vertinant šį faktorių, galima sakyti, kad verslumas yra neatsiejamas nuo urbanizacijos lygio.

Įvertinta įmonių skaičiaus raidos dinamika Lietuvoje 2002-2012 m. Reikia pažymėti, įmonės pritraukia investicijas bei investuoja į mokslą bei tyrimus ir daugiausia prisideda prie naujų technologijų kūrimo bei tobulinimo. Jos dažniausiai įkuriamos tinkamoje aplinkoje, kur visuomenėje stiprus verslumo faktorius.

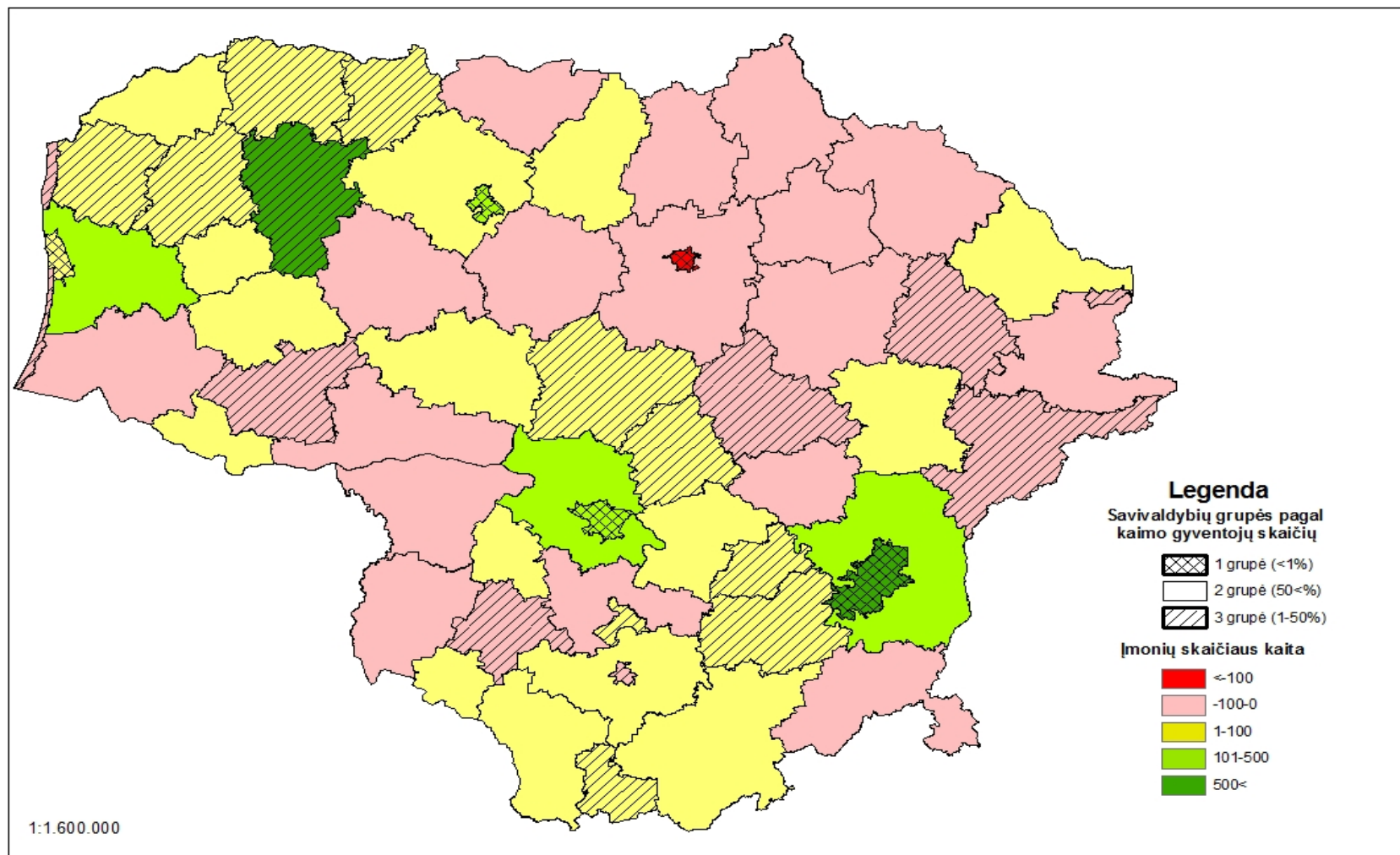
Siekiant objektyviau palyginti atitinkamus pokyčius skirtingose teritorijose buvo skaičiuojamas vidutinis įmonių skaičius, tenkantis 1000-ai atitinkamos teritorijos gyventojų. Analizė parodė, kad 2002-2012 m. pagal pastarąjį rodiklį nuolat didėjo didžiųjų miestų pranašumas ir II grupės teritorijų (su dominuojančia kaimo gyventojų struktūra) atsilikimas (2012 m. 1000-ai gyventojų I grupėje teko vidutiniškai 39,2 įmonės (Vilniuje 46,9), o II grupėje tik 16,0 (Kalvarijų sav. 11,2, Šalčininkų sav. – 11,6, Lazdijų sav. –11,8). Tad tai leidžia teigti, kad P. Benneworth 2011 m. paskelbtos idėjos, kad tinkama visuomenės struktūra leidžia būti labiau versliam yra teisinga, nes įmonių skaičius savivaldybėse su vyraujančia miesto struktūra didėjo labiau negu kaimiškose savivaldybėse.

Vertinant bendrą įmonių skaičiaus dinamiką Lietuvoje 2002-2012 m. reikėtų akcentuoti pakankamai teigiamą bendro įmonių skaičiaus augimo tendenciją (1 lentelė). Nors įmonių skaičius auga visose mūsų išskirtose teritorijų grupėse, tačiau pagrindinį įmonių skaičiaus prieaugį sąlygoja įmonių skaičiaus didėjimas didžiųjų miestų (pirmoje) grupėje, ypač tai pasakytina apie 2002-2008 m. laikotarpį, kai įmonių skaičius I grupėje išaugo 37,2 proc. Čia, galime teigti, susiformavo stipri verslumo kultūra, kuri reflektuoja su socialine struktūra ir suformuoja ekonominį to regiono pasisėkimą (Hassink, 1992; Wood, 2002). Blogiausia padėtis II teritorijų grupėje (su dominuojančia kaimo gyventojų struktūra), kurioje 2002-2008 m. įmonių skaičius visiškai nepadidėjo. Tačiau po 2008 m. pasireiškė teigiamos tendencijos ir neženkliai įmonių skaičius pradėjo augti (1 lentelė) ir šitoje grupėje. Svarbu atkreipti dėmesį, kad įmonių skaičius padidėjo ir ekonominės krizės laikotarpyje (po 2008 metų).

29 paveikslas. Įmonių skaičiaus kaita 2002-2008 m.

Figure 29. Change of number of enterprises from 2002 to 2008

30 paveikslas. Įmonių skaičiaus kaita 2008-2012 m.

Figure 30. Change of number of enterprises from 2008 to 2012

Vertinant išskirtas teritorijas matome (3 ir 4 pav.), kad bendrą įmonių skaičiaus augimą labiausiai sąlygoja jo padidėjimas Vilniaus miesto savivaldybėje (ypač 2002-2008 metais). Labai panašiai procentine išraiška įmonių skaičius padidėjo Kaune bei Klaipėdoje. Klaipėdoje įmonių skaičius sparčiau augo 2002-2008 m. laikotarpiu, o Kaune 2008-2012. Todėl analizės laikotarpio pabaigoje, kaip ir pradžioje Kaune buvo beveik 2 kartus įmonių daugiau nei Klaipėdoje.

5 lentelė. Bendro įmonių skaičiaus dinamika pagal teritorijų grupes 2002-2012 m.

Table 5. The dynamics of general amount of enterprises in territorial groups in 2002-2012

Teritorija	2002 m.	2008 m.	Pokytis 2002-2008 m., proc.	2012 m.	Pokytis 2002-2012 m., proc.	Pokytis 2008-2012 m., proc.
Viso Lietuvoje	68429	81376	18,92	83624	22,21	2,76
Viso I grupė	36738	48276	31,41	50409	37,21	4,42
Viso II grupė	17445	17445	0,00	18513	6,12	6,12
Viso III grupė	13924	14975	7,55	17031	22,31	13,73

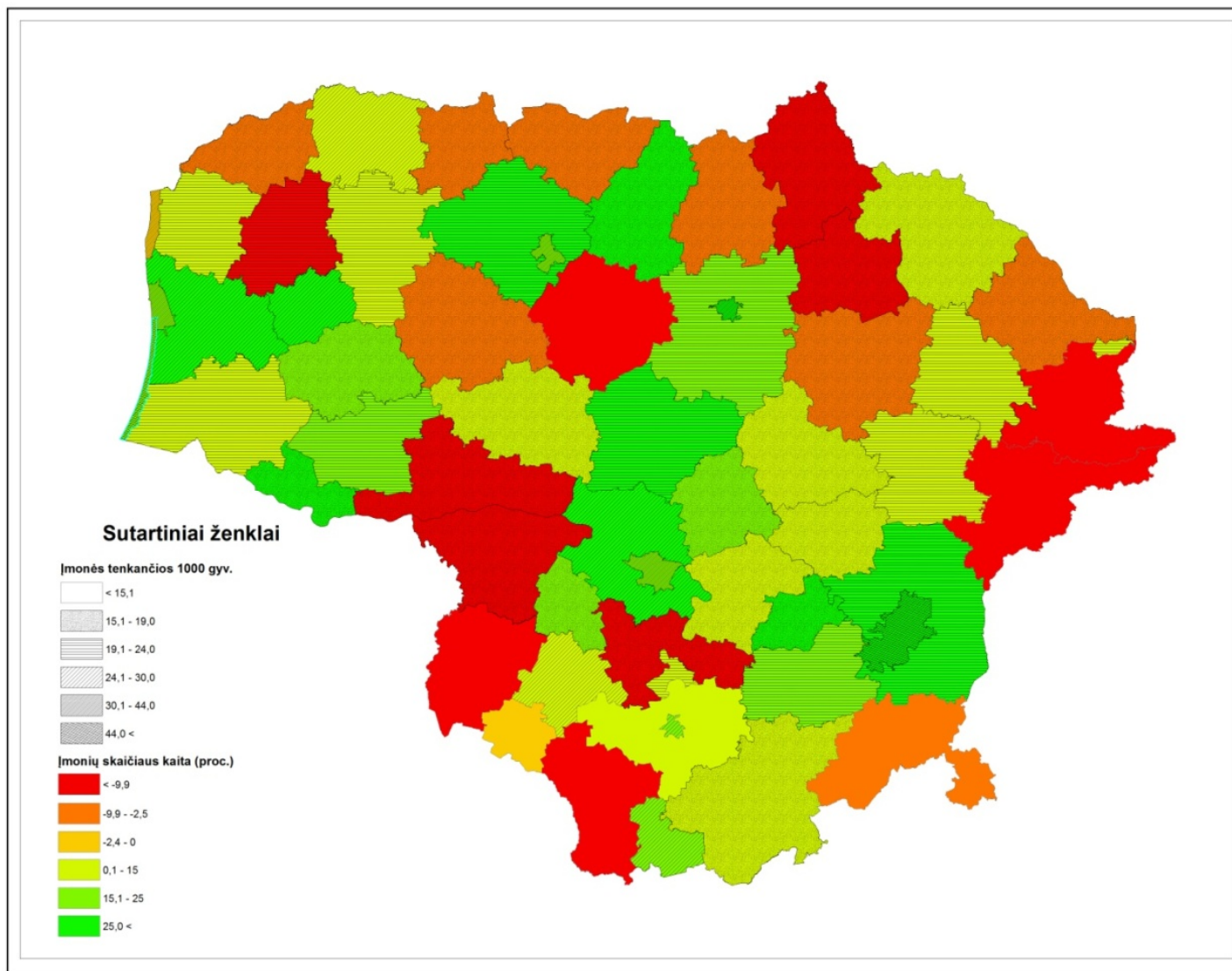
Kitoje išskirtų teritorijų grupėje padėtis buvo žymiai blogesnė (3 pav.). Akmenės ir Ignalinos raj. savivaldybėse bendras įmonių skaičius mažėjo nuo 2002 metų, ypač 2002-2008 metų laikotarpiu. Ypatingą dėmesį reikėtų atkreipti į Ignalinos rajoną, kuriame bendras įmonių skaičius ir taip buvo pakankamai mažas analizės laikotarpio pradžioje (289 įmonės). Finansinės krizės sąlygomis įmonių skaičius neženkliai, bet sumažėjo visose mūsų išskirtų rajonų teritorijose.

Apibendrinant atliktą įmonių skaičiaus raidos dinamiką Lietuvoje 2002-2012 m. galima pažymėti, jog nežiūrint 2008 m. ekonominės krizės, bendras įmonių skaičius išaugo virš 22 proc. Tačiau pagal mūsų išskirtas savivaldybių grupes tas prieaugis buvo netolygus ir I (didžiųjų miestų) grupėje išaugo per analizuojamą laikotarpį 37 proc., kai rajonuose su dominuojančia kaimo gyventojų struktūra (II grupė, 35 savivaldybės) tik 6 proc. Todėl darome išvadą, jog gamybinio potencialo disproporcija tarp atskirų teritorijų grupių dar labiau padidėjo.

Analizuojant įmonių dinamiką pagal vidutinį įmonių darbuotojų skaičių pastebėta, kad minėtą įmonių skaičiaus padidėjimą sąlygojo mikro įmonių skaičiaus augimas. 2002-2008 m. išaugęs didelių, vidutinių ir mažų įmonių skaičius labai greitai sumažėjo ekonominės krizės sąlygomis, ypač didelių įmonių skaičius, kurios labiausiai sąlygoja investicijų pritraukimą, plėtoja inovacijas ir gali investuoti į naujų prekių bei technologijų plėtojimą.

Iš kitos pusės išryškėjo Vilniaus dominavimas. Jame beveik nesumažėjo bendras gyventojų skaičius, tačiau ženkliai padidėjo gamybinis (įmonių) potencialas. Galima teigti, jog ir demografinis, ir gamybinis potencialas traukiasi į Vilnių. Vilniaus miesto stiprėjimo fone susilpnėjo Kauno, o ypač Klaipėdos gamybinis potencialas. Kaip jau minėta, Kaune 2008-2012 m. didelių įmonių skaičius sumažėjo 18 proc., vidutinių 20 proc., o mažų – 6 proc., Klaipėdoje atitinkamai: 30 proc., 12 proc. ir 15 proc. (5.3 ir 5.4 lentelės).

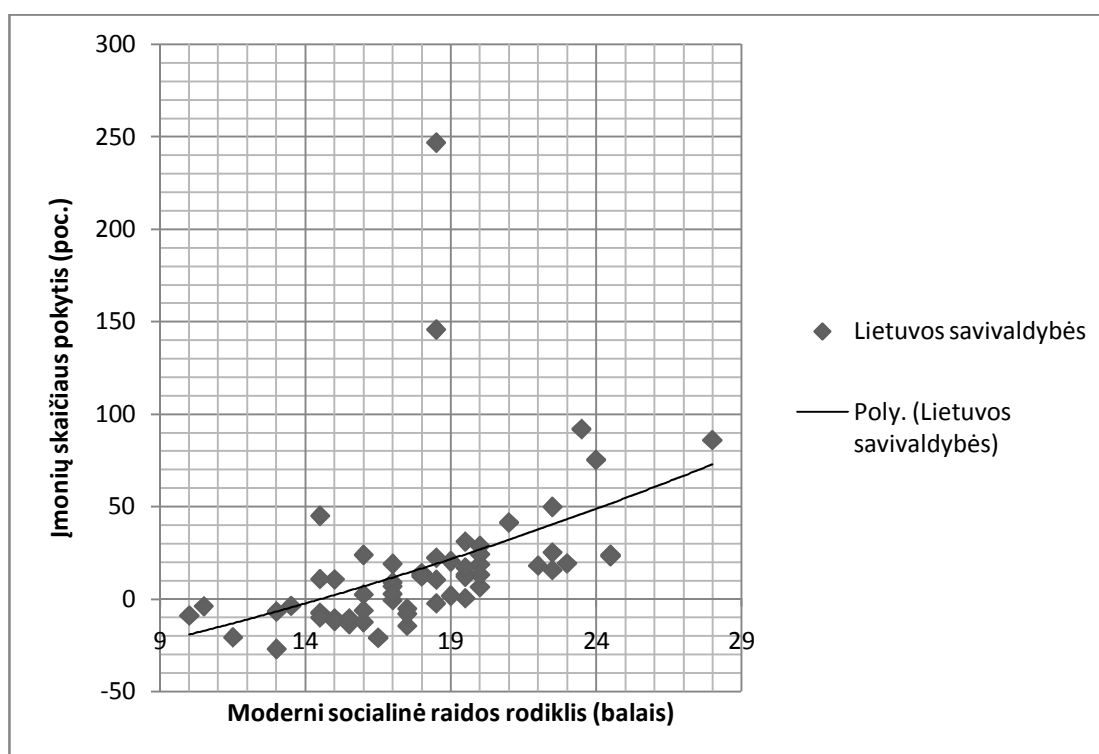
Vis tik išimtis susidaro aplink didžiuosius Lietuvos miestus (kvaziperiferijoje), kur dėl branduolio įtakos įmonių skaičius yra gan didelis, nors urbanizacijos lygis mažas. Tai galima paaiškinti tuo, kad atsiranda paklaida, kuri lemia urbanizacijos lygį (dėl suburbanizacijos proceso) šiose teritorijose.

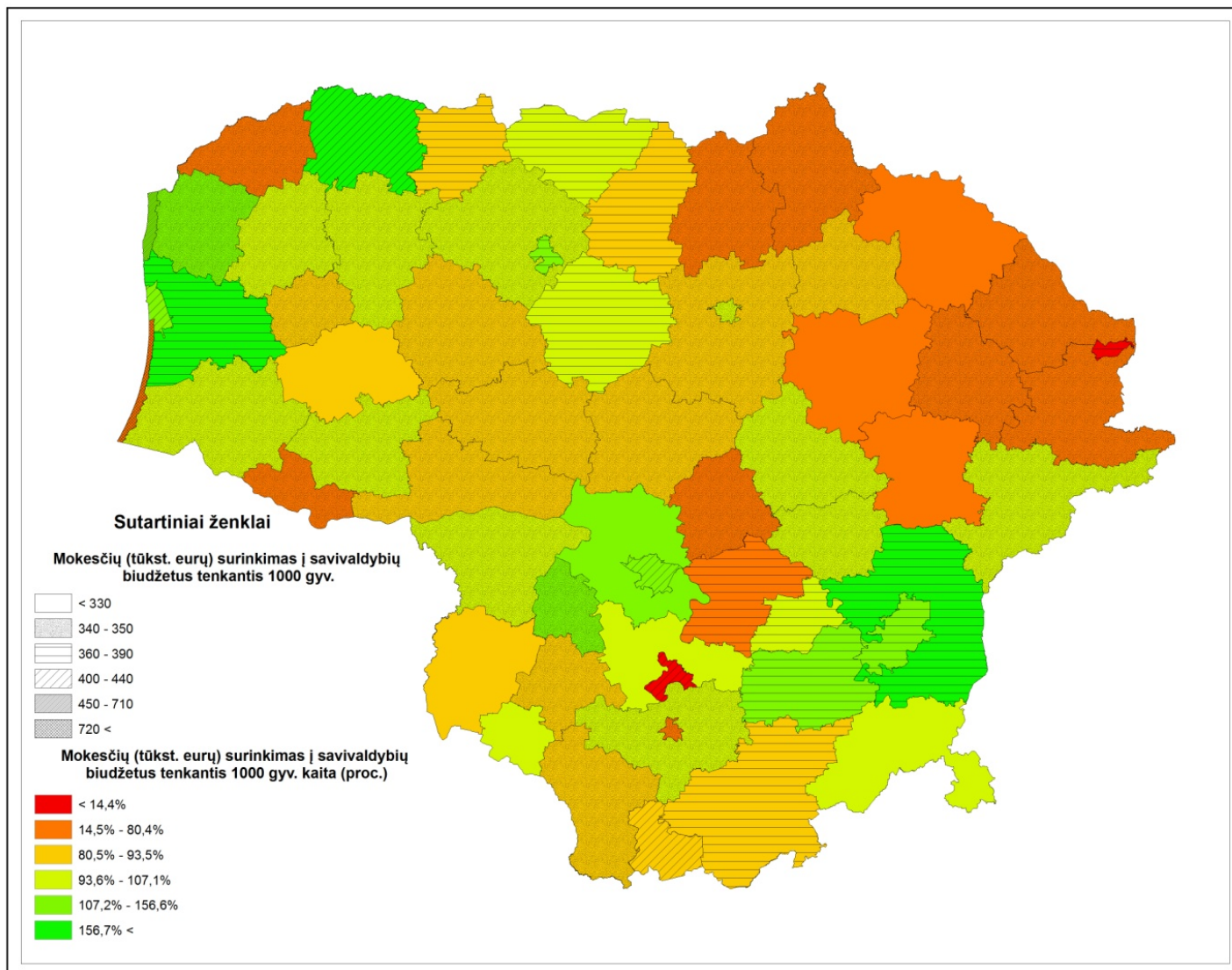
31 paveikslas. Įmonių skaičius, tenkantis 1000 gyv., 2014 m. ir įmonių skaičiaus, tenkančio 1000 gyv., kaita 2004 – 2014 m. Lietuvos savivaldybėse (parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Figure 31. Number of enterprises for 1000 inhabitants in 2014 and Change of number of enterprises from 2004 to 2014 in Lithuanian municipalities (based on data from Lithuanian Statistics department)

Aptariant įmonių skaičiaus kaitą, kas būtų vienas iš modernios socialinės raidos požymių, pastebima, kad nuo 2004 iki 2014 metų įmonių skaičius augo II lygio branduoliuose, o ypač branduolių kvaziperiferijose bei naujai įkurtose savivaldybėse. Tai sietina su didesnės savivaldos atsiradimu šiose savivaldybėse. Taip pat pastebima, kad kuo didesnis urbanizacijos lygis – tuo intensyvesnis įmonių skaičiaus didėjimas didžiuosiuose miestuose. Tai matome net mažesnių miestiskų savivaldybių pavyzdžiu, kaip antai Visaginas, Druskininkai. Išsiskiria Vilniaus miestas, kuriame įmonių skaičiaus augo sparčiausiai (didžiųjų miestų tarpe). Tad labai akivaizdūs yra modernios socialinės raidos pasireiškimo centrai. Tai yra Vilniaus, Kauno, Šiaurės vakarų Lietuvos (Klaipėdos) ir Šiaulių –Panevėžio branduoliai, o Alytaus branduolys išsiskiria kaip nedidelio verslumo augimo teritorija. Todėl jo nereikėtų laikyti kaip II lygio branduolio (regioninio), o tik kaip lokalus branduolys.

Paveikslas 32. Modernios socialinės raidos rodiklis (balais) ir automobilių skaičiaus pokyčio 1000 gyv. 2004-2014 m sąsajos.
Figure 32. Relation between modern social development index (numbers) and the change of amount of cars for 1000 inhabitants in 2004-2014

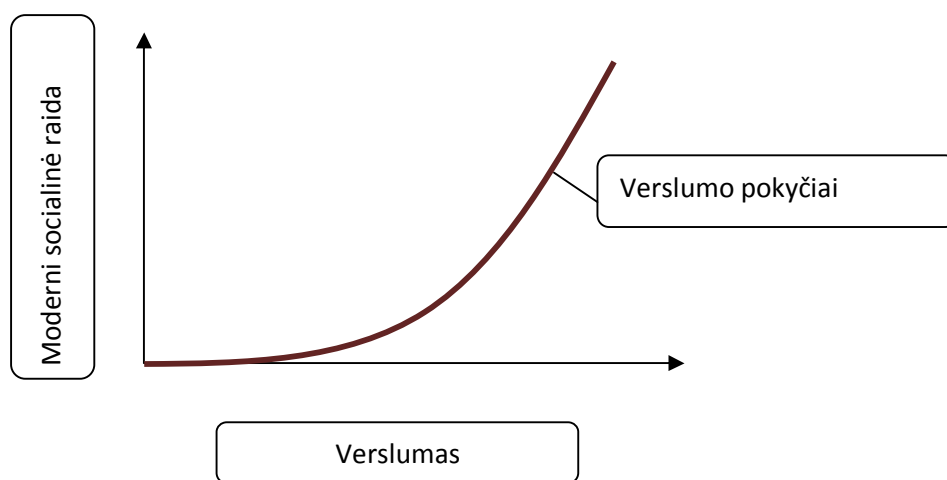
32 paveikslas. Mokesčių, tenkančių 1000 gyv., surenkamų į savivaldybių biudžetus 2014 m. ir mokesčių, tenkančių 1000 gyv., surenkamų į savivaldybių biudžetus kaita 2004 – 2014 m. (parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Figure 32. Tax gathering in municipality budget for 1000 inhabitants in 2014 and the change of tax gathering in municipality budget for 1000 inhabitants from 2004 to 2014 in Lithuanian municipalities (based on data from Lithuanian Statistics department)

BVP 1 gyv. savivaldybių lygiu duomenų nėra ir todėl buvo pasirinktas rodiklis mokesčių surinkimas į Lietuvos savivaldybių biudžetus, kuris yra įmonių ir gyventojų aktyvumo požymis. Didžiausias 1000 gyv. mokesčių surinkimas buvo užfiksuotas miestų savivaldybėse ir kvaziperiferinėse jų zonose. Išsiskiria kvaziperiferinės Panevėžio raj., Šiaulių raj. ir Kauno rajonų savivaldybės, kuriose mokesčių surinkimas yra gan nedidelis tenkantis 1000 gyv. Taip pat išryškėja Mažeikių rajono savivaldybė, kurioje mokesčių surenkama daug, nes yra Vienintelė Baltijos šalyse naftos perdirbimo gamykla.

Aptariant modernią socialinę raidą galime pastebėti, kad didžiųjų miestų ir jų kvaziperiferinių savivaldybių biudžetai augo sparčiausiai, o lėčiausiai Lietuvos periferinėse zonose. Ypač matomas Utenos apskrities ekonominis atsilikimas, nes tai susiję su dideliu medianiniu amžiaus vidurkiu ir nedideliu gyventojų skaičiumi. Čia išsiskiria Visagino miesto savivaldybė, kurioje biudžetas auga lėčiausiai ir tai susiję su Ignalinos atominės elektrinės uždarymu.

33 Paveikslas. *Verslumo sąsajos su modernia socialine raida*
Figure 33. *Relation between entrepreneurship and modern social development*

Apibendrinant galima teigti, kad kur vyksta aktyviausia verslo plėtra – ten moderni socialinė raida labiausiai pasireiškia ir vis inicijuoja eksponentės pavidalu verslumo didėjimą išnaudojant periferines zonas.

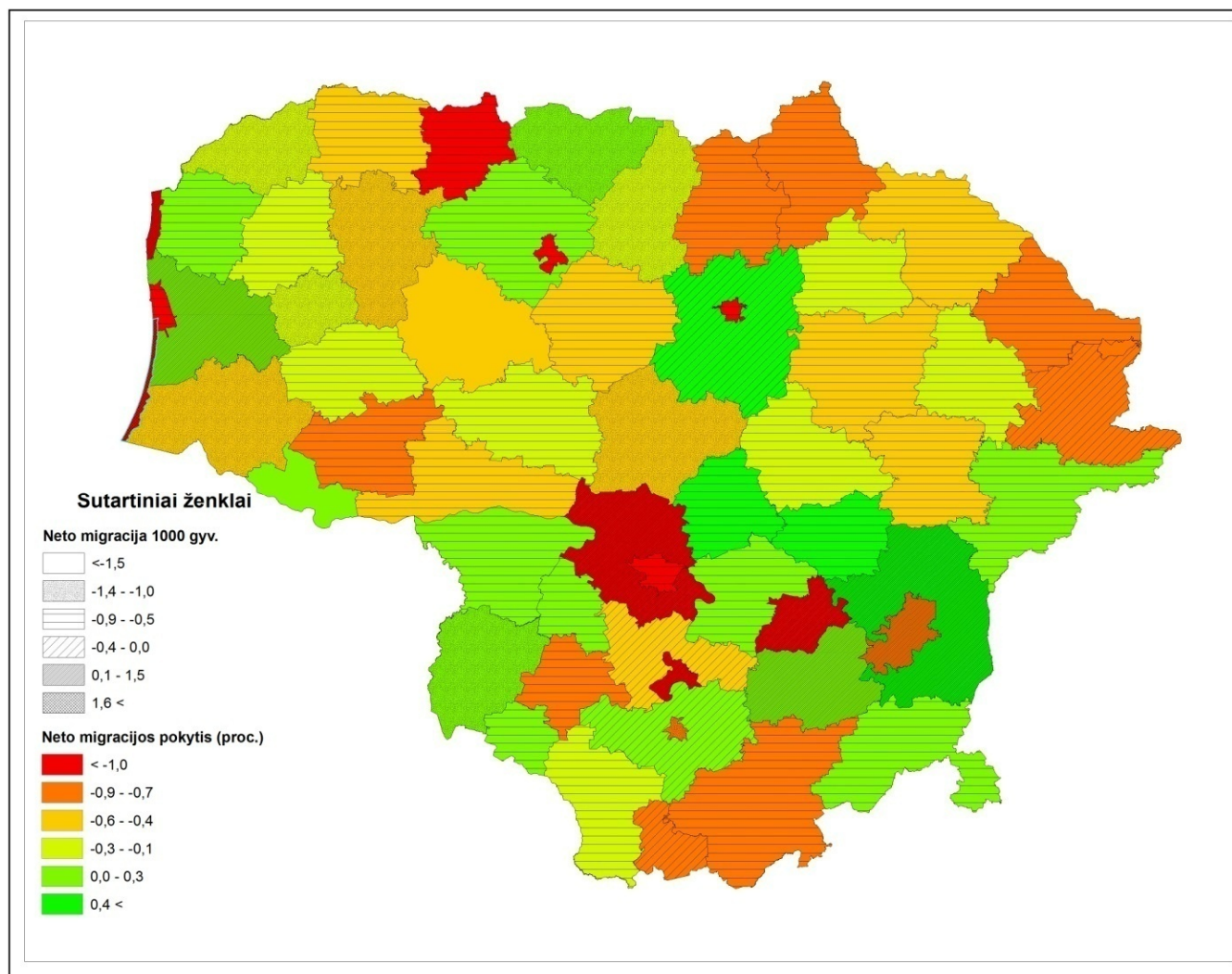
3.5. Globali komunikacija

Migracija. Modernios socialinės raidos pasekmė yra migracija. Tai yra srautai, kurie vyksta ne tik viename teritoriniame lygmenyje, bet ir tarp trijų teritorinių lygių – lokalinio, regioninio, globalinio. Migracija – tai žmogiškojo kapitalo resursų judėjimas moderniai socialinei raidai, bet tuo pačiu ir branduolių kovos tarpusavyje rodiklis, kuris parodo mažesniųjų branduolių nykimą ir stipresniųjų išsigalėjimą, kuriuos nukonkuruoja kiti stambesni kartu su jų kvaziperiferijomis.

Pastebime, kad 2014 m. vyksta vidutinių miestų tuštėjimo metas ir kėlimąsi į juos apribojančias teritorijas (kvaziperiferiją) arba didžiuosius branduolius (Kauną, Klaipėdą, Vilnių). Taip pat, pastebime, kad neigiamą neto migraciją 2014 m. turėjo savivaldybės Lietuvos pakraščiuose (regioninių branduolių periferijoje). Kaip pavyzdys būtų Šiaulių – Panevėžio regioninis branduolys yra nukonkuruojamas Klaipėdos, Kauno, Vilniaus regioninių branduolių, bet tuo pačiu Vilniaus regioninis branduolys nustelbia Kauno, o Vilniaus regioninį nustelbia globalūs centrai kaip Berlynas, Londonas. Įdomus faktas, kad teigiamą neto migraciją turėjo teritorijos, kuriose yra pagrindinės transporto jungtys. Taigi šis rodiklis yra sietinas su infrastruktūros išvystymo rodikliu, ir tarptautinėmis jungtimis.

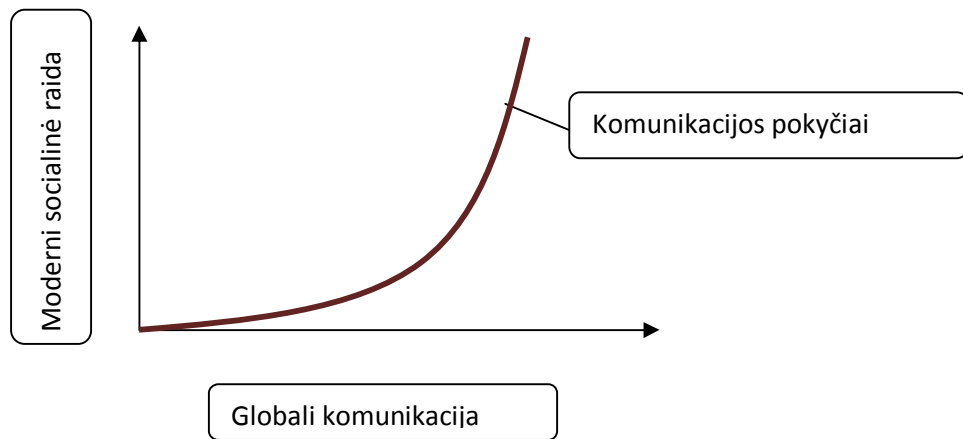
Aptariant modernią socialinę raidą galima pastebėti, kad neto migracijos pokyčiai yra žymūs. Sumažėjo migracijos intensyvumas į miestus ir jų kvaziperiferiją, bet tuo pačiu žmonių srautas iš periferijos į šias teritorijas egzistuoja ir yra gan didelis. Galime pastebėti, kad Lietuvoje formuojasi stiprus Vilniaus branduolys su ypatingai didele kvaziperiferija. Jis priskirtinas prie regioninių stiprių branduolių.

Taip pat galima teigti, kad migracija intensyviausiai vyksta periferinėse zonose ir juda į branduolius. Kai išsemiamas žmogiškasis resursas periferijoje ir išivyrauja naujosios technologijos branduolyje pradeda plisti kvaziperiferijos branduolio sąskaita.

34 paveikslas. Neto migracija 1000 gyv. 2014 m. ir neto migracijos kaita 2004 – 2014 m. Lietuvos savivaldybėse (parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Figure 34. Netto migration for 1000 inhabitants in 2014 and the change of netto migration for 1000 inhabitants from 2004 to 2014 in Lithuanian municipalities (based on data from Lithuanian Statistics department)

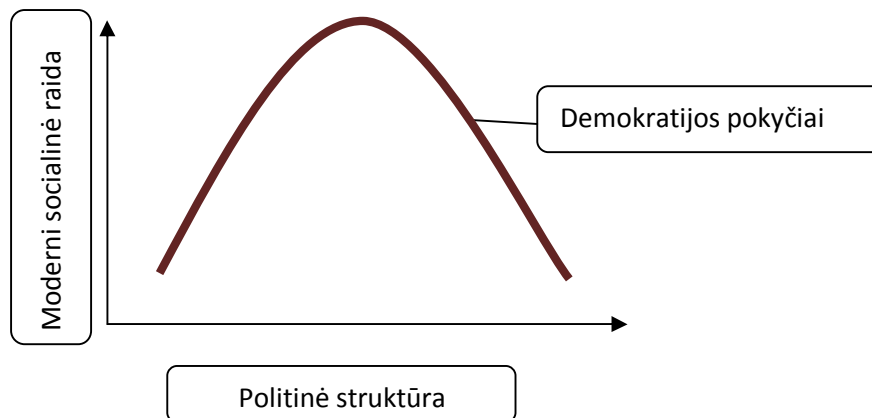

35Paveikslas. *Globalios komunikacijos ir modernios socialinės raidos sąsajos*
Figure 35. *Relation between global communication and modern social development*

Vis didesnę įtaką žmogaus gyvenimui daro informacinės sistemos ir komunikaciniai ryšiai. Jie neatsiejami nuo paprasto gyvenimo. Jie tarsi pakeičia bendravimo ir darbo būdus bei sulėtina periferizacijos procesus, nes žmonės pradeda mažiau migruoti iš periferijos dėl darbo, nes darbo vietas keičiasi dėl telekomunikacinių ryšių ir informacinių sistemų. Vis tik pastebima tendencija, kad net ir egzistuojant tokioms technologijomis armenys vistiek migruoja į kvaziperiferines savivaldybes ir pastebimas šio proceso intensyvėjimas. Taigi komunikaciniai ryšiai vis labiau intensyvėja ir daro vis didesnę įtaką moderniai socialinei raidai, o migracija tik pirmuose etapuose yra labai svarbi, bet po to jos įtaka ir intensyvumas krenta.

3.6. Politinė struktūra (demokratija)

Apžvelgiant politinę struktūrą regioniniu pavyzdžiu ir diskutuojant apie jos įtaką Lietuvos pavyzdžiu, galime pastebėti, kad demokratija Lietuvoje yra išsivysčiusi (Jakaitis, 2013) ir vyksta demokratiški rinkimai. Todėl nėra duomenų vertinti atskiras savivaldybes pagal demokratijos išsivystymo lygį.

36 Paveikslėlas. *Politinės struktūros įtaka moderniai socialiniai raidai*

Figure 36. *Political structure impact on modern social development*

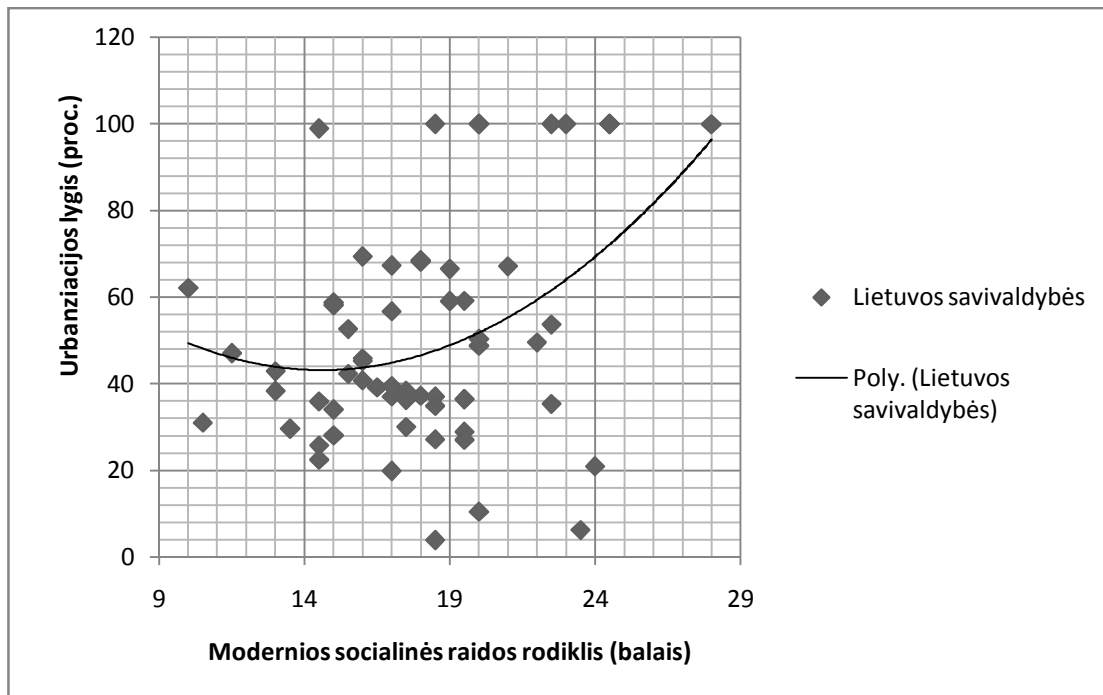
Čia puikai tinka P. Berger (1979) mintis, kuri išryškina keturis modernizacijos aspektus: mažų, tradicinių bendruomenių menkėjimas; laisvės išplitimas, didėjanti socialinė asmeninio pasirinkimo įvairovė ir orientavimasis į ateitį bei didėjantis laiko suvokimas. Taigi pastebime, kad moderniai socialinei raidai būtinas laisvės išplitimas ir pasirinkimų skaičiaus didėjimas. Demokratijai būdingi laisvai mąstantys asmenys, o be jų nebūtų demokratijos, o kartu ir modernumo (Browning, Halcli and Webster, 2000). Vis tik riba tarp absoliučios laisvės ir demokratijos yra slidi ir galinti nuvesti iki anarchijos. Todėl politinės struktūros įtaka vėlyvajame modernume yrasąlyginai sumažėjusi, nes globalizacijos procesas ir kraštutinė laisvė nepadedą moderniai socialinei raidai.

3.7. Urbanizacija

Regioninis lygmuo. Tiriant regioninę teritorinę lygį galima pastebėti, kad jam analizuoti labiausiai tinka Lietuvos savivaldybių palyginimas. Lietuvoje yra 60 savivaldybių, su savo skirtingu plotu, skirtingu gyventojų skaičiumi ir pokyčių mastu (Juškevičius, Burinskienė, (2013). Analizuojant 2004-2014 metų pokyčius Lietuvoje, kurie atsispindi per modernią socialinę raidą parodančius rodiklius, galima pastebėti, kad moderni socialinė raida Lietuvoje yra daugialypė.

Labiausiai urbanizuotos Lietuvos vietos yra apskričių centrų savivaldybės, vidurio Lietuvos regionas ir Šiaurės vakarų Lietuvos regionas.

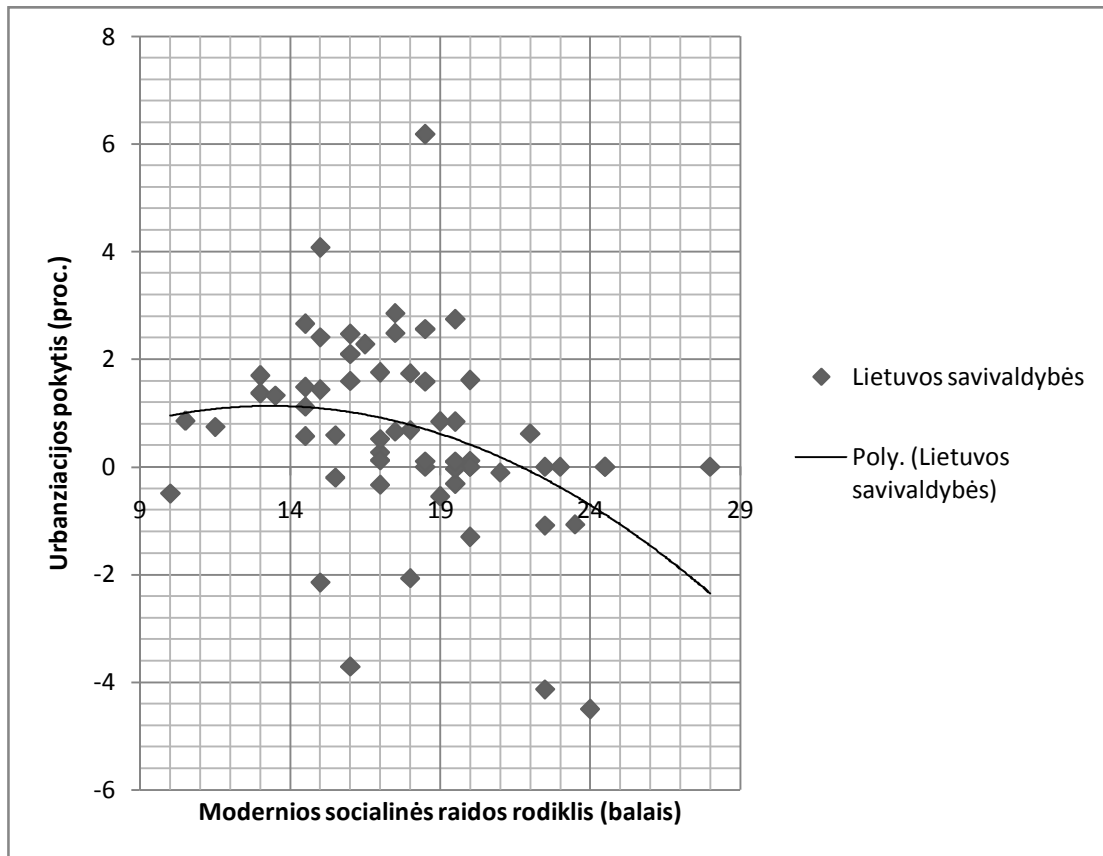
Pats mažiausias urbanizacijos lygis pastebimas šiaurės rytų ir pietvakarių Lietuvoje. Tai sietina su susiformavusia visuomenine teritorine sistema, kurioje išryškėja periferija (kur mažas urbanizacijos laipsnis), kvaziperiferija (kur vidutinis urbanizacijos laipsnis) ir branduoliai su ypač aukštu urbanizacijos lygiu. Galima pastebėti, kad taip susiformuoja sistema kaimas – miestas, kurioje branduolius ir dalinai kvaziperiferiją išnaudoja periferija ir sutraukia resursų srautus.

37 Paveikslas. Modernios socialinės raidos rodiklis (balais) ir urbanizacijos lygio sąsajos (2014 m.).

Figure 37. Relation between modern social development index (number) and urbanization level (2014)

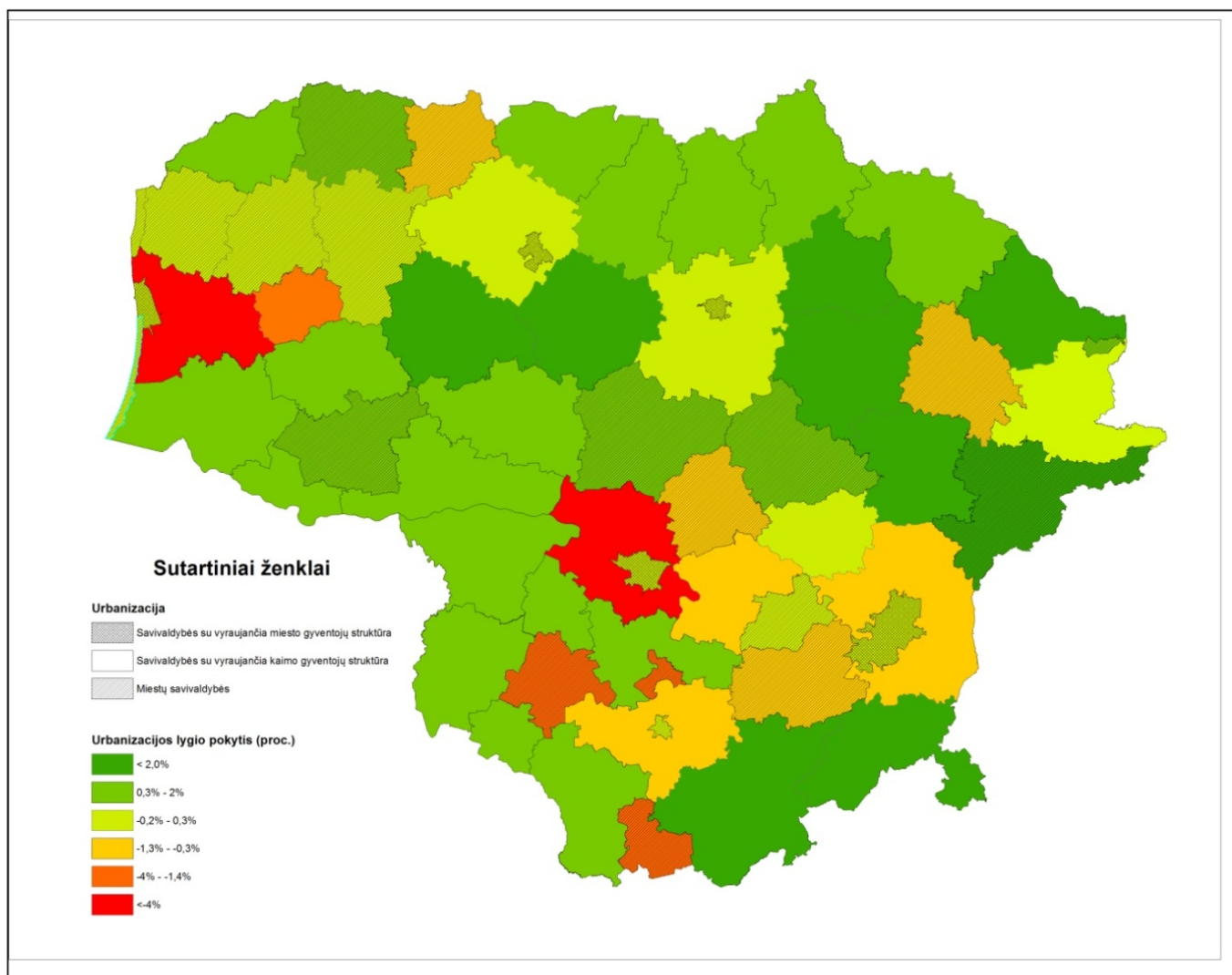
Analizuojant urbanizacijos procesą (jo kaitą) svarbu suvokti, kad Lietuvoje jis kai kuriose savivaldybėse yra „baigtinis“ vyksmas, nes jos suformuotos miestų ribose. Tad čia urbanizacija pasiekusi 100 proc. arba arti šio rodiklio ir todėl urbanizacijos pokyčiai šiose savivaldybėse neindikuoja modernios socialinės raidos. Tai patvirtina teorinę įžvalgą. Šis arti 100 proc. ar 100 proc. rodiklis parodo pasiektą aukštesnį modernumo lygį šiose teritorijose.

38 Paveikslas. Modernios socialinės raidos rodiklis (balais) ir urbanizacijos lygio pokyčio sąsajos (2004-2014 m.).

Figure 38. Relation between modern social development index (number) and urbanization level change in 2004-2014

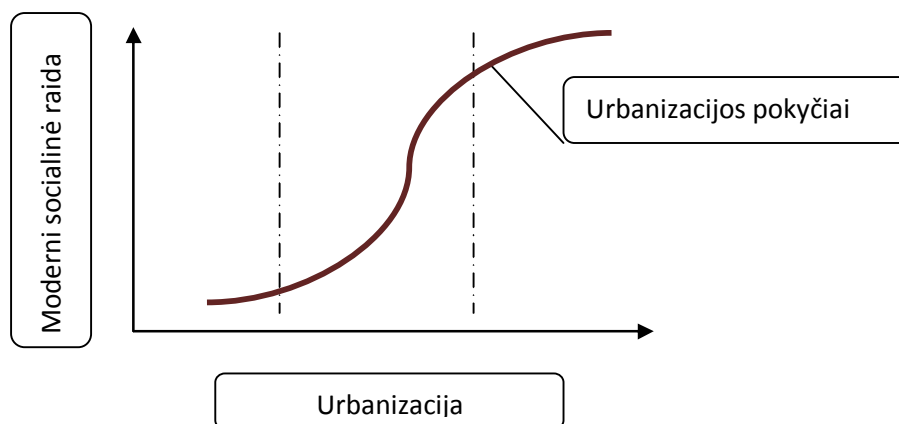
Galima pastebėti, kad 2004-2014 metais urbanizacijos pokyčių neįvyko didžiuosiuose miestuose ir savivaldybėse su vyraujančia miesto gyventojų struktūra. Urbanizacijos lygis po truputėlį augo savivaldybėse su vyraujančia kaimo gyventojų struktūra. Labai išsiskiria kvaziperiferinės savivaldybės (kaip Klaipėdos raj., Kauno raj.), kur urbanizacijos lygis labiausiai krenta. Tai sietina su branduolio poreikiu išnaudoti aplinkines teritorijas darbo jėgos apgyvendinimui, kuri keliasi į kaimus, bet propaguoja miestietišką gyvenimą ir dirba bei veikia branduolyje. Realiai, šias priemiesčių zonas prijungus prie miestų, jose urbanizacijos procesas būtų labiausiai augęs, bet dėl įstatymų netobulumo susidaro faktas, kad urbanizacijos lygis čia krenta.

39 paveikslas. Urbanizacijos lygis 2014 m. ir urbanizacijos lygio pokytis 2004-2014 m. (parengta pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis)

Figure 39. Urbanization level in 2014 and the change of urbanization level from 2004 to 2014 (based on data from Lithuanian Statistics department)

40 Paveikslas. *Urbanizacijos įtaka moderniai socialiniai raidai*
Figure 40. *Urbanization impact on modern social development*

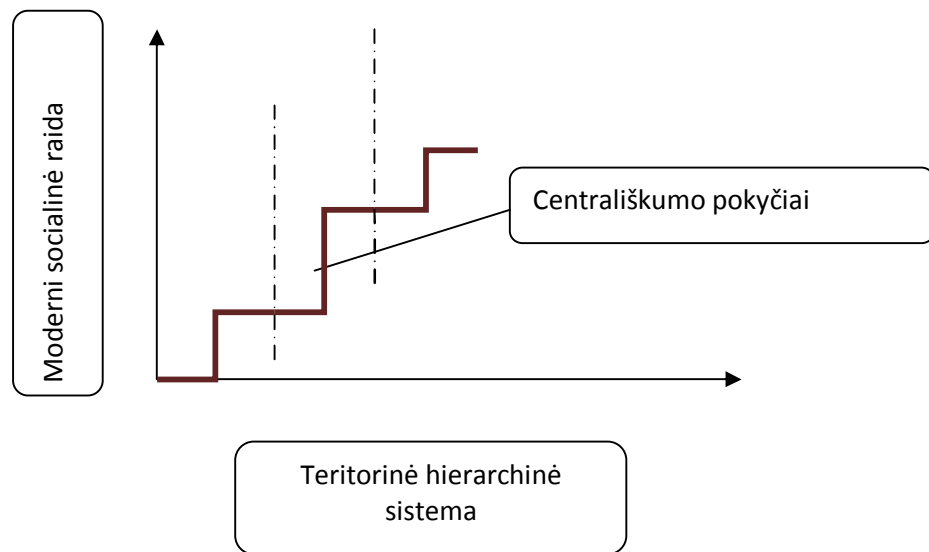
Lietuvoje (regioniniu lygiu) akivaizdžiai galima išskirti penkis daugiacentrius II lygio branduolius: augančius Vilniaus, Kauno, Klaipėdos-Mažeikių ir stagnuojantys Šiaulių – Panevėžio bei nykstantis Alytaus. Juos tiesiog nustelbia vykstantys pokyčiai (moderni socialinė raida). Šis atotrūkis vis didėja, ir galima pastebėti, ypač Alytaus branduolio atveju, kad čia labai daug ką lemia urbanizacijos procesas (pokytis), nes Birštono, Druskininkų ir Alytaus rajono savivaldybės atveju jas paveikia nukonkuruodami Kauno ir Vilniaus branduoliai. Vilniaus branduolys tampa net ne II lygio branduoliu, bet pereina net į III (globalaus lygio) kvaziperiferiją ir tampa globalių branduolių išnaudojama teritorija, kuri pati auga ir stiprėja likusių Lietuvoje keturių branduolių sąskaita.

Urbanizacijos lygis yra neatsiejamas modernumo požymis, bet modernioje socialinėje raidoje pasiekus 90 procentų ir daugiau lygį pastebima, kad urbanizacijos pokytis stipriai sumažėja ir neindikuoja modernios socialinės raidos.

Tad galima teigti, kad savivaldybėse kur vyrauja kaimo gyventojų struktūra yra svarbus urbanizacijos procesas. Jo skatinimas skatina modernią socialinę raidą, bet jos neaugimas neleidžia pereiti į II etapą, kur modernios socialinės raidos rodiklis yra vidutinis, o ne mažas kaip čia. Teritorijose su vyraujančia miesto gyventojų struktūra viena svarbiausių dalių yra judėjimas iš kaimo į miestus, bet didžiuosiuose miestuose kaip tik urbanizacijos mažėjimas ir yra modernios socialinės raidos rodiklis. Šis momentas stebina, nes teorinėje

dalyje pabrėžiama, kad daugelis autorių akcentuoja urbanizacijos svarbą. Vis tik ji daro įtaką tik iki savivaldybės sumiestėjimo ir po to moderni socialinė raida kaip tik reiškiasi, kaip priemiesčių formavimasis ar net kėlimasis (migracijos duomenų palyginimas) ir formavimas tolesnės ir didesnės kvaziperiferijos.

3.8. Teritorinė hierarchinė struktūra

41 Paveikslas . Teritorinės hierarchinės sistemos įtaka moderniai socialiniai riadai

Figure 41. Territorial hierarchical system impact on modern social dvelopment

Lietuvoje susiformuoja trys dideli branduoliai, bet Vilniaus branduolys pereina iš regioninio branduolio į globalaus lygio kvaziperiferiją. Likusioje dalyje vyrauja periferinės zonos su lokaliais centrais. Tad galime teigti, kad branduolys nukonkuruoja aplinkines teritorijas ir tuo pačiu konkuruoja su aukštesnio lygio branduoliais ir kvaziperiferijomis dėl išlikimo. Kaip teigia I. Wallerstein (1989), periferijos atsilikimui stabdyti didelę įtaką daro rekapitalizacija. Pokyčiai sistemoje ir tranzite esančios teritorijos yra svarbus modernios socialinės raidos požymis, kuris turi didelės įtakos.

3.9. Modernios socialinės raidos vertinimas

Moderni socialinė raida	
<i>Modernumas</i>	<i>Vėlyvasis modernumas</i>
Socialinė struktūra (A)	Socialinė struktūra (A)
Gamybinė jėga (B)	Gamybinė jėga (B)
Infrastruktūra (C)	Infrastruktūra (C)
Verslumas (D)	Verslumas (D)
Politinė struktūra (E)	Politinė struktūra (E)
Globali komunikacija (F)	Globali komunikacija (F)
Urbanizacija (G)	Urbanizacija (G)
Teritorinė hierarchinė sistema (H)	Teritorinė hierarchinė sistema (H)

42 Paveikslas. Modernios socialinės raidos rodiklių grupės ir jų kaitos prognozė

Figure 42. Modernios socialinės raidos rodiklių grupės ir jų kaitos prognozė

Apibendrinant teorines išvalgas ir empirinį tyrimą galima pastebėti, kad moderni socialinė raida - tai yra pokyčiai. Indikuojant šiuos pokyčius galima apibūdinti modernią socialinę raidą, kuri domina įvairius

pasaulio mokslininkus. Išryškintos 8 rodiklių grupės, sindikuojančios modernią socialinę raidą.

Modernėjant visuomenei svarbus rodiklis yra **socialinė struktūra**. Jos kompozicija ir pokyčiai atspindi pokyčius ir modernume ir vėlyvajame modernume. Socialiniai rodikliai didžiuosiuose miestuose ir ypač jų kvaziperiferijose buvo prasti ir prastėjantys. Vykstant moderniai socialinei raidai didėja atskirtis visuomenėje pagal išsilavinimą, nusikalstamumo lygį ir kitus socialinius rodiklius. Demografinės tendencijos Lietuvoje rodo, kad daugelyje Lietuvos savivaldybių šie rodikliai buvo blogi. Ypač tai matome periferinėse savivaldybėse. *Didieji miestai nors patyrė didelį gyventojų netekimą, bet jų kai kurie gyventojai kėlėsi į priemiesčius ir didino branduolių plotą prijungiant ir formuojant supančias kvaziperiferijas.*

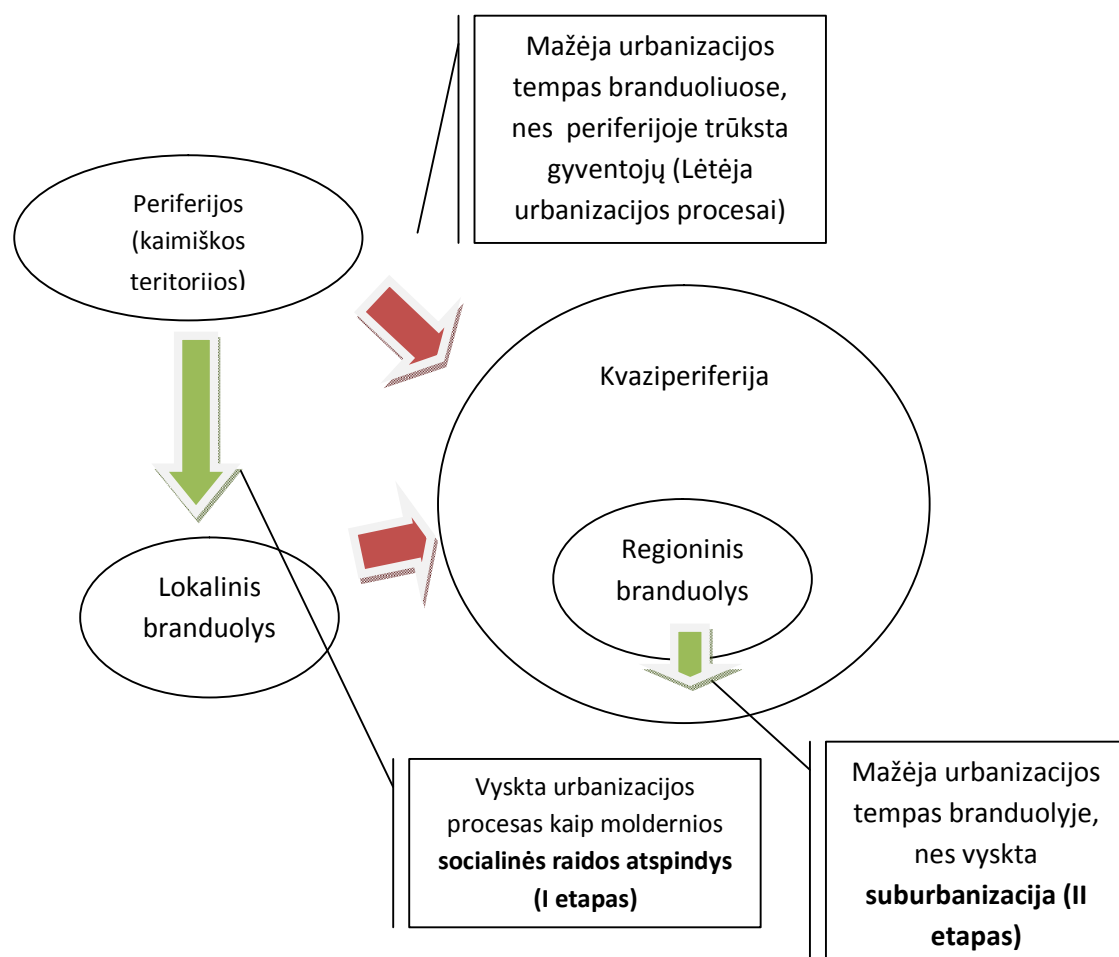
Jeigu peržvelgsime **gamybinės jėgos** (pvz. gyventojų skaičius) situaciją, kaip vystėsi didieji Lietuvos miestai, pastebime, kad jų demografiniai konkretaus laiko rodikliai buvo panašūs, bet jų vystymasis skyrėsi. Pavyzdžiui, Šiauliuose gyventojų skaičius 2004-2014 metais sumažėjo apie 20 proc., o Vilniuje, kaip branduolio savivaldybėje, tik apie 2 procentus. Kodėl taip vyko? Nes branduoliai konkuruoja tarpusavyje ir plečiasi. Mažesnieji patiria konkurenciją iš didesniųjų. Todėl ateityje Lietuvoje gali likti du trys branduoliai, kuriuose bus intensyviausia moderni socialinė raida, o kitur ji bus su dideliu laiko atsilikimu.

Vertinant 2015 metų Lietuvos nekilnojamojo turto plėtros asociacijos prognozes, toliau blogės demografinė situacija. 2015 - 2030 m. Vilniaus mieste gyventojų skaičius augs, nes jis stiprės kaip regioninis branduolys. Neigiamus pokyčius patirs likusieji keturi didieji miestai. Klaipėdos mieste gyventojų skaičius sumažės apie 5 procentus, bet Kaune, Šiauliuose ir Panevėžyje šis pokytis bus dar drastiškesnis (13-16 procentų.) (Lietuvos nekilnojamo turto..., 2015).

Nedarbo rodikliai rodo, kad išsivystė karta, kuri nenori dirbti ar nematę darbo vietų periferinėse savivaldybėse. Jie neturi įgūdžių ar reikiamos kvalifikacijos dirbti. Taip pat didžiosioms įmonėms neapsimoka čia kurti darbo vietų, nes jos iškart pritrūksta darbo jėgos. Aišku, modernios soocialinės

raidos kitame etape pastebime, kad gamybinės jėgos įtaka mažėja, nes ją galima pritraukti netiesiogiai iš kitų regionų globalios komunikacijos priemonėmis. Taip pat darbo poreikis atliekant tam tikrus darbus dėl technologinės pažangos stipriai sumažėjo.

Urbanizacijos procesas svarbus modernumo požymis. Žmonių kėlimasis iš kaimų į miestus skatina modernią socialinę raidą savivaldybėse su vyraujančia miesto gyventojų struktūra. Ir vis tik kodėl kai kuriose savivaldybėse urbanizacijos tempai ypač sumažėjo? Čia pastebime, kad periferinėse savivaldybėse modernumo laikotarpiu *išnaudojami visi gamybinės jėgos resursai (pirmiausiai darbingi žmonės) ir jų beveik nėra šiose savivaldybėse*. Todėl urbanizacijos tempai mažėja, nes reikia kaimuose nėra žmonių, kurie keltųsi į miestus.

43 Paveikslas. Urbanizacija ir suburbanizacija

Figure 43. Urbanization and suburbanization

Antroji priežastis, kad tolesnis modernios socialinės raidos etapas yra vėlyvajame modernume, kai branduoliuose susikoncentruoja labai didelis žmonių skaičius ir branduoliui reikia resursų, kurie yra kvaziperiferijose. Tad tie resursai išnaudojami (plotai namams) ir žmonės keliasi į priemiesčius, kurie imituoja kaimiškas erdves. Tad urbanizacijos proceso reikšmė modernioje socialinėje raidoje yra ypač didelė, bet vėlyvajame modernume urbanizacijos procesai tokiose savivaldybėse, kur aukštas išsivystymo lygis, sumažėja. *Čia prasideda suburbanizacijos procesas, kuris vis intensyvėja ir taip plečiasi branduoliai.* Lietuvoje tai Klaipėdos raj., Kauno raj., Vilniaus raj., Trakų raj. ir Elektrėnų savivaldybėse. Taigi šios savivaldybės suformuoja tris branduolius su kvaziperiferijomis, kurios Lietuvoje yra tarsi modernios socialinės raidos flagmanai urbanizacijos atžvilgiu. Stebina kai kurių viešojoje erdvėje išgirtų miestų padėtis, tokių kaip Druskininkų, Birštono ar Visagino. Jie vertinant modernią socialinę raidą išsiskiria kaip mažesnio lygio zonos.

Tai kodėl jie atrodo kaip modernumo simboliai? Kaip išryškinta teorinėje dalyje, I. Wallerstein teigė, kad rekapitalizacija yra ypač svarbi. Šie miestai tarsi dirbtinai išlaikomi ir jeigu jie nepradės vystyti kitų svarbių punktų moderniai socialinei raidai, jie užstrigs esamojoje situacijos arba net pradės regresuoti kaip JAV miestas Detroitas, kuriame dėl vienos srities išvystymo moderni socialinė raida buvo ypač sparti, bet šiai sričiai patyrus sulėtėjimą, visas miestas pradėjo nykti.

Aptariant **globalios komunikacijos** sritį, pirmiausia modernume labai svarbus rodiklis yra migracija. Migracijos kryptys parodė, kad periferinės zonos nepritraukia darbingo amžiaus žmonių ir juos pritraukia didieji miestai arba didesni periferiniai branduoliai. Taip kaimiškose teritorijose mažėja gyvenančių asmenų skaičius. *Daugėja retai apgyvendintų teritorijų (RAT).* Didėjantys gyvenamosios erdvės ir infrastruktūros vystymo tempai branduoliuose ir kvaziperiferijose dar labiau skatina migraciją į šias savivaldybes.

Todėl kyla grėsmė, kad didės socialiniai ir ekonominiai skirtumai tarp miestietišku ir kaimo (su vyraujančia kaimo gyventojų struktūra) regionų.

Čia dėl migracijos jau trūksta darbo jėgos. *Todėl šios periferinės savivaldybės tampa tarsi socialiai pažeidžiamų asmenų sankaupos, kurios taip pat plečiasi.*

Vidutiniai branduoliai, kaip Kaunas, Klaipėda, Šiauliai, Panevėžys, pradeda nepritraukti asmenų į juos (tai pastebime ypač intensyviai nagrinėjant migracijos srautų pokyčius). Tai yra užprogramuotos problemos Lietuvos vystymesi, nes moderni socialinė raida tarytum neturės resursų toliau išlaikyti tempą. Šį regioną pradės nukonkuruoti kiti regioniniai ir globalūs branduoliai. Lietuvoje kils skurdo grėsmė šiuose pažeidžiamuose regioniniuose, periferiniuose branduoliuose ir periferiniuose regionuose, jeigu nebus siekiama pereiti į vėlyvąjį modernumą, kuriame migracija praranda savo reikšmę.

Vis tik vėlyvajame modernume galime pastebėti (kitame modernios socialinės raidos etape), kad migracijos intensyvumas sumažėja ir labiau svarbūs tampa globalūs ryšiai. *Naujosios technologijos leidžia gyventi ne branduolio savivaldybėje, bet dirbti jo naudai. Tai tarsi periferinių regionų rekapitalizacija.* Taip pat Lietuvoje būtina aktyviau vykdyti regioninę politiką ir didinti mažiau apgyvendintų teritorijų ekonominį (investicinį) patrauklumą. Daugiau dėmesio tikslinga skirti ir Kauno, Panevėžio bei Šiaulių miestų raidai, nes juose sparčiai mažėjantis gyventojų skaičius gali ateityje apriboti šių savivaldybių ekonominės raidos perspektyvas.

Verslumo rodikliai modernume parodo šios teritorijos galimybę pritraukti ūkio subjektus ir vėlyvajame modernume tai vienas svarbiausių rodiklių, kuris nukonkuruoja kitas sudedamąsias dalis. Jis skatina geresnę situaciją infrastruktūros vystyme, skatina globalią komunikaciją.

Kuriantis įmonėms toje teritorijoje, jos keičia savivaldybės gyventojų įpročius. Skatina juos siekti aukštesnės kvalifikacijos, mažina migracijos srautus iš jos ir pritraukia daugiau įmonių į šią teritoriją. Taigi šiuolaikiniame pasaulyje tai vienas iš sėkmės rodiklių, kurio įtaka tik didėja, nes valstybės net perduoda daugelį savo funkcijų joms. Pavyzdys sėkmingos įmonių veiklos yra Silicio slėnis Kalifornijos valstijoje JAV. Lietuvoje tokios vietos potencialiai gali susiformuoti aplink didesnius verslo centrus, mokslo miestelius.

Vertinant Lietuvos įmonių kaitos pokyčius pastebime, kad savivaldybės, turinčios daugiau įmonių, yra atsparesnės ekonominėms krizėms. Taip pat jos pritraukia daugiau įmonių, o ir kiti modernios socialinės raidos rodikliai yra geresni. Todėl kur įmonių yra daug lyginant su kitomis savivaldybėmis formuojasi branduoliai ir įmonės tampa tarsi jų varikliai.

Infrastruktūra – tai socialinės raidos būtinybė. Ją galima interpretuoti keliais būdais. Vienas tipas yra kelių, geležinkelių, vamzdynų ar panaši infrastruktūra, o vėlyvajame modernume jau naujosios technologijoms būtina infrastruktūra. Jos pobūdis skiriasi. Jeigu pažvelgtume į modernios socialinės raidos žemėlapi, pastebėtume, kad ji intensyvesnė prie pirminės infrastruktūros objektų.

Analizuojant šios srities įdomybes galime pastebėti, kad privačių automobilių skaičius 2004 m. visur buvo gan didelis, bet tęsiantis moderniai socialiniai raidai, kaimiškuose regionuose ji pasireiškė automobilių skaičiaus didėjimu, o miestietiškuose, atvirkščiai, jų mažėjimu, nes daugelis pradeda naudotis viešąja infrastruktūra arba globalios komunikacijos priemonėmis.

Taigi šis rodiklis parodo, kad periferinės Lietuvos dalys yra modernumo etape, kuriame daugėja privačių automobilių, nes reikalingos ilgos kelionės, o miestietiškoje savivaldybėje kaip tik jų mažėja ir jos yra vėlyvojo modernumo laikotarpyje. Ši tendencija vis labiau ryškėja, kad kuo toliau vyksta moderni socialinė raida – tuo mažiau automobilių tenka 1000 gyventojų.

Branduoliai taip pat pritraukia tarptautinius srautus asmenų ir prekių. Vilniaus, Kauno, Palangos oro uostai realiai aptarnauja branduolio savivaldybes, kurios bando konkuruoti tarpusavyje. Mažesniajame branduolyje Šiauliuose oro uostas nėra gyvybingas vystant civilinę aviaciją, nes modernios socialinės raidos indeksas rodo, kad čia daugelyje sričių yra problemų, kurios tik gilėja.

Sprendžiant periferijos vystymo klausimus labiau reikia orientuotis į infrastruktūros vystymą, kuri būtų skirta auginti kitus rodiklius, o ne kurti tik susisiekimo galimybes, nes jeigu ta teritorija nėra tarp branduolių – tai nesukuria postūmio moderniai socialinei raidai, kuris leistų sumažinti socialinį ir ekonominį atotrūkį tarp savivaldybių.

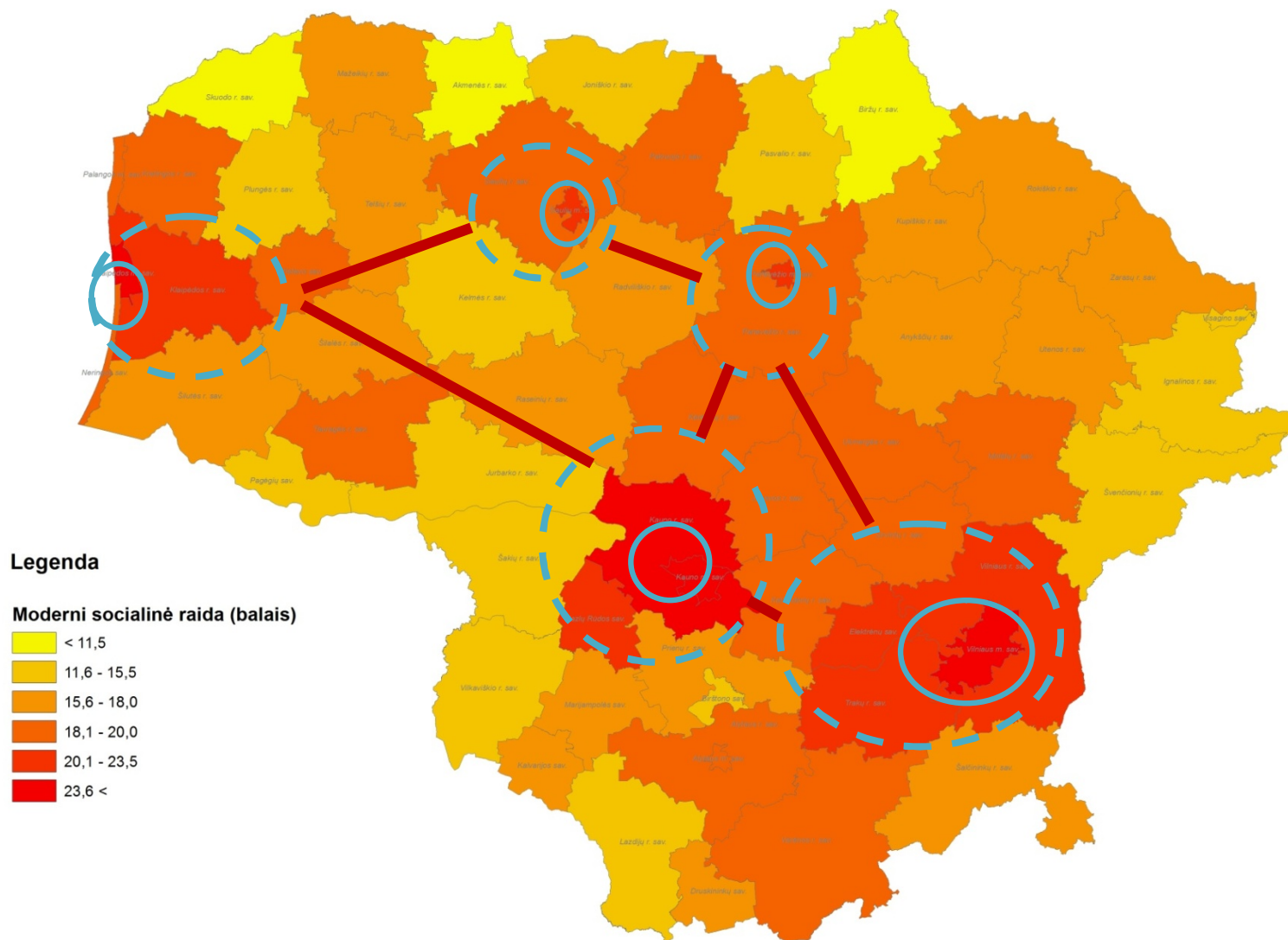

Politinė struktūra susijusi su modernia socialine raida, kuri Lietuvoje labiau vyksta savivaldybėse, kuriuose renkama liberalių pažiūrų partijos, pilietiniai judėjimai ir politikai. Kuo labiau vyrauja miesto gyventojų struktūra savivaldybėje – tuo mažiau balsuojama už kairiųjų partijas (Lietuvos vyriausioji rinkimų..., 2015). Nors gąji nuomonė, kad už dešiniuosius (pirmiausia, Tėvynės sąjungą-konservatorius) balsuojama miestietiškuose regionuose, pastebima, kad 2015 m. savivaldybių rinkimuose juos rinko labiau periferinėse zonose (Lazdijų, Skuodo, Šilalės sav.).

Lietuvoje susidaro priklausomybė, kaip vyksta moderni socialinė raida savivaldybėse ir kaip tai susiję su gyventojų pasirinkimu. Pirmiausia, periferiškiausios zonos, kur moderni socialinė raida lėčiausiai vyksta, renkami dešinieji politikai. Regionuose su truputėlį labiau vyraujančia kaimo gyventojų struktūra, įsivyrauja kairiosios partijos, o branduoliuose liberalesnių pažiūrų preferencijos. Tai gali būti sietina su verslumo skatinimu, nes tai vienas svarbiausių faktorių modernioje socialinėje raidoje.

Tapatinimasi su liberalizmu galime laikyti vienu iš modernios socialinės raidos požymiu, nes tada ir verslumo, ir demokratijos lygis yra gan aukštas. Aišku, Lietuvoje nepasiektas demokratijos lygis, kuris pereiną į anarchiją, kuri neigiamai įtakotų modernios socialinės raidos lygį.

Visas šių rodiklių kompleksas sukuria **teritorinę hierarchinę sistemą**, kuri neatsiejama nuo modernios socialinės raidos. Nors G. Pociūtės (2014) išskirtas preferizacijos lygis ne visą laik atitinka modernios socialinės raidos arealus, nes vyksta priverstinė kai kurių savivaldybių rekapitalizacija, bet bendru požiūriu galime matyti, kad kuo savivaldybės periferingumas yra didesnis – tuo modernios socialinės raidos intensyvumas yra mažesnis. Modernios socialinės raidos rezultatas yra periferingumo lygio kaita savivaldybėse. Modernios socialinės raidos suformuota koncepcija yra platesnė ir apima globalų, regioninį ir lokalinį lygį.

44 paveikslas. Moderni socialinė raida Lietuvoje (2004-2014)
Figure 44. Modern social development in Lithuania (2004-2014)

Moderni socialinė raida be globalios įtakos nevyksta. Lietuva šiame darbe daugiau nagrinėta regioniniu ir lokaliu lygiu, kuriame išryškėjo regioniniai branduoliai, kvaziperiferijos ir periferijos, bei jų vidinė struktūra.

Apibendrinant modernios socialinės raidos teritorijas Lietuvoje galime pastebėti, kad intensyviausia moderni socialinė raida yra Vilniaus, Kauno, Klaipėdos branduoliuose. Mažiau intensyvi yra Panevėžyje, Šiauliuose ir regionus branduolius supančiose kvaziperiferijose. Aptariant kitus miestus galima pastebėti, kad jie neformuoja kvaziperiferijos ir juose modernios socialinės raidos intensyvumas nėra didelis.

Pati silpniausia moderni socialinė raida yra pasienio zonose, kur formuojasi kvaziperiferijos ir toliau nuo branduolių nutolusiuose regionuose. Tai susiję su sistema, kad visus resursus sutraukia branduoliai ir šių teritorijose didėja atotrūkius tarp modernios socialinės raidos intensyvumo ir ją suformuojančio komplekso (branduoliuose didėja verslumo, globalios teritorinės, hierarchinės sistemos rodiklių reikšmė).

Galima pastebėti, kad branduoliai susijungia infrastruktūros elementais. Aplink juos formuojasi labiau intensyvesnės modernios socialinės raidos zonos. Taigi galima teigti, kad branduoliai sąveikauja tarpusavyje ir palaiko vienas kitą.

Didžiausią kvaziperiferinę zoną suformuoja Vilniaus miestas, mažesnes kvaziperiferijas formuoja Klaipėda ir Kaunas. Jos užima daugiau negu vieną savivaldybę. Šiauliai ir Panevėžys formuoja nedidelę kvaziperiferiją ir tai yra požymis, kad šie branduoliai nyksta. Tai įtakos ne tik jų situaciją, bet ir aplinkinius infrastruktūros elementus, kurie jungia su kitais branduoliais. Gali sulėtėti moderni socialinė raida Kėdainių, Ukmergės, Širvintų, Jonavos ir Molėtų savivaldybėse ir pablogėti ekonominė ir socialinė situacija jose.

Galima pastebėti, kad modernios socialinės raidos intensyvumas skiriasi Lietuvos savivaldybėse. Taigi kur ji vyksta intensyviausiai – šios savivaldybės kuria dar didesnę atotrūkį tarp pasienio savivaldybių ir šių branduolių. Vidurio, pietų ir pietryčių savivaldybėse yra užuominos apie

galimybę susiformuoti regioniniams branduoliams, kurie apjungtų Vilniaus ir Kauno branduolius ir jų kvaziperiferijas. Tai sumažintų šio regiono kai kurių savivaldybių atotrūkį.

3.10. Modernios socialinės raidos prognostinio modelio sukūrimas

Interpoliuojant reikšmes tarp modernios socialinės raidos įverčių kraštutinių reikšmių, suformuoti trys modeliai. Jie nusako neutralų, pesimistinį ir labai pesimistinį modelį, kaip keisis moderni socialinė raida (intensyvės ar lėtės) skirtingose Lietuvos savivaldybėse.

Neutraliame modelyje laikyta, kad moderni socialinė raida judės teisine priklausomybe tarp kraštutinių taškų santykinis atotrūkis tarp Lietuvos savivaldybių nedidės. Jame naudotas pokyčio koeficientas $k=1$. Šis modelis atspindi galimybes, kai vyksta intensyvus rekapitalizacijos procesas Lietuvos periferinėse savivaldybėse.

Antrasis modelis, pesimistinis, kuriame išlieka dabartinės kaitos tendencijos, kai tarp 2004 ir 2014 metų atotrūkis skirtingose rodiklių reikšmėse didėjo. Čia naudojamas suvienodintas koeficientas $k=1.2$. Tai atspindi situaciją, kai proceso intensyvumas nesikeičia ir tempas išlieka toks pats.

Trečiasis modelis suformuotas labai pesimistinėmis prognozėmis, jeigu atotrūkis toliau didės ir tas procesas eksponentiškai greitės. Tokiu atveju prognostiniame modelyje panaudotas modernios socialinės raidos koeficientas $k=1.4$.

Pirmajame modelyje išryškėja, kad pasiliktų visi esami penki branduoliai, kurie po truputėlį silptų besiformuojant Vilniaus branduoliui, Klaipėdos, Kauno, Klaipėdos miestai formuotų vis didesnes kvaziperiferijas. Susilpnėtų Šiaulių ir Panevėžio branduoliai ir formuotų bendrą kvaziperiferiją.

Antrajame modelyje pastebime, kad susiformuoja trys regioniniai branduoliai – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos. Sunyksta Šiaulių ir Panevėžio branduoliai ir jų kvaziperiferijos. Atskirtis tarp pasienio zonų ir didžiųjų miestų stipriai išauga. Galima pastebėti, kad susidarius tokiai situacijai didžioji dalis

gyventojų Lietuvoje gyventų trijuose didžiausiuose miestuose, o ne periferinėse zonose, o valstybės ateitis koncentruotųsi šiuose miestuose, kuriuose moderni socialinė raida toliau stiprėtų.

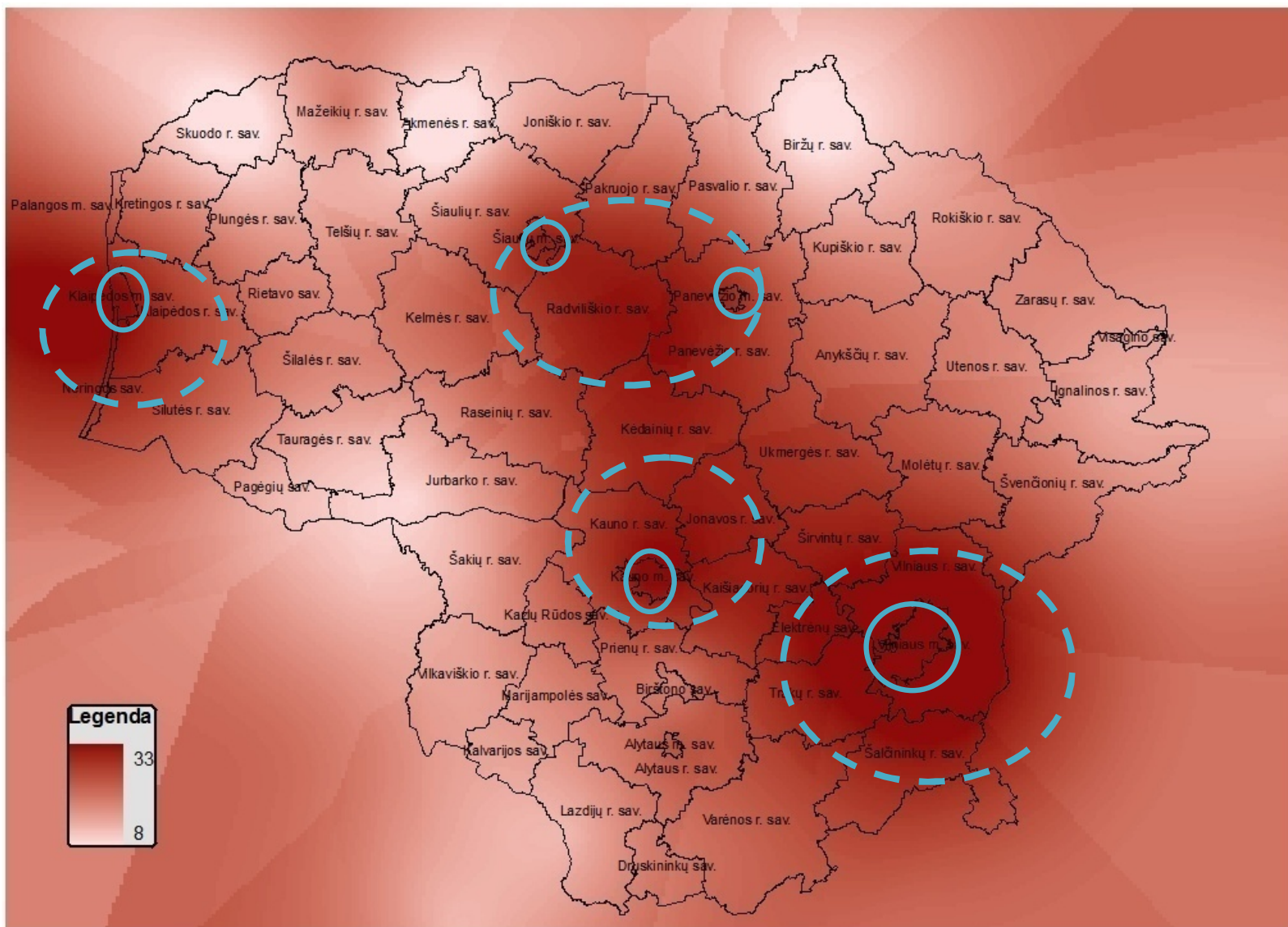
Trečiajame modelyje susiformuoja tikras regioninio tipo branduolys su savo gan didele kvaziperiferija (nutolusias savivaldybes įtraukia) ir integruojant Kauno branduolį, kuris pradėtų trauktis ir taptų tarsi kvaziperiferija. Šiaulių ir Panevėžio zonos taptų periferijos. Klaipėda vis tik išliktų su savo branduoliu, nes ji nutolusi nuo Vilniaus gan dideliu atstumu ir toliau sėkmingai vystytųsi. Pasienio zonos taptų visiškoms periferijomis, kurios net gavus rekapitalizaciją nelabai galėtų atsigauti, nes trūktų žmogiškųjų resursų.

Galima pastebėti, kad visuose trijuose modeliuose prasčiausia situacija būtų pasienio zonose, truputėlį intensyvesnė moderni socialinė raida savivaldybėse, per kurias yra nutiesti pagrindiniai keliai ir geležinkeliai, jungiantys regioninius Lietuvos ir užsienio branduolius.

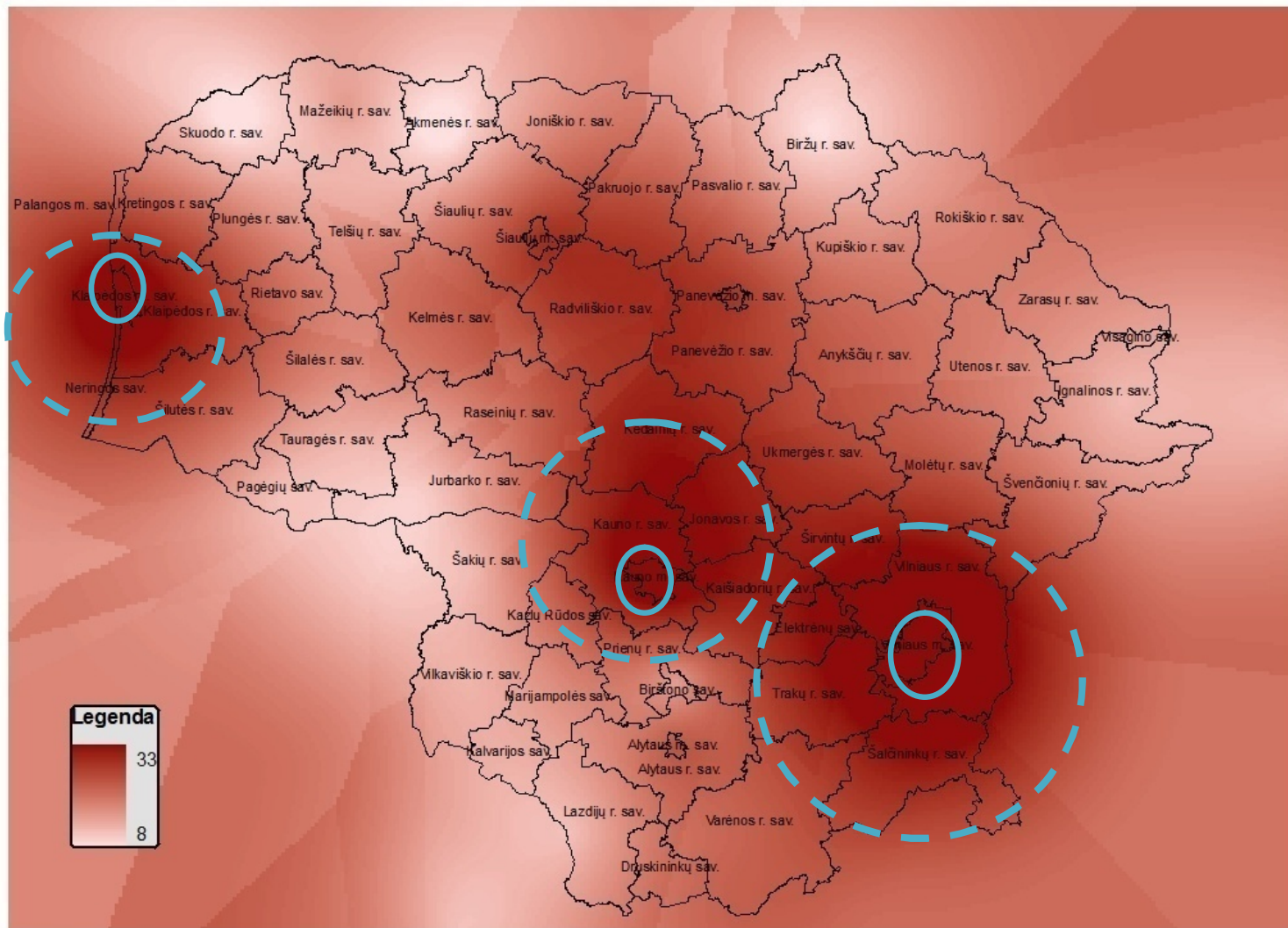
Tolygiam Lietuvos valstybės vystymuisi geriausias scenarijus būtų pirmasis, kai branduolių sąskaita būtų rekapitalizuojama periferija. Vis tik tai sukeltų ne tokį greitą branduolių vystymąsi, kuriuos pradėtų nukonkuruoti Minsko, Rygos branduoliai.

Antrasis modelis parodė, kad galima būtų konkuruoti su kitais užsienio branduoliais suformuojant tris branduolius, bet Kauno branduolys būtų gan silpnas, o Šiauliai ir Panevėžys taptų tarsi Kauno ir Vilniaus tolima kvaziperiferija.

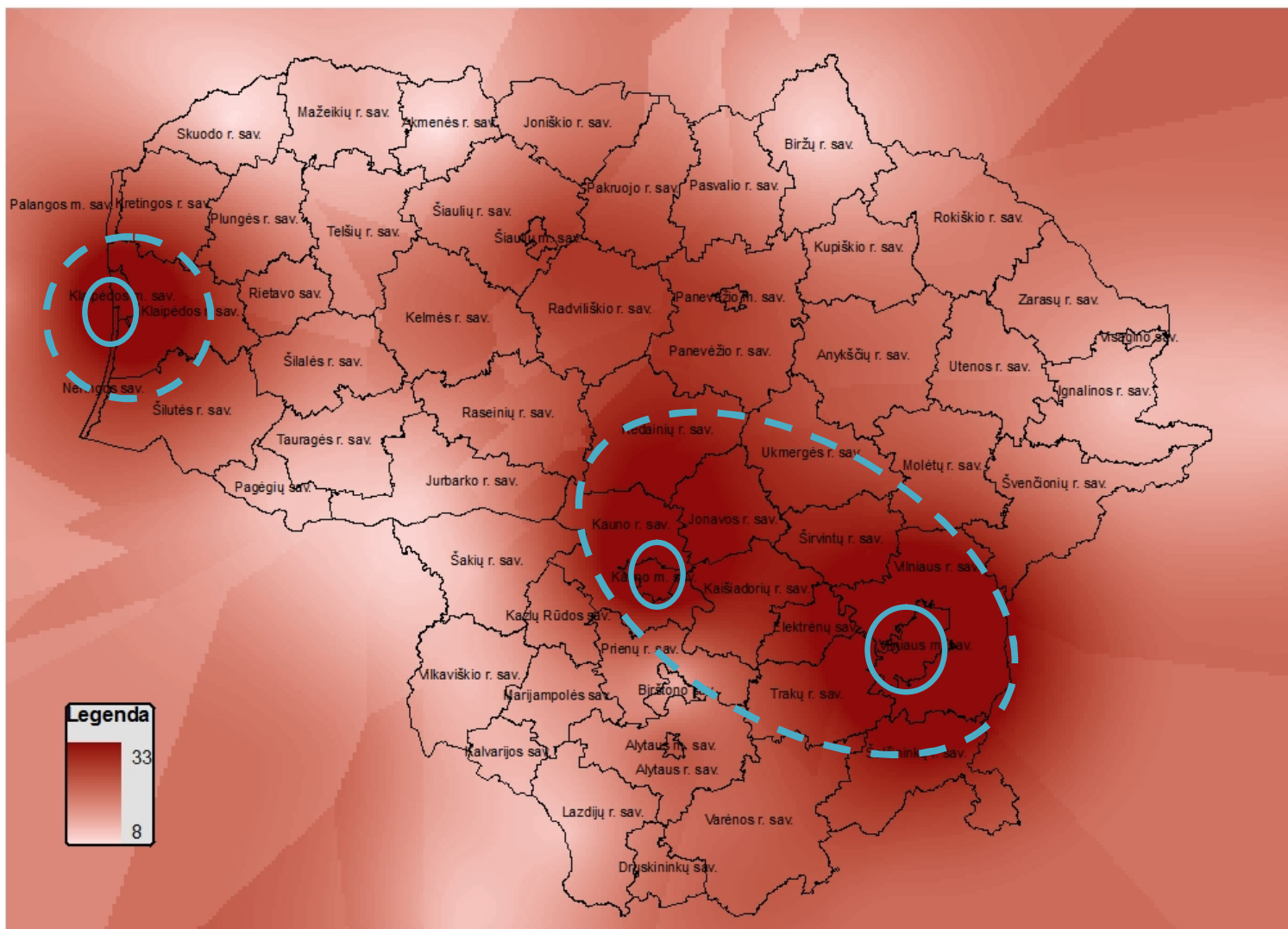
Trečiajame modelyje susiformuotų labiausiai nepalanki situacija tolygiam Lietuvos vystymui, kai regioninė tolygaus vystymo politika neduotų jokios naudos. Tada susiformuotų galingas Vilniaus–Kauno branduolys su didele kvaziperiferija, kuri konkuruotų net su Rygos, Minsko, Varšuvos regioniniais branduoliais. Tai atspindėtų Vilniaus-Kauno dipolio idėją, kurios pagrindiniuose argumentuose minima, kad susijungimo į Dipolį procesai vyksta dėl metropolizacijos proceso (Vanagas, 2007).

45 paveikslas. Lietuvos modernios socialinės raidos neutralus modelis (2019)
Figure 45. Neutral model of modern social development in Lithuania (2019)

46 paveikslas. Lietuvos modernios socialinės raidos pesimistinis modelis (2019)
Figure 46. Pessimistic model of modern social development in Lithuania (2019)

47 paveikslas. Lietuvos modernios socialinės raidos labai pesimistinis modelis (2019)
Figure 47. Very pessimistic model of modern social development in Lithuania (2019)

Šis scenarijus yra galbūt geras šalies konkurencingumui, bet labai neigiamas periferinėmis zonoms, kurios tarsi tampa atskiru nepasiturinčiu, beveik nesivystančiu regionu (didėja atskirtis). Taigi čia reikia nuspręsti, kokį scenarijų panaudoti. Ar labiau taikyti regioninę politiką palaikant periferijas branduolių sąskaita ar labiau taikyti regioninę politiką, skatinančią keltis į didžiuosius miestus bei juos paruošiant regioninei ir globaliai konkurencijai.

Išskiriant periferijos ir branduolio matematinę reikšmę nustatytas vidutinis nuokrypis (deviacija). Šis rodiklis apibūdina duomenų pasiskirstymą aibėje. Jis paskaičiuojamas pagal formulę, nurodytą 46 paveikslėlyje.

Klasifikuojant pagal vidutinį vidurkį išskirtos šešios dalys ir atskirtas regioninis branduolys ir jo kvaziperiferija, bei jo periferija bei periferijos (lokaliniai) branduoliai, (lokaliniai) kvaziperiferijos ir (lokalinė) periferija.

Pastebima, kad savivaldybės išsidėsto scenarijuose pagal Hauso kreivę ir neutraliajame modelyje yra nenukrypusi nei į vieną pusę, o kuo pesimistiškesnis modelis, tuo labiau kreivė pajudėjusi link kairės pusės, ir savivaldybės pagal modernios socialinės raidos rodiklį pasiskirsčiusios labai netolygiai.

Pirmiausia, didėjanti periferija ir mažėjantis branduolio savivaldybių kiekis, bet truputį didėjantis kvaziperiferinių savivaldybių skaičius. Aišku, labai neigiamas pokytis, kad atskirtis tarp lokals periferijos ir branduolio periferijos mažėja. Taigi atskirtis periferijose mažėja, bet regioniniame lygyje atskirtis stipriai didėja.

Labai pesimistiniame modelyje modernios socialinės raidos rodiklio minimumas yra 6, o maksimumas 39. Taigi pokyčių tempas skiriasi ir yra didesnis negu periferijoje 650 proc. Negatyviajame modelyje, branduolyje raida greitesnė yra 407,5 procentų, nes minimumas yra 8, o maksimumas 32,6. Neutraliajame modelyje, branduolyje pokyčiai yra greitesni negu periferijoje 280 procentų. Taigi modernios socialinės raidos pokyčio tempas yra skirtingas prognostiniuose modeliuose, bet visuose atotrūkis tarp branduolio ir periferijos didėja. Kyla pagrįsta abejonė, ar rekapitalizacija reikalinga gelbėjant šias

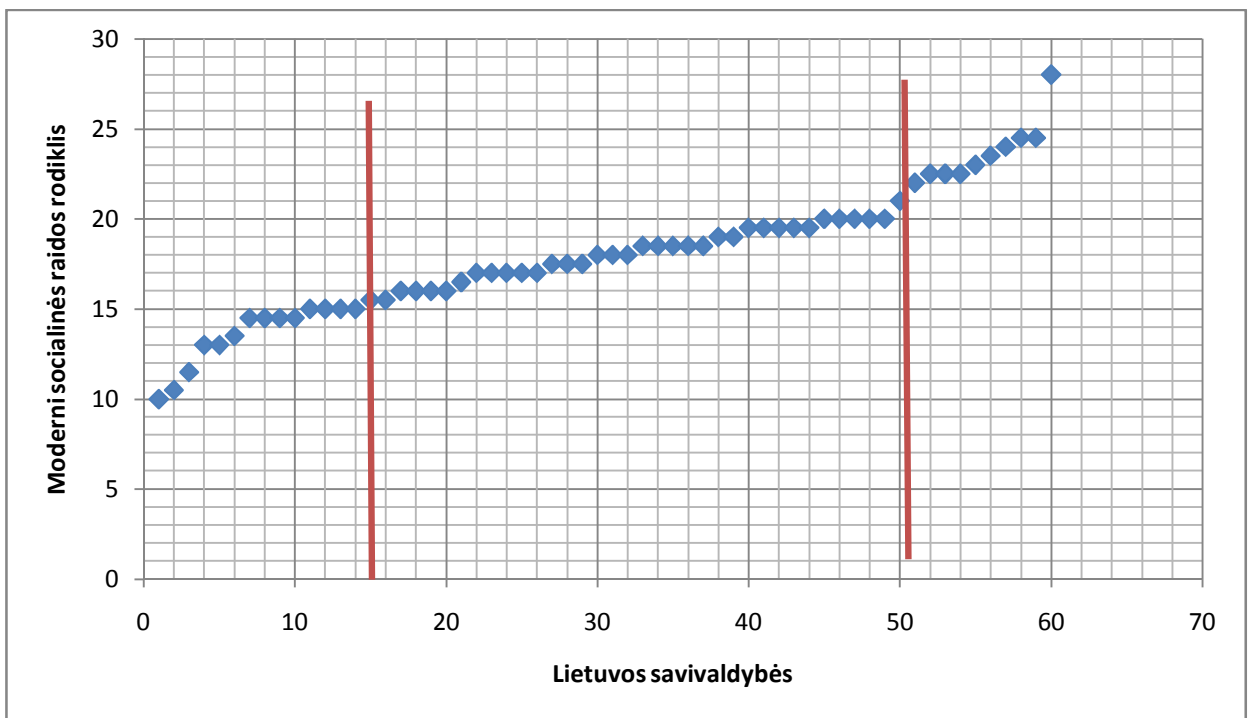
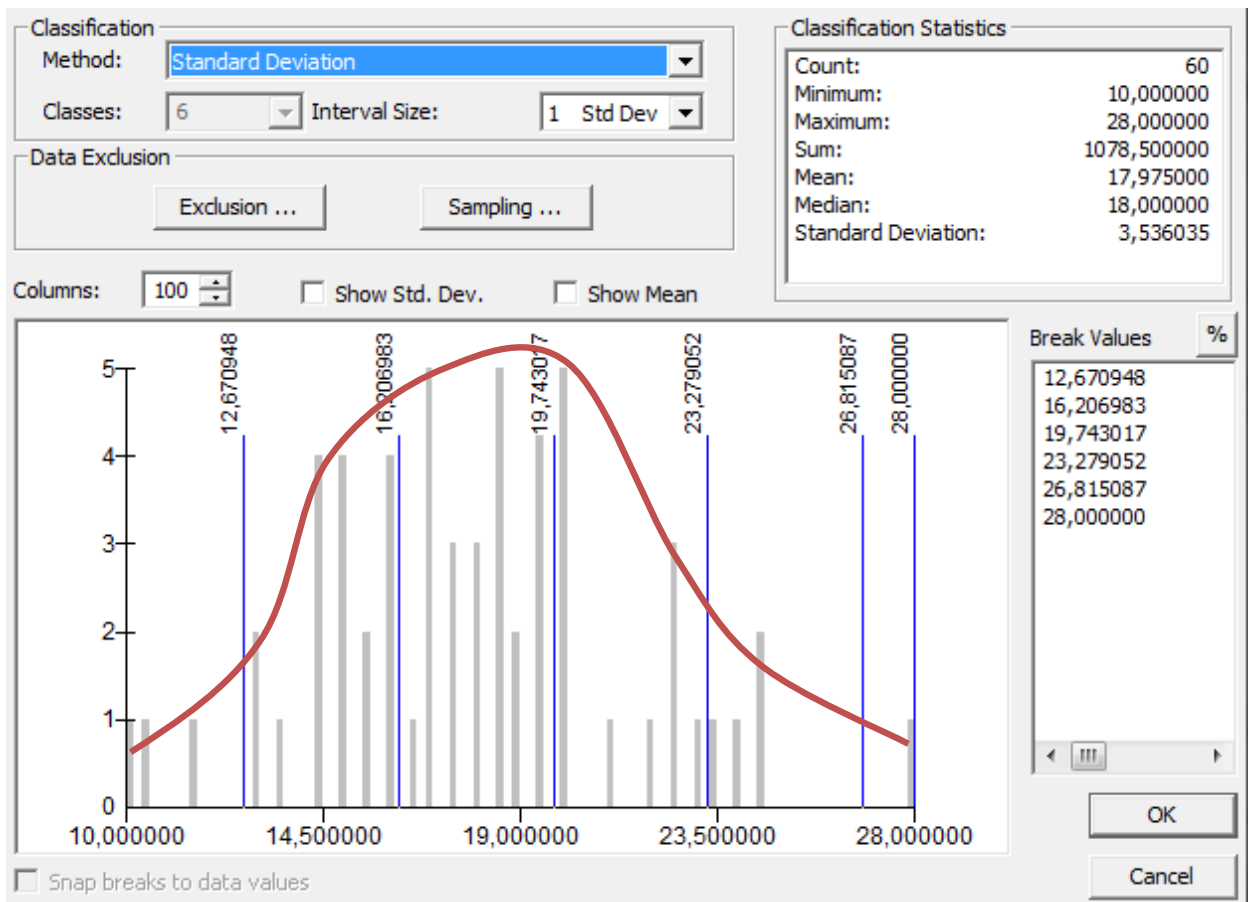
teritorijas ar geriau skatinti globaliojo branduolio atsiradimą skatinant vieno regioninio branduolio augimą.

Nagrinėjant 45-47 paveikslėlį galima pastebėti, kad šalies modernėjimo tempas yra skirtingas skirtinguose modeliuose. Pati lėčiausia bendra moderni socialinė raida yra pesimistiniame modelyje, kur atskirtis neskatinama (vyksta neintensyvus didžiųjų branduolių vystymasis). Antrojoje vietoje yra neutralusis modelis, kuriame matome, kad vykdant regioninę politiką ir rekapitalizuojant periferiją galima pasiekti gerų modernios socialinės raidos rodiklių.

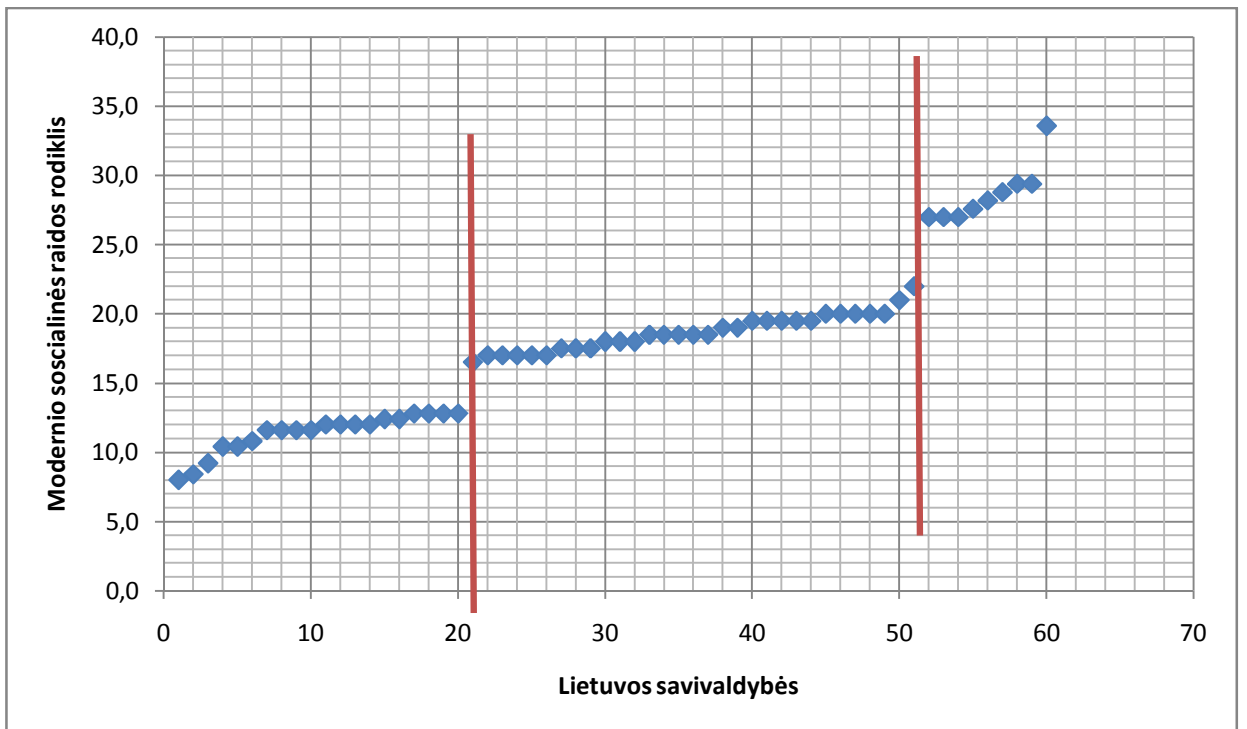
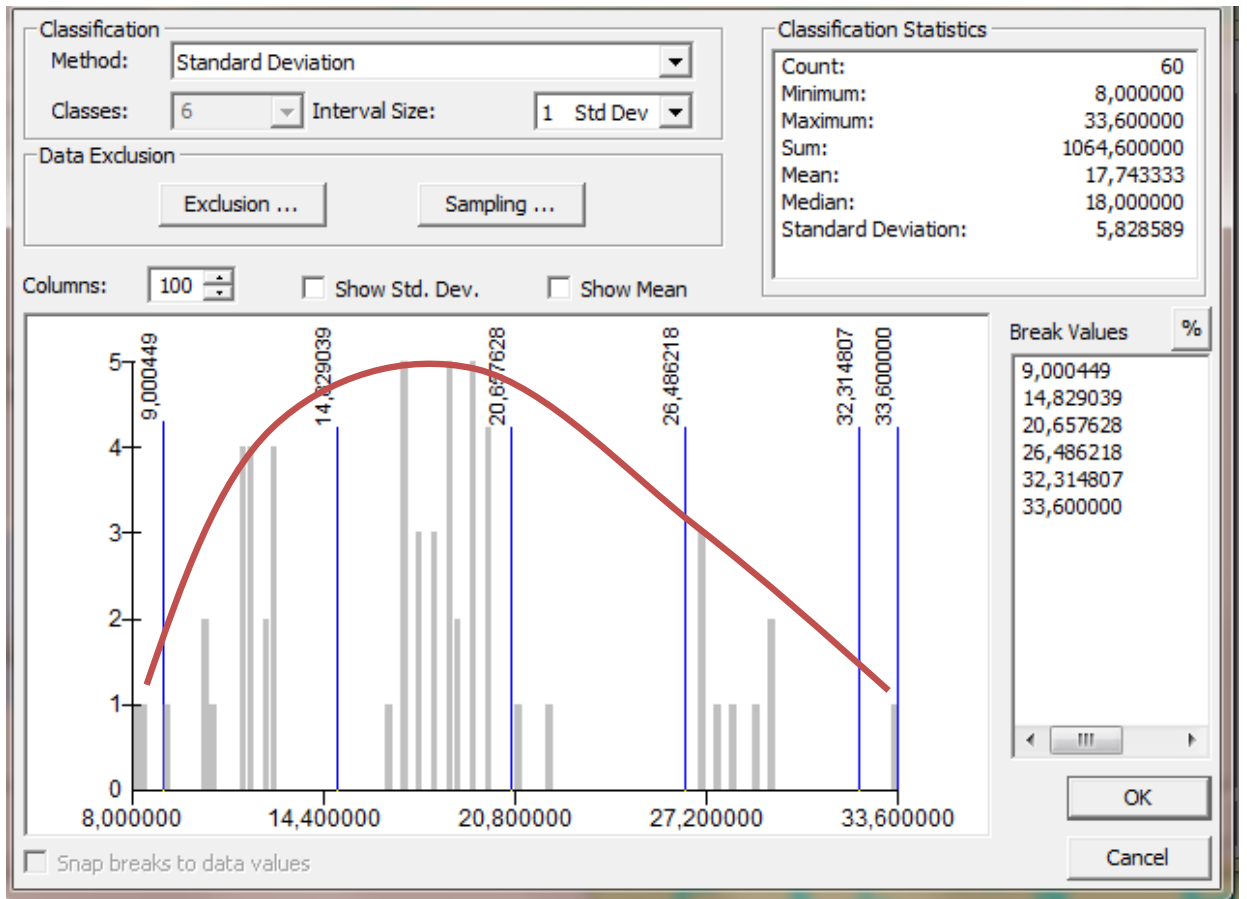
Vis tik sparčiausias modernėjimas valstybėje vyktų, jeigu būtų pasirinktas trečiasis (labai pesimistinis) modelis, kuriame vystomi tik du pagrindiniai branduoliai bei periferija išnaudojama iki galo jos nerekapitalizuojant. Susiformuoja greitai besivystantys centrai, kurie tampa konkurencingi regioniniu lygiu, bet buvę mažesni branduoliai ir periferiją tampa stipriai atskirta, be didesnių perspektyvų. Jose formuoja nepalanki socialinė ir ekonominė aplinka gyventi ir vystyti gyventojų veiklas.

Peržvelgiant santykį tarp periferijos ir branduolio pastebime, kad didžiausia atskirtis 2 (pesimistiniame) modelyje (čia didžiausi periferijos plotai), o trumpalaikėje perspektyvoje geriausia padėtis 3 (labai pesimistiniame) modelyje, kuriame nors susiformuoja du branduoliai, bet jie turi plačią kvaziperiferiją. Neutraliajame modelyje santykis tarp periferijos ir branduolių ploto stipriai nesikeičia ir ilgojoje perspektyvoje įgyvendinant tvarios plėtros principus jis būtų priimtinesnis, bet sukeltu konkurencingumo sumažėjimą tarp regioninių branduolių ir Lietuvos didieji miestai taptų regioninė kvaziperiferija.

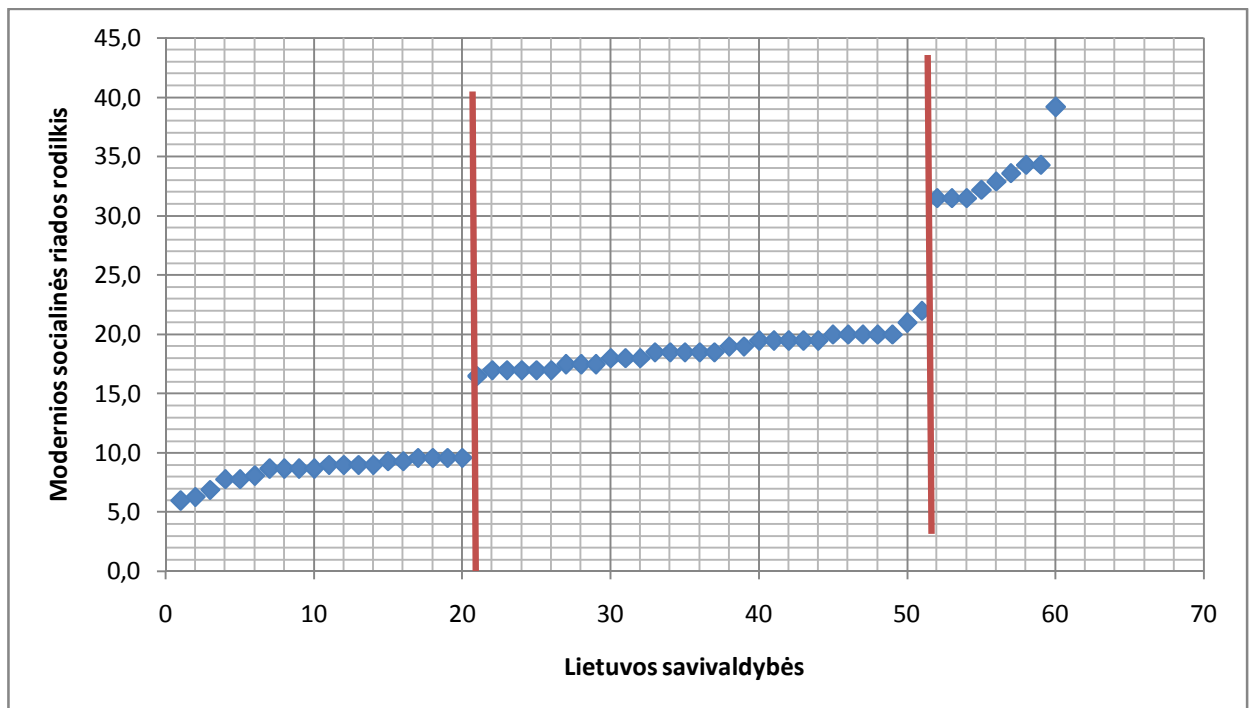
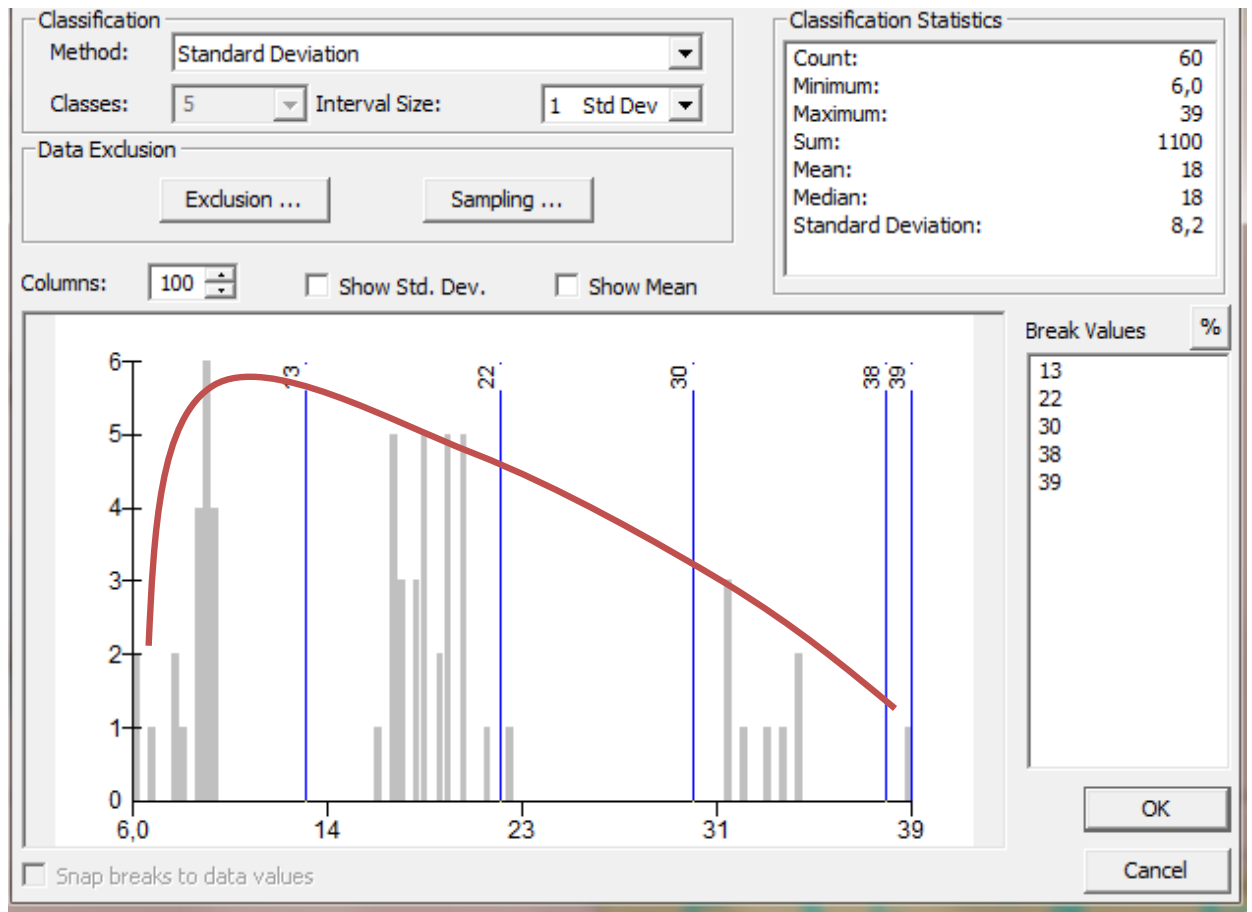
Apibendrinant šiuos modelius, remiantis 48-50 paveikslėliu, galima teigti, kad didžiausia atskirtis susiformavusi įgyvendinus trečiąjį (labai pesimistinį) modelį, o mažiausia atskirtis liktų padėjus palaikyti pirmąjį (neutralų) modelį. Jis labiausiai atspindėtų tvarios plėtros koncepciją. Sparčiausiai moderni socialinė raida vyktų įgyvendinus trečiąjį (labai pesimistinį) modelį, bet jis konkuruotų su kitais regioniniais branduoliais ir ilgojoje perspektyvoje jį galėtų nukonkuruoti ir jis pradėtų irgi nykti.

48 *Paveikslas. Neutraliojo modelio savybės*
 Figure 49. *Feature of neutral model*

49 paveikslas. Pesimistinio modelio savybės
 Figure 50. Feature of pessimistic model

50 paveikslas. *Labai pesimistinio modelio savybės*
Figure 51. *Feature of very pessimistic model*

Lietuvoje svarbu įgyvendinti regioninę politiką, kuri būtų teisinga. Labai svarbu, kad neįvyktų 2 (pesimistinis modelis), kurio įsigyvendinimas yra pats realiausias, nes atskirtis tarp savivaldybių po truputėlį didėja, bet bendra moderni socialinė raida nėra tokia sparti. Pirmasis variantas yra skatinti tolygų šalies vystymą pagal tvaraus vystymo idėjas išnaudojant branduolius ir gelbėjant periferiją. Tokiu atveju būtų daug nepasitenkinimo tarp miesto gyventojų. Kitas scenarijus regioninę politiką taikyti visiškai išnaudojant periferiją ir visą kapitalą nukreipiant didžiųjų branduolių vystymui. Tam prireiks rimtų politinių, socialinių ir ekonominių sprendimų, kuriuos reikia skubiai įgyvendinti, kad „nieko neveikimas“ neįsigyvendintų antruoju modeliu, kuris pakenktų Lietuvos konkurencingumui regioniniame ir net kartais globaliajame lygyje.

3.11. Apibendrinimas

Apibendrinant empirinį tyrimą, kuriame naudoti statistikos, kartografavimo ir matematinio modeliavimo metodai, apibūdinta moderni socialinė raida Lietuvos savivaldybėse (regioninis ir lokalinis lygmuo). Pastebėta, kad apžvelgiant aštuonias rodiklių grupes ir jų indikatorius, pokyčiai Lietuvos visuomenėje yra netolygūs.

Išsiskiria trys stiprūs regionai (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos) branduoliai, iš kurių vienas (Kauno) visuose modeliuose po truputėlį silpnėja. Jų modernios socialinės raidos rodiklis yra nuo 24,5 iki 28 balų. Kaune 2 modelyje (pesimistiniame) prognozuojamas pokytis (apie +20%) yra mažesnis negu Vilniaus (apie +30%) ar Klaipėdos (apie 24%). Aplinkui jie formuoja kvaziperiferiją, kurią jie išlaiko ir tuo pačiu išnaudoja (aktyviai naudoja branduolio funkcijoms palaikyti, kai trūksta resursų). Čia modernumo lygis yra mažesnis ir siekia apie 23 balus. Taip pat susiformuoja silpnesni branduoliai, tokie kaip Šiaulių, Panevėžio ir Alytaus (moderni socialinė raida apie 20 balų), kurie yra nykstantys, nes juos nukonkuruoja didesnieji. Taip pat modernumas yra intensyvesnis kvaziperiferijoje negu branduoliuose.

Svarstant apie periferinę dalį – ji formuojasi Lietuvos pasienio zonose ir čia vyrauja apie 10-14 modernios socialinės raidos balų rodiklis. Jis visuose modeliuose prognozuojant penkis metus į priekį parodo, kad liks stabilus ar net toliau lėtės. Šios teritorijos yra mažiausiai tinkamos socialinių bei ekonominių rodiklių pokyčiams. Jose vyksta kitokia moderni socialinė raida negu branduoliuose. Pavyzdžiui, daugėja automobilių, nors branduoliuose jų mažėja ir naudojamos kitos komunikacijos priemonės ir viešasis transportas. Taip pat pokyčiai inicijuojami į teigiamą pusę ne pačios teritorijos (periferijoje), bet daugiau rekapitalizacijos, kuri vyksta per regioninę, ekonominę, socialinės apsaugos politiką. Regioninė politika yra svarbus faktorius pristabdyti globalinius principus Lietuvoje ir palaikyti periferiją gyvybingą.

Taip pat verslas tampa vienas iš šiuolaikinės raidos požymių, kuris kuriasi branduolių ir kvaziperiferijos savivaldybėse. Čia vyrauja didesnės įmonės ir šios teritorijos labiau atsparios ekonominei krizei. Pavyzdžiui, krizės metais branduolio savivaldybėse įmonių skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, net augo.

Jos pritraukia asmenis atvykti iš periferijos ir palaikyti bendrą žmonių skaičių, kuris naudojamas kaip resursai moderniai socialinei raidai. Vis tik pastebima tendencija, kad mažėjant jaunesnių bei kvalifikuotų asmenų periferijoje – jų pradės trūkti ir mažesniuose branduoliuose. Tai lėtins modernią socialinę raidą.

Mažėjant gyventojų skaičiui mažėja įmonių, tenkančių 1000 gyventojų, ir mažėja galimybės pritraukti žmones atvykti į šią teritoriją. Urbanizacija, paneigiant daugelį įsitikinimų, šiose teritorijose po truputėlį auga, nes lieka lokalūs branduoliai – savivaldybių centrai. Didžiuosiuose miestuose-branduoliuose kaip Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, urbanizacijos lygis mažėja, kaip asmenų kėlimosi į kvaziperiferiją (priemiesčius) atvaizdas. Taigi tai du skirtingi modernios socialinės raidos atvaizdai. Vienas, kai lieka nedideli miestai periferijose, o kitas, kai žmonės keliasi į kaimiškas teritorijas, ir urbanizacijos lygis mažėja, nes jų gyvenimo lygis gerėja, įdiegiamos šiuolaikinės komunikacijos galimybės ir formuojasi gyvensena, kai dirbi

branduolyje, o šalia esančios savivaldybės yra panaudojamos ir vystomos gyvenimui, kuris būtų dar geresnėmis sąlygomis.

Sukūrus modelius, kurie skirti modernios socialinės raidos prognozavimui, išryškėjo, kad formuojasi trys scenarijai, kurių rezultatas (skirtingai nuo laiko) bus artimas vienas kitam. Jeigu įvykdžius aktyvią rekaptalizaciją (regioninę politiką), galima pastebėti, kad atskirtis stipriai nepadidėtų, bet branduoliai vis tiek augtų greičiau negu periferija.

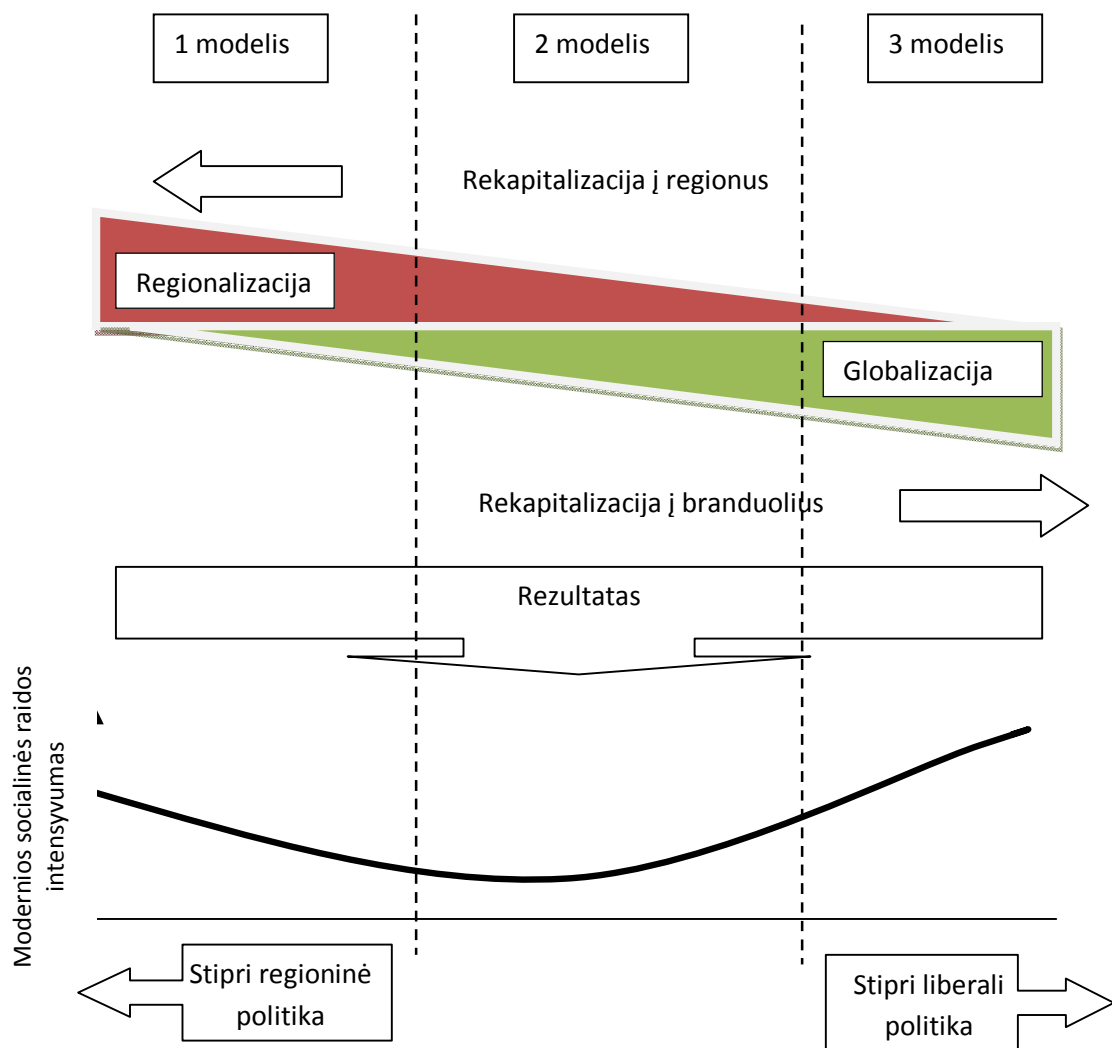
Greičiausia šiuolaikinė socialinė raida vyktų, jeigu būtų atisakyta regioninės politikos, kuri finansuoja periferiją branduolių sąskaita. Tokiu atveju susiformuotų du branduoliai. Vilniaus integruotų Kauną ir jį supančias savivaldybes, kurios formuotų kvaziperiferiją. Jis taptų regioniniu branduoliu, kuris konkuruotų net su mažesniais globaliais branduoliais.

Vyksta *branduolių dinamika*, kuri atsispindi jų pokyčiais – nykimu, augimu, plėtimusi. Kiekvienas iš jų patiria skirtingas vystymosi stadijas. Pavyzdžiui, augant ir didėjant branduoliui padidėja aplinkinė kvaziperiferinė teritorija. Pavyzdžiui, Vilniaus miestui neužtenka Vilniaus raj ar Trakų, bet įtraukiamos jau Širvintų, Elektrėnų savivaldybės.

Kauno miesto branduoliui trūksta resursų bei teritorijos ir jis panaudoja ne tik Kauno rajono, bet ir Jonavos, Prienų, Kazlų Rūdos savivaldybių resursus ir jose paskatina modernią socialinę raidą. Kai 2000 metais buvo įkurtos naujos penkios savivaldybės (Pagėgių, Rietavo, Kalvarijos, Kazlų Rūdos ir Elektrėnų), geriausia sekėsi toms, kurios yra netoli didžiųjų branduolių ir jose pokyčiai yra intensyviausi. Skirtumas modernios socialinės raidos balais yra akivaizdus. Kazlų Rūdoje – 22 balai, Elektrėnuose -21 balai, toliau nuo branduolių esančiose savivaldybėse, pavyzdžiui Pagėgių – 14,5 ar Kalvarijos – 17 balų.

Šie pokyčiai parodo, kad socialiniai, demografiniai, ekonominiai skirtumai tarp šių savivaldybių didėja ir arčiau didžiųjų miestų esančios savivaldybės turi didesnę potencialą vystytis.

Paveikslėlis 51 . Regioninės politikos įgyvendinimo gairės
Figure 51. Stakes of regional policy making

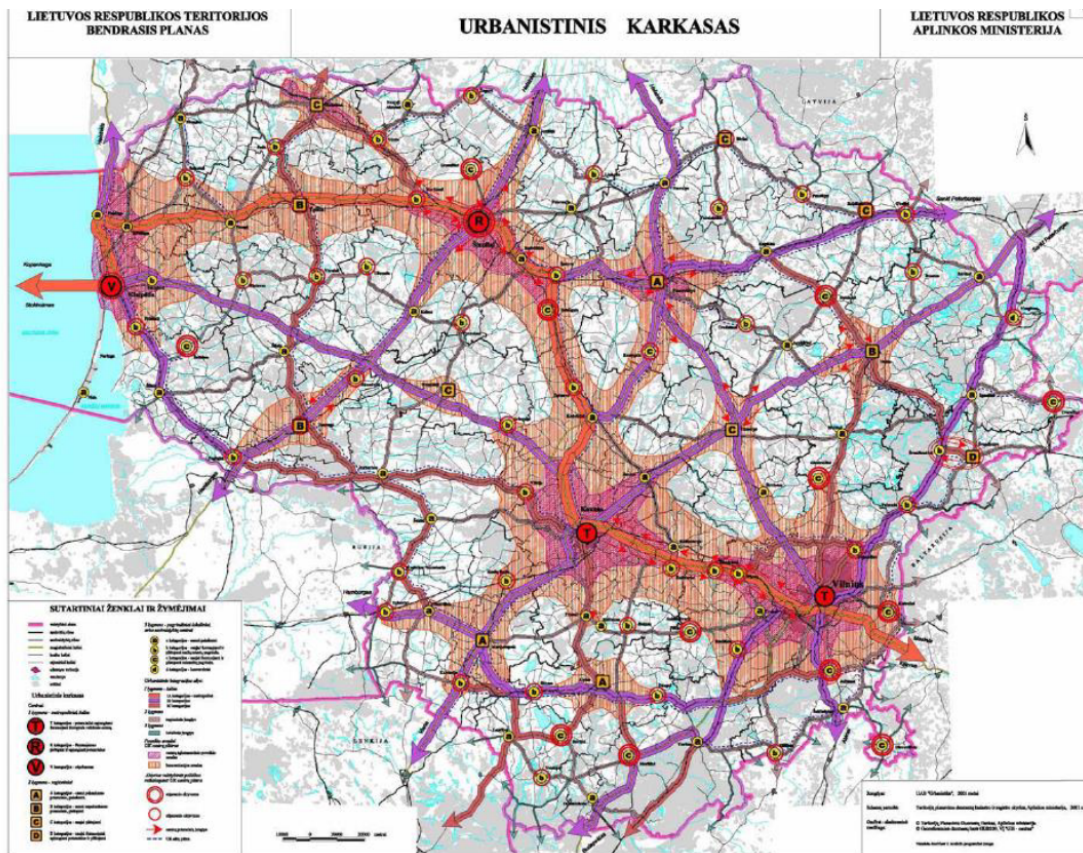
Vykiant regioninę politiką svarbu atsižvelgti į modernią socialinę raidą. 51 paveikslėlyje yra pavaizduota, kaip keisis moderni socialinė raida ir kaip ją galima paveikti vykdant regioninę politiką. Pastebime, kad periferinėms zonoms išlaikyti reikia jas rekapitalizuoti. Tai galima vykdyti dvejais būdais. Pirmasis naudojant vietinius naujus resursus (pirmiausia gamtos) ir sulygininti pokyčių skirtumus (paskatintini juos). Antrasis – tai kai iš branduolių (globalių, regioninių) imami resursai ir perskirstomi aktyviai vykdant regioninę politiką. Tokiu atveju – tai vykdoma regionalizacija. Šiame modelyje atskirtis tarp kraštinių taškų pagal modernią socialinę raidą (periferija-branduolys) nepadidėja.

Vykstant regionalizacijai, vyksta mažesnis globalizacijos procesas. Tai yra gerai, nes toks regionas tampa labiau atsparesnis ekonominėmis ir socialinėmis krizėms, bet jo vystymas sukelia problemų, nes lėtina šalia esančiuose regioniniuose branduoliuose modernią socialinę raidą. Tai sukelia konkurencingumo problemų. Skirtumas tarp periferijos ir branduolių yra apie 180% vertinant pagal periferijos lygį

Vykdamt agresyvią liberalią regioninę politiką, skatinant tik kelis branduolius, galima suintensyvinti modernią socialinę raidą (padidinti iki 39 balų), bet šis kilimas būtų periferijos sąskaita (apie 7-9 balai). Taigi skirtumas tarp pokyčių intensyvumo būtų apie 380 %. Tai perspektyvoje gali suformuoti net 4 kartus besiskiriančias gyvenimo sąlygas. Skurdas įsivyratų periferinėse zonose. Aišku, suformuoti regioniniai branduoliai būtų labai aktyvus, bet panaudojant I. Wallerstein įžvalgas galima teigti, kad juos pradėtų nukonkuruoti globalūs branduoliai. Formuotūsi neigiama perspektyva ir Lietuva taptų kvaziperiferinė valstybė ar net kolonijinio tipo su didelėmis atskirtimis tarp regionų. Šis modelis parodytų globalizacijos įtaką Lietuvos teritorijomis.

Kai nevykdoma aktyvi regioninė politika, o vyksta liberalus skatinimas – formuojasi sistema, kai moderni socialinė raida nepagreitėja, skirtumai tarp periferijos ir branduolių didėja. Skirtumas tarp periferijos ir branduolių susiformuoja apie 24 balus (300 %). Šis atvejis yra labiausiai tikėtinas, nes nevykdoma aktyvi liberali politika bei regioninė politika. Tokiu atveju vienas kitam prieštarauja regionalizacijos ir globalizacijos procesai ir slopina vienas kitą. Tokiu atveju Lietuvos valstybė ir jos teritorijos pralaiminės kovą dėl intensyvesnės modernios socialinės raidos.

Galima apibendrinti, kad vykdamt stiprią regioninę politiką, galima pasiekti modernios socialinės raidos vystymąsi plačioje teritorijoje, o judant link liberalių vertybių, koncentruoti ją ir intensyvinti ją. Pasirinkus antrąjį variantą patektume į labai konkurencingą aplinką, kurioje Lietuvos branduolius gali nukonkuruoti globalūs centrai. Pats netinkamiausias pasirinkimas yra nepasirinkti nieko ir netaikyti nei regioninės politikos, nei liberalios politikos vystant branduolius.

52 Paveikslas. Lietuvos Respublikos bendrasis planas (LR Seimas, 2015)
Figure 52. Lithuanian Republic common plan (LR Seimas, 2015)

Nuo 2002 galioja Lietuvos bendrasis planas, kuriame nurodomos svarbūs karkasai. Tarp jų ir socialinio karkaso pavyzdys – Urbanistinis karkasas. Jame labiausiai skatinama raida bei teritorijos vystymas branduoliuose ir juos jungiančiuose teritorijose.

Skatinama raida Vilniaus, Kauno, Klaipėdos branduoliuose ir mažesniuose Telšių, Mažeikių, Tauragės, Jonavos, Ukmergės, Utenos, Marijampolės, Šiaulių, Panevėžio ir Alytaus zonose. Pagal 2004-2014 metų modernios socialinės raidos analizę, galime teigti, kad ši iniciatyva, išlaikant mažesnius brandulius, iš dalies pasiteisino tik Šiaulių, Ukmergės, Jonavos ir Alytaus zonose. Tai susiję su jų artumu nuo kitų branduolių ir išvystyta europine infrastruktūra, jungiančia juos su pagrindiniais Lietuvos ir regiono ekonominiais, socialiniais centrais.

Svarbu skatinti pokyčius teritorijose, kurie indikuoja modernią socialinę teritoriją administraciniame vienetu. Jie atsispindi vertinant pagal aštuonias rodiklių kategorijas. Jos parodo netikėtus pokyčius, kurie modernumą atskleidžia skirtingais būdais. Pavyzdžiui, urbanizacija periferijoje yra modernumo požymis, bet branduoliuose tai jau nėra modernumo atspindys, o kaip tik prasidėjusios stagnacijos požymis. Juk stiprėjančiam branduolyje moderni socialinė raida sukuria suburbanizacijos procesus į kvaziperiferines zonas (supančiąsias savivaldybes). Taigi tas pats procesas gali būti skirtingų formų skirtinguose teritorijose.

Atsižvelgiant į prognostinius scenarijus galima taikyti regioninę politiką, kuri būtų netradicinė šiuolaikiniame pasaulyje. Tai koreguotų *branduolių dinamiką*. Pavyzdžiui, didžiųjų valstybės resursų nukreipimas periferijos refinansavimui, kad ji galėtų vystytis panašiu tempu kaip ir branduoliai. Tokiu atveju nedidėtų socialinė, demografinė, ekonominė atskirtis. Kitas regioninės politikos pavyzdys galėtų būti skatinti didinti atskirtį tarp periferijos ir branduolių, kad būtų palaikomas modernios socialinės raidos tempas bei konkurencija globalizacijos sąlygomis. Vis tik tai būtų tik resursų pritraukimas, kad vėliau būtų galima rekapitalizuoti periferines savivaldybes, kuriose gyventų nedaug ir reikiamų resursų nereikėtų ypač daug.

IŠVADOS

1. Moderni socialinė raida – tai elgesio tradicijų kaita sukeliant pokyčius, kurie formuoja ateitį ir yra įvairialypiai bei keičiasi priklausomai nuo ją lemiančių aštuonių indikatorių grupių (socialinės struktūros, gamybinės jėgos, infrastruktūros, verslumo, globalios komunikacijos, politinės struktūros (demokratijos), urbanizacijos ir teritorinės hierarchinės sistemos).
2. Įvertinus modernią socialinę raidą atspindinčius pokyčius (pagal aštuonias indikatorių grupes) išryškėjo branduolių, kvaziperiferinių ir periferinių teritorijų sistema, kuri parodo I. Wallerstein teorijos veikimą ne tik valstybių (makro lygiu), bet ir savivaldybių lygmeniu (mezo lygmuo), bei paaiškina netolygumus tarp skirtingų Lietuvos vietovių.
3. Atlikta teorinė šaltinių analizė bei empiriniai tyrimai patvirtina teiginį, kad nelygybė užprogramuota skirtinguose teritoriniuose lygiuose ir tarp jų vyksta nelygūs mainai (srautai nukreipti į branduolius), kaip Vilniaus miesto branduolys sutraukia daugelį resursų iš šalia esančių pasienio savivaldybių.
4. Didieji Lietuvos miestai teoriškai turėtų ypač išryškėti kaip resursų akumuliantai, o periferijos dalių rodikliai turėtų būti blogi, o dėl to, kad periferijos ir toliau išnaudojamos – situacija tik blogės ir net nedideli branduoliai dėl resursų trūkumo turėtų pradėti nykti, o didieji stambėti ir kilti kitų sąskaita.
5. Tvarioje plėtroje svarbu taikyti integralų vertinimą, kuriame būtų svarbu ne tik fakto konstatavimas, bet ir proceso – pokyčių vertinimas, kuris atspindi modernią socialinę raidą.
6. I. Wallerstein Pasaulio sistemų teorijos rėmuose vertinant modernios socialinės raidos pasireiškimo erdves galime teigti, kad ji vyksta intensyviausiai globaliajame lygyje, o silpniausiai lokalinio lygio periferijoje.

7. Lietuvoje yra susformavę trys regioniniai modernios socialinės raidos branduoliai – Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, bei susilpnėję ir nykstantys Šiaulių, Panevėžio ir Alytaus branduoliai, o Lietuvos pasienio zonose susiformavusi periferija, kaip Pagėgių savivaldybė ar Skuodo savivaldybė.
8. Vertinant gyventojų skaičiaus pokyčius pastebime, kad absoliučiais skaičiais daugiausiai gyventojų prarado miestai (tai sietina su branduolio plėtimusi į kvaziperiferiją, kaip pavyzdys Klaipėdos m. ir Klaipėdos raj. savivaldybės ar Kauno m. ir Kauno rajono savivaldybės,), bet vertinant santykinai – praradimai didžiausi savivaldybėse su vyraujančia kaimo struktūra ir todėl gyventojų skaičiaus kaita atspindi savivaldybės vystymosi tendencijas.
9. Analizuojant vidutinio gyventojų amžiaus kaitą savivaldybėse galime pastebėti, kad periferijose visuomenė sensta greičiausiai (pvz. Skuodo, Akmenės savivaldybėse medianinis amžiaus vidurkis pasikeitė virš 22 proc.), o kvaziperiferijose senėjimo procesai lėčiau (Klaipėdos Kauno, Vilniaus rajonų savivaldybėse medianinis amžiaus vidurkis beveik nekinta), nes branduoliai integruoja šias teritorijas ir suteikia resursų joms gyvuoti.
10. Modernios socialinės raidos atspindžiai ir pobūdis yra skirtingas tarp branduolių ir periferijos savivaldybių ir atspindi neįprastais pokyčiais: pavyzdžiui didžiųjų miestų savivaldybėse vyksta suburbanizacijos procesai į supančiąją kvaziperiferiją, o periferinėse (pasienio) savivaldybėse – urbanizacija, o taip pat privačių automobilių skaičiaus mažėjimas didžiuosiuose miestuose, o periferinėse zonose – privačių automobilių skaičiaus daugėjimo procesas.
11. Modernios socialinės raidos dinamika gali būti vertinama kaip atskirų teritorijų raidos perspektyvų barometras, kuriame išryškėjo, kad didžiųjų Lietuvos miestų savivaldybės patrauklesnės ekonominei ir socialinei plėtrai (verslo kūrimui, gyvenimui) negu mažesniųjų miestų

savivaldybės ar periferinės savivaldybės, kuriose vyrauja neintensyvūs pokyčiai.

12. Plečiantis branduoliui, jam prireikia ir teritorijos kaip branduolio gyventojams gyvenamosios vietos ir formuojasi nepilnavertiškas darinys – kvaziperiferija, kuri yra branduolio visąlaik palaikomi regionai (teikiant resursus iš periferijos ir mažesniųjų branduolių), kurie panaudojami branduolio gyvybingumui palaikyti bei sudaro simbiozę su jais (plečiantis branduoliui ji taip pat didėja).
13. Apibendrinant atliktą įmonių skaičiaus raidos dinamiką Lietuvoje 2004-2014 m. galima pažymėti, jog nežiūrint 2008 m. ekonominės krizės, bendras įmonių skaičius išaugo virš 24 proc, o didžiųjų miestų grupėje įmonių skaičius per analizuojamą laikotarpį išaugo 38 proc., kai rajonuose su dominuojančia kaimo gyventojų struktūra (35 savivaldybės) tik 6 proc. Ir todėl galime daryti išvadą, jog gamybinio potencialo disproporcija tarp atskirų teritorijų grupių dar labiau padidėjo.
14. Urbanizacijos lygis yra neatsiejamas modernumo požymis, bet modernioje socialinėje raidoje pasiekus 90 procentų ir daugiau lygį pastebima, kad urbanizacijos pokytis tokiose savivaldybėse tampa neigiamas ir prasideda kitas modernios socialinės raidos etapas – suburbanizacija.
15. Išsiskiria trys stiprūs regionai (Vilniaus, Kauno, Klaipėdos branduoliai), iš kurių vienas (Kauno) visuose modeliuose po truputėlį silpnėja, o modernios socialinės raidos rodiklis yra nuo 24,5 iki 28 balų, aplinkui jie formuoja kvaziperiferiją, kurią jie išlaiko ir tuo pačiu išnaudoja (aktyviai naudoja branduolio funkcijoms palaikyti, kai trūksta resursų), kurioje modernumo lygis yra mažesnis ir siekia apie 23 balus bei susiformuoja silpnesni branduoliai, tokie kaip Šiaulių, Panevėžio ir Alytaus (moderni socialinė raida apie 20 balų), kurie yra nykstantys, nes juos nukonkuruoja didesnieji.
16. Norint pristabdyti periferinių zonų atsilikimą reikia jas rekapitalizuoti, o tai galima vykdyti dvejais būdais – pirmasis

naudojant vietinius naujus resursus (pirmiausia gamtos) ir sulygtinti pokyčių skirtumus (paskatinti juos), o antrasis – kai iš branduolių (globalių, regioninių) imami resursai ir perskirstomi aktyviai vykdant regioninę politiką, o tokiu atveju – tai vykdoma regionalizacija ir šiame modelyje atskirtis tarp kraštinių taškų pagal modernią socialinę raidą (periferija-branduolys) nepadidėja.

- 17.** Sukūrus modernios socialinės raidos prognostinius modelius išryškėja poreikis taikyti aktyvią regioninę politiką, kurioje turi būti pasirinktas vienas iš variantų: nerekapitalizuoti periferijų ir leisti vystytis dviems regioniniams branduoliams, kuriems kyla grėsmė dėl konkurencijos regioniniame ir globaliniame teritoriniame lygyje arba antrasis variantas, kuris labiau priimtinas tvarios plėtros koncepcijos šalininkams – rekaptilaizuoti periferijas, kad būtų išlaikytas tolygus šalies vystymasis, neleidžiant susiformuoti didelei atskirčiai tarp kelių stiprių regioninių branduolių bei kitų mažesnių branduolių.
- 18.** Vilniaus miesto branduolys turėtų stiprėti kitų Lietuvos teritorijų sąskaita bei suformuoti plačią supančiąją kvaziperiferiją, kuri įtrauktų ir Kauno branduolį, o periferijose moderni socialinė raida gali net sulėtėti.
- 19.** Vykdam stiprią regioninę politiką, galima pasiekti modernios socialinės raidos vystymąsi plačioje teritorijoje, o pasirinkus liberalių vertybių vedamą III variantą, kai vystomi tik keli didieji branduoliai, Lietuvoje patektume į labai konkurencingą aplinką, kurioje Lietuvos branduolius gali nukonkuruoti globalūs centrai, o pats netinkamiausias pasirinkimas yra nepasirinkti nieko ir netaikyti nei regioninės politikos, nei liberalios politikos vystant branduolius bei tęsti esamą situaciją, kurioje moderni socialinė raida būtų lėčiausia.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Amorós J., Felzensztein C., Gimmon E. Entrpreneurship in peripheral versus core regions: lessons from Chile. *Frontiers of Entrepreneurship Research* vol 30, 2012.
2. Anderson, A. R. Paradox in the periphery: an entrepreneurial reconstruction. *Entrepreneurship and regional development*, 2000, vol 12, 91-109.
3. Benneworth, P. In what sense 'regional development?': entrepreneurship, underdevelopment and strong tradition in the periphery. Newcastle University, 2011.
4. Atkinson, A. B. The Contributions of Amartya Sen to Welfare Economics, 1998.
5. Berger, P. L. Facing Up to Modernity: Excursions in Society, Politics and Religion. Penguin Books Ltd, 1979.
6. Boeke J.H. Economics and Economic Policy of Dual Societies, New York: Institute of Pacific Relations, 1953.
7. Braber, den C. The introduction of the capability approach in social work accross a neoliberal Europe. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, Volume 22, 2013.
8. Brooks, C.; Manza, J. Do Changing Values Explain the New Politics? A Critical Assessment of the Postmaterialist Thesis. *The Sociological Quarterly*, 1994, Vol. 35, No. 4, pp. 541-570.
9. Browning G., Halcli A., Webster F. Understanding Contemporary Society: Theories of the Present. London:Sage, 2000.
10. Buchholz, S., Hofäcker, D., Mills, M., Blossfeld, H., Kurz, K., Hofmeister, H. Life Courses in the Globalization Process: The Development of Social Inequalities in Modern Societies. *European Sociological Review*, 2009, vol 25(1), 53-71.
11. Castells, M. The Castells reader on cities and social theory. Oxford: Blackwell, 2002.

12. Castells, M. *The rise of the network society*, Oxford: Blackwells, 1996.
13. Chandler, A. Nationalism and social welfare in the post-Soviet context. *Nationalities Papers*, 2011, Vol. 39, No. 1, January, 55–75.
14. Cooke, P. & Morgan, K. *The associational economy*, Oxford: Oxford University Press, 1998.
15. Čiegis R., Česonis G. Darnaus vystymosi strateginis planavimas, *Self-Management*, 2004, vol 1, 20-31.
16. Daugirdas V., Burneika D. ir kt. *Lietuvos retai apgyvendintos teritorijos*. Vilnius: LSTC, 2013.
17. Diener, E. & Lucas, R. Personality, and subjective well-being. In Kahneman, D., Diener, E. & Schwarz, N. (Eds.) *Well-being: The foundations of hedonic psychology* (pp. 213-229). New York: Russell Sage Foundation, 1999.
18. Escobar, E. *Encountering Development: The Making and Unmaking of the Third World* New York: Princeton University Press, 2011.
19. Fontes, M. & Coombs, R. Contribution of new technology based firms to the strengthening of technological capabilities in intermediate economies. *Research policy* 2001, vol 30, 79-97.
20. Forgeard, M.; Jayawickreme, E.; Kern, M.; Seligman, M. Doing the right thing: Measuring wellbeing for public policy. *International Journal of Wellbeing*, 2014, 1(1), 79-106.
21. Gasper, D. Subjective and objective well-being in relation to economic inputs: puzzles and responses. *Wellbeing in Developing Countries* ESRC Research Group working paper, 2004.
22. Geertz C. *Local Knowledge– Further Essays in Interpretive Anthropology*, Basic book, 2000.
23. Giddens A. *Sociologija*. Kaunas: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2005.
24. Gregersen, B.; Johnson, B. Learning Economies, Innovation Systems and European Integration, *Taylor & Francis Journals*, 1997, vol. 31(5).
25. Grint, K. *The Sociology of Work*. 3rd edition. Cambridge: Polity Press, 2005.

26. Guillen Royo, M.; Velazco, J. Exploring the relationship between happiness, objective and subjective well-being: Evidence from rural Thailand. *The Capabilities and Happiness Conference 16-18 June 2005*.
27. Guogis, A. Kai kurie socialiniai-politiniai gerovės valstybių kūrimo Europoje ir Lietuvoje aspektai. *Filosofija. Sociologija*. 2014. T. 25. Nr. 2, p. 71–79.
28. Harris J. Migration, Unemployment and Development: A Two-Sector Analysis. *American Economic Review*, 60 (1), 1970.
29. Hassink, R. 'Regional innovation policy: case studies from the Ruhr Area, Baden-Württemberg and the North East of England' Netherlands Geographical Studies, Utrecht: Utrecht University Press, 1992.
30. Hawkins, D.; Weis, J. The social development model. Cambridge: Cambridge university press, 1996.
31. Heathwood, C. Subjective Theories of Well-Being in B. Eggleston and D. Miller (eds.). *The Cambridge Companion to Utilitarianism*. Cambridge University Press, p. 199–219, 2014.
32. Hetcher, M. Nationalism and Rationality, *Journal of World-Systems Research*, Vol. XI, Number 2, Summer/Fall 2000.
33. Hirvilammi, T.; Helne, T. Changing Paradigms: A Sketch for Sustainable Wellbeing and Ecosocial Policy. *Sustainability*, 6, 2014.
34. Inglehart, R.. Culture shift in advanced industrial society. Princeton (N.J.): Princeton University Press, 1990.
35. Ivković, A.; Mijoč, J. Measuring Objective Well-Being and Sustainable Development Management. *Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology*. Vol. IV, Issue 2, April 2014.
36. Jakaitis J.. Miesto erdvinio formavimo dalyvių diskursas šiuolaikinės demokratijos sąlygomis. Vilnius: Technika, 2013.
37. Juškevičius P. Gyvenimo kokybė ir darni plėtra urbanistikoje, *Urbanistika ir architektūra*, XXIX (4), 2005.
38. Jokubaitis, A.; Norkus Z. Socialinės gerovės koncepcijos ir pilietybės renta kaip viešosios politikos orientyrai. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, 2006.

39. Juškevičius P., Burinskienė M. ir kt. . Urbanistika: procesai, problemos, planavimas, plėtra. Vilnius: Technika, 2013.
40. Lee E. , Wang J. Statistical methods for survival data analysis, Oklahoma, 2003.
41. Lyotard, J. The Postmodern Condition. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1985.
42. Lietuvos Respublikos Seimas (2002). Nutarimas dėl Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano. IX-1154. <http://www3.lrs.lt/>
43. Lietuvos nekilnojamojo turto plėtros asociacija. Demografinis tyrimas. <http://lntpa.lt/>, 2015.
44. Lietuvos vyriausioji rinkimų komisija. 2015 savivaldybių tarybų rinkimai. <http://www.2013.vrk.lt/>, 2015.
45. Lithuanian statistics department. Rodiklių duomenų bazė, <http://osp.stat.gov.lt/>, 2015.
46. Lithuanian statistics department. Gyventojai pagal išsilavinimą ir kalbų mokėjimą, <https://osp.stat.gov.lt/>, 2013.
47. Mänttari-van der Kuip M... Work-Related Well-Being among Finnish Frontline Social Workers in an Age of Austerity. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2015.
48. Morkevičius, V.; Norkus, Z. Kokybinė lyginamoji ryškiųjų aibių analizė. Lietuvos HCM duomenų archyvas (LiDA). Kaunas, 2011.
49. McCarty M. The Process of Rural-Urban Migration in Developing Countries. Ottawa, 2004.
50. Marshall G. A Dictionary of Sociology. Oxford University Press, 1998.
51. Martin, W. Still Partners and Still Dissident After All These Years? Journal of World-Systems Research, Vol. XI, Number 2, Summer/Fall 2000.
52. Mason, C. Spatial variations in enterprise: the geography of new firm formation in R. Burrows (ed.) Deciphering the enterprise culture: entrepreneurship, petty capitalism and the restructuring of Britain, London: Routledge, 1991.

53. Norkus, Z. Kokia demokratija? Koks kapitalizmas? Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu. Vilnius: VU, 2008.
54. Norkus, Z. Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai. Kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu. Aukso žuvys, Vilnius, 2014.
55. Oželienė D., Drejeris, R. Įmonių darnios plėtros vertinimo metodinio potencialo analizė, *Verslas XXI amžiuje*, 7 (2), 189-198, 2015.
56. Palme O. Employment and Welfare. The 1984 Jerry Wurf Memorial Lecture. The Labor and Worklife Program Harvard Law School. P.12, 1984.
57. Piore, M. J., Sabel, C. F. The Second Industrial Divide, New York: Basic Books, 1984.
58. Pociūtė, G. Periferingumo teritorinė raiška Lietuvoje (daktaro disertacija).
59. Gamtos tyrimų centras, Vilnius, 2014.
60. Ragin, C. Formal Methods of Qualitative Analysis. *Sociological Methods and Research* 23 (1)., 1994
61. Rawls, J. A Theory of Justice. Cambridge : Harvard University Press, 2003.
62. Ritzer, G.; Yagatich, W. Contemporary Sociological Theory, College Park: University of Maryland, 2012.
63. Rodriguez-Pose A., Tselios V. Toward Inclusive Growth: Is There Regional Convergence in Social Welfare? *International Regional Science Review*, 2015, Vol. 38(1) 30-60.
64. Ruškus, J. Designing Strategies for Employment and Social Reintegration of Former Convicts. *Socialiniai mokslai*, 3 (61), 2008.
65. Sen, A. Chose, welfare and measurement. Cambridge [Mass.]; London: Harvard University Press, 1999.
66. Smith, C.; Clay, M. Measuring Subjective and Objective Well-being: analyses from Five marine Commercial Fisheries. *Human Organization*, Vol. 69, No. 2, 2010.

67. Van Stel, A., Suddle, K. The impact of new firm formation on regional development in the Netherlands. *Small Business Economics*, 2008, vol 30(1), 31-47.
68. Stanton E.A. The Human Development Index: A History. Global Development and Environment Institute Tufts University, 2007.
69. Staniškis J., Kriaučionienė M. Darni plėtra, Kaunas: Technologija, 2008.
70. Serageldin I. Sustainability and the wealth of nations, First Steps in an Ongoing Journey. Washington, DC: World Bank, 1996.
71. United Nations. Human Development Report 2015. <http://report.hdr.undp.org/>, 2015.
72. United Nations. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, <http://www.un-documents.net/>, 2016.
73. U.S. Department of Justice (Office of Justice Programs), Mapping Crime: Principle and Practice, <https://www.ncjrs.gov/html/nij/mapping/>, 1999.
74. Vanagas J. Nuo urvinio būsto iki šiuolaikinio megalopolio. Vilnius: Technika, 2012.
75. Verkulevičiūtė D. Gyvenimo lygio teritoriniai skirtumai Lietuvoje pagal socialinius ekonominius rodiklius. Daktaro disertacija, Vilnius: VU, 2009.
76. Vyšniūna A. Architektūra ir urbanistika. Sampratų ir žanrų pinklėse., *Academiae Artium Vilnensis*, Vol. 71, 25-46, 2013.
77. Wallerstein, I. The Essential Wallerstein; New York N.Y. : The New Press, 2000.
78. Vanagas J., Metropolizacijos procesai ES teritorinio planavimo doktrinoje ir Lietuvoje, *Town Planning & Architecture* Vol. 31 (4), p169-177, 2007.
79. Washington S., Karlaftis M., Mannering F., Statistical and econometric methods for transportation data analysis, London, CRC press, 2010.
80. White, F., Stallones, L., Last, JM. Global Public Health: Ecological Foundations. Oxford University Press, 2013.

81. World Bank. GINI index (World Bank estimate),
<http://data.worldbank.org/>, 2015.
82. Wood, P. Innovation and the growth of business consultancy: Parallel but associated trends? *Consultancy and Innovation: The Business Service Revolution in Europe*, 2002, vol 10, 17-34.

PRIEDAI

1 priedas Modernios socialinės raidos vertinimas 2004-2014 metais.

<i>Savivaldybės pavadinimas</i>	<i>Amžius kaita</i>	<i>Urbanizacija kaita</i>	<i>Gyventojų skaičiaus kaita</i>	<i>Bedarbių skaičiaus kaita</i>	<i>Migracijos kaita</i>	<i>Transporto priemonių kaita</i>	<i>Įmonių skaičiaus kaita</i>	<i>Mokesčių surinkimo kaita</i>	<i>Teritorijos periferiškumo lygis</i>	<i>Rezultatas</i>
Akmenės r.	2	3	1	1	1	3	2	3	1	10
Skuodo r.	2	5	1	2	4	2	2	2	1	10,5
Biržų r.	3	5	1	3	2	3	1	2	1	11,5
Jurbarko r.	3	5	2	3	3	4	1	3	1	13
Joniškio r.	2	5	2	2	5	3	2	4	2	13
Pasvalio r.	3	5	2	2	2	4	2	2	2	13,5
Kelmės r.	3	6	1	4	3	3	2	3	2	14,5
Lazdijų r.	4	5	3	4	4	3	1	3	1	14,5
Visagino	1	6	1	6	2	4	4	1	1	14,5
Pagėgių	3	5	1	1	5	1	6	2	1	14,5
Birštono	3	2	3	4	1	3	4	1	3	15
Ignalinos r.	4	6	2	5	2	4	1	2	1	15
Šakių r.	4	5	3	2	5	4	1	4	2	15
Švenčionių r.	5	6	3	1	5	3	1	4	1	15
Vilkaviškio r.	4	5	3	3	5	4	1	3	3	15,5
Plungės r.	3	4	3	4	4	5	1	4	3	15,5
Druskininkų	3	2	3	1	3	4	5	3	3	16

Zarasų r.	4	6	2	6	2	3	2	2	1	16
Rokiškio r.	4	5	2	2	3	4	4	2	1	16
Radviliškio r.	3	6	2	5	3	5	1	4	2	16
Kupiškio r.	4	6	2	6	4	4	1	3	2	16,5
Utenos r.	4	3	3	2	4	5	4	2	3	17
Telšių r.	3	4	2	3	3	5	4	4	2	17
Šilalės r.	3	5	3	2	4	3	5	3	2	17
Šilutės r.	2	5	2	5	3	4	4	4	2	17
Kalvarijos	4	4	4	5	5	2	3	4	1	17
Prienų r.	4	5	3	5	3	5	1	4	3	17,5
Anykščių r.	4	6	2	6	3	5	2	2	2	17,5
Šalčininkų r.	5	6	4	1	5	5	2	4	1	17,5
Marijampolės	4	2	3	3	3	6	4	3	3	18
Mažeikių r.	3	5	4	1	3	3	4	6	3	18
Raseinių r.	4	5	3	3	4	4	4	3	2	18
Palangos m.	2	6	4	3	1	6	3	5	3	18,5
Varėnos r.	4	6	2	5	2	4	4	3	1	18,5
Rietavo	4	6	2	3	4	1	6	3	2	18,5
Pakruojo r.	3	5	1	5	4	3	6	3	2	18,5
Panevėžio r.	4	4	4	2	6	4	5	3	2	18,5
Ukmergės r.	4	5	2	5	4	4	4	4	2	19
Jonavos r.	4	3	4	3	6	5	5	2	3	19
Molėtų r.	4	6	2	6	3	4	4	2	3	19,5

Kaišiadorių r.	5	3	4	5	5	4	4	2	3	19,5
Širvintų r.	5	4	3	4	6	3	4	4	3	19,5
Tauragės r.	3	5	3	5	3	4	5	4	2	19,5
Šiaulių r.	3	4	3	3	5	4	6	4	3	19,5
Neringos	5	6	6	2	1	2	5	2	2	20
Alytaus m.	2	6	2	5	2	6	5	2	5	20
Alytaus r.	5	3	4	6	4	2	4	4	3	20
Kretingos r.	4	4	4	3	5	5	4	5	3	20
Kėdainių r.	3	5	2	4	4	5	6	3	3	20
Elektrėnų	4	4	4	4	1	3	6	4	3	21
Kazlų Rūdos	4	5	4	6	5	3	5	5	3	22
Panevėžio m.	3	6	3	4	1	5	6	4	5	22,5
Klaipėdos r.	5	1	6	2	5	5	6	6	3	22,5
Trakų r.	5	3	4	5	5	5	5	5	3	22,5
Šiaulių m.	4	6	3	3	1	6	5	5	5	23
Vilniaus r.	5	3	6	3	6	4	6	6	3	23,5
Kauno r.	5	1	6	4	1	5	6	6	4	24
Klaipėdos m.	5	6	3	3	1	6	5	5	6	24,5
Kauno m.	4	6	3	5	1	6	5	5	6	24,5
Vilniaus m.	6	6	5	4	3	6	6	5	6	28

2 priedas. Numatomi modernios socialinės raidos rodikliai Lietuvos savivaldybėse (pagal sukurtus prognostinius modelius)

<i>Savivaldybės pavadinimas</i>	<i>Modelis1</i>	<i>Modelis2</i>	<i>Modelis3</i>
Alytaus m.	20	19,5	19,2
Birštono	15	12,1	10,6
Vilniaus m.	28	33,6	39,2
Druskininkų	16	12,8	9,6
Marijampolės	18	17,6	17,3
Kauno m.	24,5	29,1	33,3
Klaipėdos m.	24,5	29,4	34,3
Neringos	20	20,1	20,3
Palangos m.	18,5	18,6	18,9
Panevėžio m.	21,5	27	29,5
Šiaulių m.	22,5	27,6	30,2
Visagino	14,5	11,6	9,7
Akmenės r.	10	8,2	6
Alytaus r.	20	19,2	18,1
Anykščių r.	17,5	18,1	17,8
Biržų r.	11,5	9,2	6,9
Varėnos r.	18,5	18,2	17,6
Vilkaviškio r.	15,5	12,4	9,3
Vilniaus r.	22,5	28,2	32,9
Elektrėnų	21	21,9	23,3
Zarasų r.	16	12,8	10,6
Ignalinos r.	15	12	10,2
Jonavos r.	19	20,1	22,6
Joniškio r.	13	10,4	8,8
Kalvarijos	17	14,1	11,2
Kaišiadorių r.	19,5	19,7	19,9
Kauno r.	24	28,8	33,6
Kėdainių r.	19,2	20	20
Kelmės r.	14,5	11,6	9,7
Klaipėdos r.	22,5	27	31,5
Kretingos r.	20	21,2	21,3
Kupiškio r.	16,5	16,1	15,9
Kazlų Rūdos	22,1	22	22,5
Lazdijų r.	14,5	11,6	8,7
Mažeikių r.	18,5	18	17,9
Molėtų r.	18,5	19,5	19,5
Pagėgių	14,5	11,6	9,7
Pakruojo r.	18,8	18,5	18,4
Panevėžio r.	18,5	18,6	18,9

Pasvalio r.	13,5	10,8	9,1
Plungės r.	15,5	12,4	10,3
Prienų r.	17,6	17,5	18,9
Radviliškio r.	16	12,8	9,6
Raseinių r.	18,5	18,1	18,1
Rokiškio r.	16	12,8	9,6
Rietavo	18,5	18,5	18,5
Skuodo r.	10,5	8,4	6,3
Tauragės r.	18,5	19,4	19,3
Telšių r.	17	17,1	17,1
Trakų r.	22,5	27	31,5
Ukmergės r.	19,1	19,6	19,9
Utenos r.	17	17,1	17,3
Šakių r.	15	12	10
Šalčininkų r.	17,5	18,5	18,9
Švenčionių r.	15	12,1	9,2
Šilalės r.	17	17,2	18,9
Šilutės r.	17	17,5	17,9
Širvintų r.	19,9	19,5	20,9
Šiaulių r.	19,6	19,5	19,3
Jurbarko r.	13	10,4	7,8